

IV. KONGRES HRVATSKIH POVJESNIČARA 2012. – Sloboda

Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti
Društvo za hrvatsku povjesnicu
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Nakladnici

Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti, Zagreb
Društvo za hrvatsku povijesnicu, Zagreb
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Za nakladnike

prof. dr. sc. Neven BUDAK
prof. dr. sc. Željko HOLJEVAC
prof. dr. sc. Damir BORAS

Urednici

dr. sc. Tomislav GALOVIĆ
prof. dr. sc. Željko HOLJEVAC

Lektura i korektura

Lidija MENGES, prof.

Grafički urednik i prijelom

Tvrtko GREGURIĆ

Tisak

Denona d. o. o., Zagreb

Naklada

400 primjeraka

***

© Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti, Zagreb, 2012.

<https://sites.google.com/site/hrvatskinacionalni odbor/>

4.kongres.hnopz@gmail.com

hnopz.hnopz@gmail.com

ISBN 978-953-57296-0-0

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 813811

IV. KONGRES HRVATSKIH POVJESNIČARA 2012.

☞ Sloboda ☞

Zbornik sažetaka

Zagreb, 2012.

*IV. kongres hrvatskih povjesničara održava se pod
visokim pokroviteljstvom predsjednika Vlade Republike
Hrvatske Zorana Milanovića*

***

*Organizaciju Kongresa financijski su potpomogli:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske
Grad Zagreb – Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*

ZNANSTVENI ODBOR

prof. dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Stanko Andrić
prof. dr. sc. Neven Budak
prof. dr. sc. Stjepan Ćosić
prof. dr. sc. Željko Holjevac
prof. dr. sc. Anamarija Kurilić
prof. dr. sc. Robert Matijašić
akademik Tomislav Raukar
akademik Nikša Stančić
akademik Petar Strčić
prof. dr. sc. Marko Trogrlić
dr. sc. Jasna Turkalj
akademik Nenad Vekarić

ORGANIZACIJSKI ODBOR

dr. sc. Ljiljana Dobrovšak
dr. sc. Sabine Florence Fabijanec
dr. sc. Tomislav Galović
prof. dr. sc. Željko Holjevac
dr. sc. Kristina Milković
dr. sc. Zrinka Pešorda Vardić
dr. sc. Maja Polić
dr. sc. Gordan Ravančić
dr. sc. Zlata Živaković-Kerže

SADRŽAJ

Sadržaj	7
Predgovor	9
Raspored rada	13
Plenarna izlaganja	21
Izlaganja u sekcijama	25
Sažetci izlaganja	45
Okrugli stol	185
Kazalo imena	193

PREDGOVOR

Kada je u Varaždinu 2009. održan skup u povodu 800. obljetnice privilegija na temelju kojeg je Varaždin stekao položaj slobodnoga kraljevskoga grada, a vjerojatno potaknut čestim raspravama o tim slobodama, varaždinski mi je biskup Josip Mrzljak predložio da se jednom prilikom održi neki znanstveni skup na temu slobode. Iskoristio sam njegov poticaj i predložio organizacijskom i znanstvenom odboru IV. kongresa hrvatskih povjesničara da prihvate slobodu kao generalnu temu kongresa. Tako je, nakon nacije i državnosti, europskih integracija i religije, na red došla još jedna velika tema.

Rijetko koji pojam, osim onih koji opisuju osobne emocije, u tolikoj mjeri prožimlje ljudske odnose kao sloboda, možda zato što je i on u svojoj biti emotivan, makar može poprimiti vrlo pragmatične, formalizirane i jurističke oblike. Sveprisutna, sloboda govori o pravnom statusu pojedinca, ali i o tome je li bračnom ili kakvom inom vezom vezan uz drugu osobu. Sloboda govori o položaju neke skupine, određene pravno, etnički ili vjerski. Sloboda govori i o položaju neke države, ali i o mogućnosti trgovanja i poduzetništva. Sloboda je i pravo na necenzurirano izražavanje.

Sloboda je oduvijek bila jedan od velikih pokretača ljudske djelatnosti. Spartak je podigao ustanak da bi oslobodio robove. Narod Izraela krenuo je u seobu da bi se oslobodio egipatskog ropstva, a onda je podigao ustanak da se oslobodi rimske vlasti. Kršćani su se za slobodu vjeroispovijesti borili ispovijedanjem vjere do trpljenja mučeništva. Velika srednjovjekovna migracija sa zapada prema istoku Europe bila je potaknuta potrebom za novom obradivom zemljom, ali i željom da se stekne osobna sloboda, slično kao što će, stoljećima kasnije, migracijama iz Europe nastati najmoćnija država današnjeg svijeta, koja će doseljenike dočekivati golemim kipom koji simbolizira slobodu. Taj je kip Sjedinjenim Američkim Državama poklonila Francuska, zemlja koja je provela revoluciju pod geslom jednakosti, bratstva i slobode.

Europski je kontinent, pogotovo njegov zapadni dio, sebi pridržao pravo svjetskog arbitra slobode, u velikoj mjeri s pravom, iako je istodobno bio najveći porobljivač drugih rasa i kontinenata. Slobodarstvo grčkih gradova-država prenijelo se preko Rimske Republike i Carstva do srednjovjekovnih gradskih općina, koje su oružjem, diplomacijom i novcem nastojale ne izgubiti svoju slobodu u okruženju u kojem većina nije bila slobodna. Treba li boljeg primjera od Dubrovnika, uz čiju je povijest riječ *libertas* tako usko vezana, prenošena na zastavama njegovih brodova i opjevana u našim najpoznatijim baroknim stihovima?

Srednji je vijek iznjedrio mnoge dokumente koji se tiču sloboda, poput znamenite Velike povelje sloboda. Naravno, srednjovjekovna je sloboda imala svoje značenje, različito od onoga kako danas shvaćamo slobodu, ali joj je svrha bila

štititi slabije od jačih, uz to što je oslobađala od raznih podavanja. Humanizam i protestantizam na svoj su način tražili prostor slobode unutar srednjovjekovnih okvira. Racionalizam i prosvjetiteljstvo oslobađali su čovjeka od drugačijih, ideoloških stega, a velike revolucije 19. stoljeća donijele su pravnu, ponegdje i nacionalnu slobodu.

Stoljeće koje smo ostavili iza sebe, ali čiji je okus još u nama, možda je bolje od svih pokazalo kako se u ime slobode, tog plemenitog ideala, mogu činiti najstrašnija zvjerstva. Težnje za slobodom vlastite nacije ili vlastite klase ostavile su na desetine milijuna mrtvih na svim kontinentima, pri čemu hrvatski prostor, na žalost, nije bio iznimka. Koristeći argument obrane vlastite slobode, velike su sile stvorile strašne arsenale atomskog oružja, koje i danas prijeti opstanku svijeta, a sloboda i dalje ubire svoje žrtve među ratnicima i civilima. Riječ sloboda je parola pod kojom su tijekom povijesti nepregledne kolone krivih i pravih otišle u smrt. To što je mnogima umjetnost podigla trajne spomenike u riječi i slici ne opravdava uvijek smisao njihovih pogibija.

Povjesničarima je stoga zadaća ne glorificirati neku apstraktnu slobodu, bilo čega i bilo čiju, nego tumačiti što je taj pojam podrazumijevao u nekom određenom trenutku nekoj određenoj skupini ili pojedincu te nastojati objasniti što je ta sloboda donosila ili trebala donijeti svima kojih se ticala.

Istraživači su po prirodi svoje profesije skloni klasifikaciji pa se i meni nametala potreba da nekako razvrstam slobodu po značenjima i pokušam ponuditi neku prikladnu definiciju. Odlučio sam za početak napraviti ono što bi učinila većina mojih današnjih studenata: "uguglao" sam riječ sloboda i u 0,25 sekundi dobio 10,600.000 poveznica. Pod pojmom *freedom* može se u 0,27 sekundi dobiti 758,000.000 rezultata. *S liberté, Freiheit, libertà, szabadság, svoboda...* nisam ni pokušavao. Na prvom je mjestu engleske liste – vrlo prikladno – aplikacija koja vas oslobađa interneta. Na visokim su mjestima sloboda pristupa informacijama i slobodno korištenje softvera, što pokazuje da je u današnje vrijeme težište borbe za slobodu možda preneseno na sasvim druga područja ljudske djelatnosti. Zahvaljujući nedavnom zatvaranju Olimpijskih igara, pjesma *Freedom* Georgea Michaela popela se na deseto mjesto, a u vrhu je, kako na engleskoj, tako i na hrvatskoj listi, neizbježna Wikipedija koja nudi definicije pojma slobode. Da prikupljanje znanja isključivo preko interneta može navesti na pogrešan put, vidi se pak iz činjenice da se pod pojmom slobode na hrvatskoj listi prvo nudi Slobodana Miloševića, koji sa slobodom ima tek toliko veze što ju je negirao svima, pa i Srbima.

Pokušamo li izbor ograničiti tako da potražimo definicije koje sveobuhvatna svjetska mreža nudi, u sličnom ćemo odsječku jedne sekunde dobiti 648.000

poveznica. Pregledom prvih deset postat će nam jasno da su mnoge od tih definicija obične blogerske gluposti, mnoge nisu ni pokušaj definiranja slobode, ali neke ipak valja pročitati i uzeti u obzir. Suočeni, dakle, s desetak tisuća smislenih definicija slobode na raznim jezicima ne preostaje nam drugo nego da od tog posla dignemo ruke. Neka svatko sebi uzme slobodu pronaći svoju definiciju slobode. Ono što povjesničar treba imati na umu jest da pojam slobode ovisi o pitanju koje istraživač postavlja svojim izvorima. Također, možda je dobro zapamtiti da potpuna sloboda ne postoji jer bi ona značila kraj ljudskog društva. Nedohvatnost apsolutne istine i nepostojanje apsolutne slobode dva su ishodišta od kojih mora poći rad na našoj generalnoj temi želimo li se zadržati u okvirima ozbiljne znanosti.

To što svi ne možemo u svemu postići potpunu slobodu često znači da nečija borba za slobodu dovodi do neslobode drugih. Želja da se slobodno ispovijeda vlastita vjera često dovodi do gušenja vjerskih sloboda drugih. Borba za oslobođenje vlastite nacije nerijetko završava gušenjem nacionalnih sloboda manjinskih skupina koje žive na teritoriju oslobođene nacije. Revolucija, koja bi trebala osloboditi jednu klasu, dovodi do ugnjetavanja ili zatiranja druge. Osim toga, pojmom slobode često manipuliraju oni koji žele postići osobne interese, uprežući u svoja kola idealiste spremne dati sve, pa i život, za stjecanje slobode, pa borba za slobodu često završava bolnim otrežnjenjem u nekoj novoj vrsti sužanjstva.

Sloboda često može donijeti slobodu manjini, a većinu učiniti neslobodnom. Ne suočavamo li se upravo sada s prijetnjom slobodarskog, liberalnog kapitalizma koji interesima profita manjine, pod krinkom slobode tržišta i kapitala, želi podvrći ekonomske i socijalne slobode većine? A tek smo izašli iz sustava koji je u ime te iste socijalne i ekonomske slobode većinu učinio više ili manje neslobodnom.

Sloboda je doista neiscrpna tema. Povjesničarima može ponuditi zanimljiva istraživanja i atraktivne rasprave. Kongres koji je pred nama to će, vjerujem, potvrditi.

U Zagrebu, 30. kolovoza 2012.

Prof. dr. sc. Neven Budak

RASPORED RADA

Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem:

IV. kongres hrvatskih povjesničara 2012. – tema: Sloboda

Organizatori:

Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti, Zagreb

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vrijeme održavanja:

1. – 5. X. 2012.

Mjesto održavanja:

Hotel International, Miramarska 24, HR – 10 000 Zagreb (samo prvi dan)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, HR – 10 000 Zagreb

Svaki izlagač na raspolaganju ima 15 minuta

Raspored (Zagreb, 1. – 5. X. 2012.):

1. LISTOPADA (PONEDJELJAK) – svečano otvorenje Kongresa u hotelu International (Zagreb, Miramarska 24): pozdravni govori, plenarna izlaganja i rad u sekcijama; Filozofski fakultet, Zagreb, rad u sekcijama
2. LISTOPADA (UTORAK) – Filozofski fakultet, Zagreb, rad u sekcijama
3. LISTOPADA (SRIJEDA) – Filozofski fakultet, Zagreb, rad u sekcijama
4. LISTOPADA (ČETVRTAK) – Filozofski fakultet, Zagreb, rad u sekcijama i zatvaranje Kongresa
5. LISTOPADA (PETAK) – izlet: polazak iz Zagreba za Stubičke Toplice; Muzeji Hrvatskog zagorja – Muzej krapinskih neandertalaca; seosko imanje “Trsek” u Desiniću; povratak u Zagreb (kontakt: Sabine Florence Fabijanec, e-mail: flofaber@hazu.hr)

Raspored sekcija

Datum/ mjesto-dvorana	1. X. (ponedjeljak)	2. X. (utorak)	3. X. (srijeda)	4. X. (četvrtak)
Hotel International	9.30 – 13.30 Svečano otvorenje Kongresa; pozdravni govori; plenarna izlaganja; ručak *** 14.00 – 17.00 20. stoljeće	-	-	-
FFZG Dvorana 7	14.00 – 18.30 Stara povijest	-	-	-
FFZG A-102	-	9.30 – 13.00 19. stoljeće	9.30 – 14.00 20. stoljeće	9.30 – 13.00 Demografska povijest
FFZG A-105	-	9.30 – 13.00 Hrvati izvan domovine	9.30 – 13.00 Arhivistika i muzeologija	9.30 – 13.00 Etničke zajednice u Hrvatskoj

Datum/ mjesto-dvorana	1. X. (ponedjeljak)	2. X. (utorak)	3. X. (srijeda)	4. X. (četvrtak)
FFZG A-106	-	9.30 – 13.00	9.30 – 13.00 Gospodarska povijest i povijest okoliša	9.30 – 13.00 Nacija i nacionalizam
FFZG A-107	-	9.30 – 13.00 Povijest sporta	9.30 – 13.00 Biskupi: moć i ograničenja	9.30 – 13.00 Državni centralizam i samouprava
FFZG A-122	-	9.30 – 13.00 Povijest žena	9.30 – 13.00 Pravna povijest	9.30 – 13.00 19. stoljeće
FFZG A-123	-	9.30 – 13.00	9.30 – 13.00	9.30 – 13.00 Nastava povijesti
FFZG A-124	-	9.30 – 13.00	9.30 – 13.00 Mediji i povijest	9.30 – 13.00
FFZG A-201	-	9.30 – 13.00 Hrvatsko srednjovjekovlje	9.30 – 13.00 Crkvena povijest	9.30 – 13.00 Vojna povijest i Domovinski rat

Datum/ mjesto-dvorana	1. X. (ponedjeljak)	2. X. (utorak)	3. X. (srijeda)	4. X. (četvrtak)
FFZG A-202	-	9.30 – 13.00 Historiografija	9.30 – 13.00 Rani novi vijek	9.30 – 13.00 Pomoćne povijesne znanosti
Stanka za ručak	-	13.00 – 15.00	13.00 – 15.00	13.00 – 15.00
FFZG A-102		15.00 – 18.30 20. stoljeće	15.00 – 18.30 19. stoljeće	15.00 – 18.30
FFZG A-105		15.00 – 18.30	15.00 – 18.30	15.00 – 18.30 Nacija i nacionalizam
FFZG A-124		15.00 – 18.30	15.00 – 18.30 Mediji i povijest	15.00 – 18.30
FFZG A-125		15.00 – 18.30	15.00 – 18.30 Srednje i niže plemstvo povijesnih hrvatskih zemalja	15.00 – 18.30 Srednje i niže plemstvo povijesnih hrvatskih zemalja

PLENARNA IZLAGANJA

Prof. dr. sc. Robert MATIJAŠIĆ
(rektor Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli)

Stara povijest

***

Prof. dr. sc. Neven BUDAK
(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
predsjednik Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti, Zagreb)

Srednji vijek

***

Akademik Nenad VEKARIĆ
(upravitelj Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku)

Rani novi vijek

***

Prof. dr. sc. Stjepan ĆOSIĆ
(ravnatelj Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu)

19. stoljeće

***

Prof. dr. sc. Slavko SLIŠKOVIĆ
(prodekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu)

20. stoljeće

IZLAGANJA U SEKCIJAMA

ARHIVISTIKA I MUZEOLOGIJA

Moderator: prof. dr. sc. Stjepan Ćosić

LOVORKA ČORALIĆ – MAJA KATUŠIĆ, Arhivsko gradivo o udjelu hrvatskih vojnika u mletačkim prekomorskim postrojbama (Državni arhiv u Veneciji)

VEDRAN KLAUŽER, Arhivsko gradivo o trgovačkim, crkvenim i građanskim slobodama na prostoru Senjske kapetanije u 18. stoljeću (fond HR-HDA-941. Trgovačka uprava, Spisi za Primorje)

ALEXANDER BUCZYNSKI, Arhivska građa o vojnokrajiškim pitanjima na kraju 18. stoljeća u fondu Austrijskog državnog arhiva *Kriegsminister Lacy Akten*

MAJA MATASOVIĆ – TAMARA TVRTKOVIĆ, Građa za vojnu povijest u kanonskim vizitacijama i samostanskim kronikama 18. stoljeća

DUBRAVKA PEIĆ ČALDAROVIĆ, Mogućnosti djelovanja "muzejskih činovnika" u Kraljevini Jugoslaviji u vrijeme šestosiječanske diktature (1929. – 1935.)

VLATKA FILIPIĆ MALIGEĆ, Sloboda interpretacije u povijesnim muzejima

***

CRKVENA POVIJEST

Moderator: prof. dr. sc. Slavko Slišković

LUKA ŠPOLJARIĆ, Nikola Modruški i *Obrana crkvene slobode*

DIJANA PINJUH, Vjerska sloboda katolika pod turskim gospodstvom

MAJA ĆUTIĆ GORUP, Predstavnici obitelji Barbo kao promicatelji protestantske misli u Pazinskoj knežiji

ROBERT HOLJEVAC, Poimanje slobode u djelima Erasma Rotterdamskog i Markantuna de Dominisa kroz prizmu njihova međusobnog odnosa

VJERAN KURSAR, Vjerske slobode Dubrovčana u Osmanskom Carstvu: primjer crkve u Jedrenu

DUBRAVKA BOŽIĆ BOGOVIĆ, Vjerska kontrola i sloboda – discipliniranje katoličkoga klera i vjernika u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća

VINICIJE B. LUPIS, Sloboda utemeljenja crkvenih župa Dubrovačke nadbiskupije u 18. stoljeću

ELVIS ORBANIĆ, Sloboda izražavanja u ranonovovjekovnoj Istri: odnos crkvenih i svjetovnih vlasti prema psovačima

BRANISLAV MILIČIĆ, Između prihvaćanja i osude (poseban osvrt na Strossmayerov ekumenizam)

IVAN ZUBAC, Sloboda u učenju i djelima krčkoga biskupa Antuna Mahnića (1850. – 1920.)

***

CRKVA U SOCIJALISTIČKOM RAZDOBLJU

Moderator: prof. dr. sc. Slavko Slišković

BERISLAV JANDRIĆ, Sudski procesi i presude katoličkim svećenicima pred vojnim i civilnim sudovima Narodne Republike Hrvatske neposredno prije završetka rata i u poraću

JOSIP KAJINIĆ, Stanje vjerskih sloboda na prostorima Hrvatske u razdoblju 60-ih godina 20. stoljeća: primjer Katoličke crkve

STIPAN TROGLIĆ, Jugoslavenski komunistički režim i vjerske slobode u svjetlu sudskog procesa riječkim bogoslovima 1954. godine

SLAĐANA JOSIPOVIĆ BATOREK, Vjerske slobode u drugoj Jugoslaviji: primjer Đakovačke ili Bosanske i Srijemske biskupije

ANAMARIJA LUKIĆ, Sloboda i ograničenja u djelovanju Crkve 60-ih godina 20. stoljeća (poseban osvrt na katoličke župe u Osijeku)

***

BISKUPI: MOĆ I OGRANIČENJA

Moderatorica: dr. sc. Jadranka Neralić

JADRANKA NERALIĆ, Kako se “osloboditi” crkvene nadarbine na kraju srednjega vijeka

MARKO JERKOVIĆ, *Collatio libera* – zagrebački biskupi i dodjela kanonikata u 14. stoljeću

IVANKA MAGIĆ, Biskup, Kaptol i Gradec: odnosi krajem 14. stoljeća

IVANA JUKIĆ, Habsburški apsolutizam i zagrebački biskupi (1687. – 1723.)

RUDOLF BARIŠIĆ, Biskup Alagović i obrazovanje bosanskih klerika

***

DEMOGRAFSKA POVIJEST

Moderator: dr. sc. Nikola Anušić

PETAR KORUNIĆ, Historijska demografija: stanovništvo Hrvatske (1750. – 1857.)

NIKOLA ANUŠIĆ, Tajna smrti od španjolske gripe: uzroci i obilježja pandemijskog mortaliteta u sjevernoj Hrvatskoj

IVA MILOVAN, Vijesti o španjolskoj gripi 1918./1919. u pulskom dnevniku *Hrvatski list*

***

ETNIČKE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ

Moderatorica: dr. sc. Ljiljana Dobrovšak

VLATKA DUGAČKI, Manjinsko poimanje slobode

DANIJEL VOJAK, Anticiganizam u Banskoj Hrvatskoj (1867. – 1918.)

LJILJANA DOBROVŠAK, Slobodni ili ugroženi: položaj etničkih i vjerskih manjina u Hrvatskoj od 1918. do 1941. godine

***

GOSPODARSKA POVIJEST I POVIJEST OKOLIŠA

Moderator: doc. dr. sc. Hrvoje Petrić

HRVOJE PETRIĆ, Povijest okoliša u Hrvatskoj – razvoj, stanje i perspektive

BRUNO ŠKREBLIN, Primjenjivanje trgovačkih povlastica kraljevskih gradova srednjovjekovne Slavonije u praksi na primjeru zagrebačkoga Gradeca

NATAŠA ŠTEFANEC, Karta Slavonske krajine iz 1587. godine

DUBRAVKA MLINARIĆ, Promjene u okolišu zadarskoga zaleđa na kartama 16. i 17. stoljeća

MILAN VRBANUS, Razvijenost alodijalnog gospodarstva na slavonskim vlastelinstvima polovicom 18. stoljeća

MARIO JAGER, Loše procjene: posljedice hrvatske financijske nesamostalnosti na željeznički promet u Slavoniji

IVKA KLJAJIĆ – SAN MIKULEC, Povijesno-kartografske analize regulacije potoka Medveščaka

GORAN HUTINEC, Diktatura kralja Aleksandra kao kraj dijela ekonomskih sloboda u Hrvatskoj

IVANA ŽEBEC ŠILJ, Slobodna poduzetnička inicijativa u Zagrebu za vlade Milana Stojadinovića (1935. – 1938.)

***

HISTORIOGRAFIJA

Moderator: akademik Petar Strčić

PETAR STRČIĆ, Hrvatska historiografija u posljednjih pola stoljeća

GORAN BILOGRIVIĆ, Srednjovjekovna realnost ili moderna konstrukcija? Starohrvatska kultura u suvremenoj medievistici

MISLAV GREGL, Historiografija kao sredstvo političko-simboličke reprezentacije staleških sloboda: primjer banologije Franje Ladanyija

PETAR KORUNIĆ, Historiografija: hrvatska povijest u 18. i 19. stoljeću

IVICA PRLENDER, *“Zar san slobode još ti ne da spat?”*

NIKOLINA ŠIMETIN ŠEGVIĆ, Učenik vs. učitelj: sloboda u interpretaciji (slučaj Taylor – Sked i habsburške studije)

MIHOVIL DABO, Povjesničarski interes za biskupa Dobrilu: suprotstavljanja i približavanja nacionalnih historiografija

MILAN RADOŠEVIĆ, Talijanska historiografija o socijalnoj povijesti Istre (1918. – 1940.)

ZLATKO BEGONJA, Sloboda povijesnih istraživanja

MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ, Prostor (ne)slobode – hrvatska historiografija nakon Drugoga svjetskog rata

BUDISLAV VUKAS (ml.), Diplomatska i pravno-povijesna historiografija o istarskom i tršćanskom pitanju (1945. – 1954.)

BRANIMIR JANKOVIĆ, “Bune i otpori” u hrvatskoj historiografiji u razdoblju socijalističke Jugoslavije

MARKO MEDVED, Crkveni povjesničar i sloboda: in memoriam Rogeru Aubertu (1914. – 2009.)

***

HRVATI IZVAN DOMOVINE

Moderatorica: dr. sc. Rebeka Mesarić Žabčić

RADOSLAV ZARADIĆ, Arhivska građa za povijest iseljništva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu

MIJO KORADE, Varaždinac Franjo Haller (1716. – 1755.) u španjolskoj ekspediciji za Rio Orinoco

FILIP TOMIĆ – VLATKA LESKOVEC, "Ničega nema tako trajna na ustima i u mišlima našega naroda do – Amerike". Iseljništvo iz hrvatskih zemalja u SAD-u prema podacima iz izvještaja *Dillingham Commission*

REBEKA MESARIĆ ŽABČIĆ, Uloga i važnost hrvatskog tiska u Australiji za australske Hrvate: primjer *Hrvatskog vjesnika* (*Croatian Herald*)

MARINA PERIĆ KASELJ, "Evo napokon – SLOBODA, prvi hrvatski list koji vidi svjetlo u ovoj slobodnoj zemlji": uloga i doprinos Ivana Krstulovića u oblikovanju nacionalnog identiteta Hrvata u Čileu

MARIN SOPTA, Hrvatsko narodno vijeće u borbi za slobodu hrvatskog naroda

BOŽIDAR NAGY, Doprinos Hrvata Francuske (posebice u Parizu) slobodi Hrvatske prije i u vrijeme Domovinskog rata (1990. – 1995.)

JERNEJ MLEKUŽ, Linguistic Situation of Two Slovenian Communities in Argentina

MARINKO VUKOVIĆ, Novi pogledi na podrijetlo šokačke subetničke skupine

***

HRVATSKO SREDNJOVJEKOVLJE

Moderator: prof. dr. sc. Neven Budak

OLGA AKIMOVA, Srednjovjekovni gradovi Dalmacije: prostor ženske slobode

IRENA BENYOVSKY LATIN, Rezidencijalna mobilnost u srednjovjekovnom Dubrovniku (primjeri iz 13. stoljeća)

FANI CELIO CEGA, Sloboda u odlučivanju kneza u srednjovjekovnom Trogiru prema Statutu grada

VALENTINA ZOVKO, Ovlasti dubrovačkih poklisara kao preduvjet za uspješno proširenje gradskog teritorija

TOMISLAV GALOVIĆ, Rogovska opatija u srednjem vijeku

SILVIJA PISK, *Ordo sancti Pauli primi Eremitae* u kasnom srednjovjekovlju i sloboda: mogućnost slobodnog djelovanja pavlina s obzirom na pravila pavlinskog reda, s posebnim osvrtom na pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Gariću

HRVOJE GRAČANIN, Krivovjeri i krivovjerje kod Tome Arhiđakona

TONIJA ANDRIĆ, (Ne)sloboda u izboru bračnog partnera i mirazi u obiteljima splitskih obrtnika sredinom 15. stoljeća

GORAN BUDEČ, Zalogodavci i zalogoprimci: sloboda raspolaganja materijalnim predmetima u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku

NELLA LONZA, "Ljubav plaćena slobodom": *capitis deminutio maxima* za preljubnicu u srednjovjekovnom lastovskom pravu

MIRKO SARDELIĆ, Percepcija slobode i ropstva u djelima europskih autora nakon mongolske provale u Europu u 13. stoljeću

STANKO ANDRIĆ, Poimanje slobode (i problem identiteta) u uspomenama turskih zatočenika (15. – 16. stoljeće)

TEA MAYHEW, Ropstvo kao negacija slobode – primjeri iz povijesti ranog novog vijeka

BRANIMIR BRGLES, Sloboda imenovanja u srednjem i ranom novom vijeku

SNJEŽANA PAUŠEK-BAŽDAR, Sloboda bavljenja alkemijom nakon njene zabrane 1317. godine: Petar Bono i Daniel Istranin

TOMISLAV MATIĆ, Ivan Vitez i Jan Panonije – gladni pravde ili željni vlasti?

***

SREDNJE I NIŽE PLEMSTVO POVIJESNIH HRVATSKIH ZEMALJA U KASNOM SREDNJOVJEKOVLJU IZMEĐU PLEMIĆKE SLOBODE I DRUŠTVENIH OVISNOSTI. PRIMJERI, SPOZNAJE, ZAKLJUČCI

Moderator: dr. sc. Ivan Majnarić

ANTE BIRIN, O službenicima knezova Nelipčića

IVAN BOTICA, Bližištvo knezova Krbavskih

BORISLAV GRGIN, Društvena mobilnost plemstva Požeške županije u kasnom srednjem vijeku: primjer Deževića Cerničkih

NEVEN ISAILOVIĆ, Između otpora i lojalnosti – niže plemstvo u oblasti Nelipčića

DAMIR KARBIĆ, Od službene do osobne lojalnosti: službenici i družbenici Šubića Bribirskih

MARIJA KARBIĆ, Moj gospodar i moji familijari: neki aspekti uspostavljanja hijerarhiziranih odnosa među plemstvom u savsko-dravskom međuriječju

HRVOJE KEKEZ, Između slobode i obaveza: familijari knezova Babonića, kasnijih Blagajskih

OZREN KOSANOVIĆ, Službenici i družine knezova Krčkih na otoku Krku tijekom 14. stoljeća

IVAN MAJNARIĆ, Plemičke organizacije kasnosrednjovjekovne Kraljevine Hrvatske

SUZANA MILJAN, Između slobode i dužnosti: mreža familijara velikaša Zagrebačke županije u kasnom srednjem vijeku

DRAŽEN NEMET, Ivaniš Korvin i krug njegovih familijara

***

MEDIJI I POVIJEST

Moderator: dr. sc. Mario Jareb

NIKOLINA KOS, Književnost i novinarstvo u doba ilirizma – sloboda ili ne?

VLASTA ŠVOGER, Slobodni pojedinci u slobodnom narodu. Građanske i političke slobode i prava u hrvatskom tisku sredinom 19. stoljeća

MAJA POLIĆ, Sušački list *Sloboda* kao prilog poznavanju vodećih riječkih političkih struktura

NELA ERDELJAC, *Novi list* kao izraz slobode riječi Frana Supila

HANA LENCOVIĆ, Pitanje slobode čovjeka u časopisu *Hrvatska straža: za kršćansku prosvjetu. Časopis namijenjen nauci i književnosti*

IVANA ŠUBIĆ, Sloboda tiska u Hrvatskoj (1918. – 1941.)

PAULINA RADONIĆ VRANJKOVIĆ, Represija nad tiskom: novinstvo HSS-a u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca

ALAN LABUS, Ustaška promidžba na kraju Drugoga svjetskog rata i odnos prema zapadnim saveznicima, Trećem Reichu i Narodnooslobodilačkom pokretu

DOMAGOJ TOMAS, Sloboda govora na Hrvatskom programu Radio Vatikana (1954. – 1962.)

LEON RIZMAUL, Uvod u povijest hrvatske filmske cenzure

DANIEL RAFAELIĆ, Problemi transpozicije razdoblja Amarne na filmsko platno

NACIJA I NACIONALIZAM

Moderator: prof. dr. sc. Josip Vrandečić

PETAR KORUNIĆ, Fenomen nacije: struktura etničkih identiteta

IVO BANAC, Kad je prestalo savezništvo između ideje slobode i ideje nacije?

JOSIP VRANDEČIĆ, Protonacionalno hrvatstvo u Dalmaciji u ranom novom vijeku

NEVIO ŠETIĆ, Prvi izbori u Istri i Dalmaciji za zastupnike u Carevinskom vijeću po općem i jednakom izbornom pravu

KONRAD CLEWING, Učinkovitost države u jugoistočnoj Europi oko 1900. godine: nacionalni zahtjevi i imperijalna intervencija u odnosu i usporedbi

DINKO ŠOKČEVIĆ, Prevelika sloboda ili najgore ropstvo? Stvarnost i svakodnevnica Hrvatsko-ugarske nagodbe u hrvatskoj i mađarskoj javnosti na početku 20. stoljeća

MARKO TROGRIĆ, Ideja slobode kod Jurja Biankinija uoči raspada Austro-Ugarske Monarhije

TIHOMIR CIPEK, Sloboda i direktna demokracija u političkoj misli Stjepana Radića

ALEKSANDAR JAKIR, Poimanje slobode i nacionalizma u socijalističkom/komunističkom pokretu na području Hrvatske tijekom 20. stoljeća

TATJANA TOMAIĆ, Odnos liberalizma i nacionalizma prema slobodi manjina i multikulturalnosti

FILIP ZORIČIĆ, Sloboda u rječniku i govoru Vlade Gotovca

***

NASTAVA POVIJESTI

Moderator: dr. sc. Gordan Ravančić

Povijest u nastavi – okrugli stol: Samostalni učenički istraživački rad

NAZIV RADA: *“Naš tatiček” – kult Tomáša G. Masaryka u časopisu Dětský Koutek između dva svjetska rata (1930. – 1940.)*; autorice: Elizabeta Kiršek, Marina Šourek (učenice Gimnazije Daruvar); mentorica: Valerija Turk-Presečki, dipl. povjesničar (Gimnazija Daruvar)

- NAZIV RADA: *Reklame kao izvor za povijest mentaliteta Daruvara od 1930. do 1940. godine*; autori: Sonja Lukić, Igor Novak (bivši učenici Gimnazije Daruvar); mentorica: Valerija Turk-Presečki, dipl. povjesničar (Gimnazija Daruvar)
- NAZIV RADA: *"Razgovor s drugom stranom" – spiritizam u Daruvaru između dva svjetska rata*; autori: Selmir Hasanić, Filip Klubička (bivši učenici Gimnazije Daruvar); mentorica: Valerija Turk-Presečki, dipl. povjesničar (Gimnazija Daruvar)
- NAZIV RADA: *"U IME NARODA!" i "Iz jednoga u drugo zlo"*; učenici: prezenter Nikola Tomašegović, IV.c, prezenter Anja Grgurinović, IV.c, Jan Torjanac, IV.c, Matija Drobilo, IV.b, Vjekoslav Matijević, IV. b, Matija Poje, IV.b; mentor: Andrija Lovrić, prof. (I. gimnazija, Zagreb)
- NAZIV RADA: *Španjolska gripa u Zagrebu*; učenici: prezenter Julija Pantić, IV.d, Marijan Marijan, IV.d; mentor: Andrija Lovrić, prof. (I. gimnazija, Zagreb)
- NAZIV RADA: *"Zbog bolesti dućana gazda zatvoren"*, učenice: prezenteri Jelena Jukčić, IV.d, Monika Šahinpašić, IV.d, Ana Škuflić, IV.d; mentor: Andrija Lovrić, prof. (I. gimnazija, Zagreb)

Okrugli stol: ***Kakvu nastavu povijesti trebamo?***

***

POMOĆNE POVIJESNE ZNANOSTI

Moderatorica: prof. dr. sc. Mirjana Matijević Sokol

- MIRJANA MATIJEVIĆ SOKOL, Pomoćne povijesne znanosti: jučer, danas, sutra
- DEJAN ZADRO, Vježbe iz kronologije: o odlasku nadbiskupa Bernarda (1189. – 1203.) iz Dubrovnika
- ZORAN LADIĆ, O procesu tzv. demokratizacije u bilježenju privatno-pravnih isprava u dalmatinskim i istarskim komunama od sredine 13. do kraja 15. stoljeća
- BRANKA POROPAT, Izvori za proučavanje srednjovjekovne povijesti u Biskupijskom arhivu u Poreču s posebnim osvrtom na prvu knjigu biskupskih prava Porečke biskupije
- TOMISLAV GALOVIĆ, *Collectanea Bartoliana I.*
- ŽELJKO HEIMER, Neke značajke suvremene hrvatske municipalne heraldike

***

POVIJEST 19. STOLJEĆA

Moderator: akademik Nikša Stančić

ANDREA FELDMAN, Liberalizam u Hrvatskoj 19. stoljeća: komparativna perspektiva

MONICA PRIANTE, Sloboda pripovijedanja nacije. Konstrukcija nacional-patriotskog narativa u devetnaestostoljetnoj prozi

DINKO ŽUPAN, Mađarizacija i germanizacija – istraživačke kategorije koje puno toga pokrivaju, a malo toga objašnjavaju

ZVJEZDANA SIKIRIĆ ASSOULINE, Latinski govori u obranu municipalnih prava na Hrvatskom saboru 1832.

ARIJANA KOLAK BOŠNJAK, Sloboda izražavanja i djelovanja u hrvatskom političkom pokretu 1848./1849. – odnos prema političkim neistomišljenicima

IVANA MANCE, Sloboda i nacija u političkoj misli Ivana Kukuljevića

SLAVEN KALE, Hrvatski odjeci borbe Poljaka za slobodu: hrvatska javnost i Siječanjski ustanak

Moderator: prof. dr. sc. Marko Trogrlić

STJEPAN MATKOVIĆ, Pojam slobode u programima hrvatskih političkih stranaka (1848. – 1914.)

AGNEZA SZABO, Problemi slobode političkoga govora u doba bana Josipa Šokčevića (1860. – 1867.)

JASNA TURKALJ, Ograničavanje slobode govora saborskim zastupnicima u doba Khuenova režima

BRANKO OSTAJMER, Odnos bana Dragutina Khuen-Héderváryja i Narodne stranke prema slobodi tiska (1883. – 1903.)

IVAN PEKLIĆ, Franjo Marković: "Slobodni smo, nismo robovi"

TIHANA LUETIĆ, Odnos redarstva prema studentima Sveučilišta u Zagrebu krajem 19. i početkom 20. stoljeća

IVAN BRILIĆ, Percepcija slobode u vojnokrajiškoj Lici kroz svjedočanstva i rukopise stranih putopisaca: Ličani između stvarne i fiktivne slobode

IGOR DESPOT, Oslobođenje "kršćanske braće" u europskom dijelu Osmanskog Carstva

GORAN KOROV, Percipiranje Ilindenskog ustanka 1903. kroz članke *Obzora*

Moderatorica: dr. sc. Jasna Turkalj

KATARINA HORVAT, Kućna služinčad u gradu Zagrebu od kraja 19. stoljeća do početka Prvoga svjetskog rata

ZLATA ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Živjeti zajedno (služkinje, sluge i služinčad u slavonskim i srijemskim gradovima i trgovištima te vlastelinstvima sredinom 19. i u prvom desetljeću 20. stoljeća)

LIDIJA BARIŠIĆ BOGIŠIĆ, Sloboda ili anarhija – zeleni kadar na području Srijemske županije

TOMISLAV BOGDANOVIĆ, Ideali slobode unutar zelenog kadra 1918. godine

ZORAN GRIJAK, Ideja slobode u povijesnim i književnim djelima Luja Vojnovića

NIKŠA MENDEŠ, Rijeka – luka nade i strepnje

MARKO VUKIČEVIĆ, Aspekti slobode pojedinca tijekom Prvoga svjetskog rata u Zagrebu

ZDRAVKA ZLODI, Sloboda sužanjstva – ruski ratni zarobljenici u hrvatskim zemljama (1914. – 1918.)

ŽELJKO HOLJEVAC, *Pjesme vječnog roba* Mije Jerinića

***

POVIJEST 20. STOLJEĆA

Moderator: doc. dr. sc. Igor Duda

VIŠESLAV ARALICA, Sloboda kao anakronizam

ŽELJKO DUGAC, O slobodi i politici na Balkanu iz Rockefellerovih pismohrana

ANA ANIĆ OPAŠIĆ, Sušak – prostor između okupacije i slobode

IVAN ARMANDA, Rad dominikanaca u 1918. i 1919. godini na oslobađanju otoka Hvara od talijanskih okupatora

VLATKO ČAKŠIRAN, Političke prilike u gradu Sisku (1918. – 1921.)

ZLATKO VIRC, Hrvatski sokol u borbi za osamostaljenje (1918. – 1922.)

MARIJAN BULJAN, Splitski općinski izbori 1928.

MELITA JESIH MATIĆ, Iz spomeničke baštine: kontroverze oko postavljanja zagrebačkog spomenika J. J. Strossmayeru

Moderator: dr. sc. Goran Hutinec

STIPE KLJAJIĆ, Ustaštvo kao politička religija

BRANKA BOBAN, Rad ilegalnog vojnog odbora u domobranstvu NDH za NOP:
suđenje pedesetčetvorici u srpnju i kolovozu 1944. godine

BORIS KUKIĆ – IVANA KUKIĆ RUKAVINA, "Ja sam bio već u endehazijskim
zatvorima, a ni partizanija nije bila nimalo slobodnija": ratni put (1941.
– 1945.) "oca hrvatskoga stripa" Andrije Maurovića

Moderator: doc. dr. sc. Ivica Šute

PETAR BAGARIĆ, Stručnjaci u određivanju državnih granica

LIDIJA BENCETIĆ, Augustin Juretić – borba za hrvatsku slobodu putem pisane
riječi

FRANKO DOTA, Kažnjavanje slobode: zakonodavne i sudske prakse prema gej
muškarcima u socijalističkoj Hrvatskoj (1945. – 1977.)

MARKO FUČEK, Slobodno vrijeme, razonoda i dokolica mladih (1945. – 1955.)

ANDREA ROKNIĆ BEŽANIĆ, Rijeka od oslobođenja 1945. do Pariškog mirovnog
ugovora 1947. godine

ANĐELKO VLAŠIĆ, Političko djelovanje potpredsjednika HSS-a Augusta Košutića
pod paskom komunističkog režima (1945. – 1964.)

HRVOJE VOLNER, Prilog proučavanju slobode vjerskog i političkog života gra-
đanina u uvjetima birokratskog socijalizma do 1954. godine: primjer
Našica i okolice

IGOR DUDA, Djetinjstvo u slobodi ili slobodno djetinjstvo: djelovanje Saveza
pionira u Hrvatskoj 1950-ih i 1980-ih

IGOR STANIĆ, Otvorene granice: povezivanje Hrvatske s inozemstvom preko
radnika, turista i potrošača 1960-ih

JOSIP MIHALJEVIĆ, Sloboda pojedinca u Programu Saveza komunista Jugoslavije
iz 1958. godine

EDVIN PEZO, Vlast i sloboda nakon Drugoga svjetskog rata. Hrvatska u političkoj
sferi Aleksandra Rankovića

MAJA CRNJAC, Grad Požega u Hrvatskom proljeću (1968. – 1972.)

MARTIN PREVIŠIĆ, Sloboda Golog otoka

***

DRŽAVNI CENTRALIZAM I SAMOUPRAVA – PITANJE SUPSIDIJARNOSTI U MEĐURATNOJ HRVATSKOJ

Moderatorica: dr. sc. Suzana Leček

SUZANA LEČEK, Izbor ili imenovanje – problem gradske (samo)uprave u Slavonskom Brodu (1918. – 1941.)

ZDRAVKA JELASKA MARIJAN, Utjecaj državne vlasti na oblikovanje i djelovanje lokalne vlasti u Splitu (1918. – 1941.)

IVICA ŠUTE, Savez gradova Kraljevine Jugoslavije i pitanje samouprave gradskih općina

IVAN HRSTIĆ, Djelovanje lokalne samouprave u Makarskoj između dva svjetska rata

DANIJEL VOJAK, Društvene i političke prilike na području samoborskog kotara u vrijeme šestosiječanske diktature (1929. – 1935.)

STIPICA GRGIĆ, Općinske uprave u vrijeme šestosiječanske diktature

***

POVIJEST SPORTA

Moderatorica: dr. sc. Zlata Živaković-Kerže

DANIEL TOMIČIĆ, Povijest kulture automobilizma u hrvatskim zemljama i dijaspori od prvog hrvatskog automobilista 1898. do kraja Drugoga svjetskog rata

SAŠA CERAJ, Značaj tjelesne kulture kao jednog od segmenata odgoja slobodna čovjeka u misli dr. Ivana Merza

ZLATA ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Od uspješnog djelovanja do zabrane (osvrt na Židovski športski i gombalački klub Makabi u Osijeku)

PETAR KERŽE, Osječki sport u prvom desetljeću nakon Drugoga svjetskog rata

IVAN ŽAGAR, Utjecaj politike na sport u socijalističkoj Hrvatskoj (1947. – 1952.)

ANITA BUHIN, Kopačkom za auspuhom: jugoslavenski nogometaši u inozemstvu

***

POVIJEST ŽENA

Moderatorica: dr. sc. Ida Ograjšek Gorenjak

MERI KUNČIĆ, U potrazi za slobodom – život hrvatske plemkinje Magdalene Budrišić u kasnosrednjovjekovnom Rabu

MARIJA MOGOROVIĆ CRLJENKO, Sloboda pri izboru bračnog partnera (Istra, 15. – 17. stoljeće)

VALENTINA JANKOVIĆ, Njeni okviri slobode

DAMIR STANIĆ, *To je moja sloboda* ili o slobodnom izboru žene u društvu prožetom represijom

MIRELA KREŠIĆ, Supruge kao nasljednice

JELENA ČERVENJAK, Modernizacijska kretanja: položaj žena sredinom 19. i početkom 20. stoljeća (osvrt na prilike u Osijeku)

IDA OGRAJŠEK GORENJAK, Žensko pravo glasa u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca

DIJANA DIJANIĆ, *Žena u borbi*

***

PRAVNA POVIJEST

Moderatorica: dr. sc. Maja Polić

ZLATKO ĐUKIĆ, Položaj robova u zakonodavstvu staroga vijeka

ŽELJKO BARTULOVIĆ, Slobode i prava u Vinodolskom zakonu

IVO MILEUSNIĆ, Građanska prava i slobode prema Statutu grada Rijeke iz 1530. godine

IVAN KOSNICA, Hrvatska zavičajnost i prava i slobode u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji (1868. – 1918.)

***

RANI NOVI VIJEK

Moderator: prof. dr. sc. Željko Holjevac

CASTILIA MANEA-GRGIN, Humanist Antun Vrančić i njegov model tiranina, moldavski knez Petru Rareș

DENIVER VUKELIĆ, Putovi do slobode u svjetovnim progonima vještica na širem području Zagreba u srednjem i ranom novom vijeku

RUŽA RADOŠ, Sloboda osmanskog tributara Dubrovačke Republike: primjer osmansko-austrijskog rata (1737. – 1739.)

GYULA CSABA HORVÁTH, The Banal Dignity in the 18th Century

DRAGAN MARKOVINA, Ideja slobode u klasnim sukobima u Dalmaciji 18. stoljeća

TATJANA PAIĆ-VUKIĆ, Živi tekstovi: privatne bilježnice bosanskih muslimana iz osmanskoga doba kao repozitoriji citata

MARKO ŠARIĆ, Usmena epska tradicija i poimanje slobode u krajiškim kulturama ranog novovjekovlja

DANIJELA DOBLANOVIĆ, Sloboda vjerovanja – momjanski strigo i drugi primjeri praznovjerja u ranonovovjekovnoj Istri

PERICA VUJIĆ, Djelovanje vojne i crkvene vlasti u suzbijanju “javnih zločina” graničara na temelju kanonskih vizitacija krajem 18. i početkom 19. stoljeća

***

STARA POVIJEST

Moderator: prof. dr. sc. Robert Matijašić

EVA KATARINA GLAZER, Dinamika odnosa između nomadskog i sjedilačkog društva na prostoru Bliskog istoka u brončano doba

JASMINA OSTERMAN, Robovi u ranoj povijesti Mezopotamije: pisani izvori

BRUNA KUNTIĆ-MAKVIĆ, *Dea Libertas* – rimski koncept slobode na izmaku Republike

JELENA MAROHNIC, Hijeromnamon kao eponimni magistrat

INGA VILOGORAC BRČIĆ, Kvinkvenali u službi kolegija istočnjačkih kultova u Rimskom Carstvu

KRISTINA DŽIN, Vjerske slobode kroz transformaciju foruma i kulturnih objekata južne Istre u rimsko doba

VESNA GIRARDI JURKIĆ, Rimski politeizam i vjerska sloboda u odnosu prema kršćanstvu u Istri

IVAN RADMAN – VLATKA VUKELIĆ, Oslobođenici na nadgrobnim natpisima antičke Siscije

IVAN BASIĆ, Oslobođenici *familiae Caesaris* i njihovi natpisi kao komponenta lociranja carskih posjeda u Dalmaciji: primjer Gaja Orhivija Amempta

IVAN MATIJEVIĆ, Rimski vojnici i njihovi oslobođenici na nekim natpisima iz Salone

GORAN GRADIČEK – DEJAN PERNJAK, Društveno-gospodarski prikaz oslobođenika u rimskoj Liburniji

MARIN BUOVAC, Odras vjerske slobode na primjeru rimskih amfiteatara u istočnojadranskom kontekstu

MLADEN TOMORAD, Vjerska sloboda u kasnoantičkom Egiptu: vjerski nemiri i netolerancija kršćana prema poganskim vjerovanjima od kraja 4. stoljeća do zatvaranja posljednjeg staroegipatskog hrama 552. godine

***

Okrugli stol:

“Reci mi, jesi li Rimljanin” (Dj 22, 27) – u povodu 1800 godina Karakalina edikta

Uvodni prikazi: Karakalin edikt, povijest; Karakalin edikt u rimskome pravu

Teme za raspravu:

- usporedba hrvatske povjesničarske i pravne terminologije
- “utemeljenje kolonije / municipija”
- (samo)svijest o rimskome građanstvu i pravni status Rimljanina na izmaku antike

***

Okrugli stol:

Apertor viarvm – odrazi opusa akademika Mate Suića (1915. – 2002.) u hrvatskim povijesnim znanostima danas

Povod je okruglome stolu deseta obljetnica smrti prof. dr. Mate Suića. U toj prilici vrijedi se prisjetiti njegovih radova različite tematike i utvrditi kakva je njihova utjecajnost, izričitim citatima ili anonimnim odrazima, u današnjoj znanstvenoj produkciji, prije svega historiografije, ali i drugih povijesnih znanosti. Očekuje se da istraživači prema svojim područjima posvjedoče o tome.

***

VOJNA POVIJEST I DOMOVINSKI RAT

Moderator: dr. sc. Ante Nazor

ĐURO ŠKVORC, Događanja na Banovini (1990. – 1991.): agresija i okupacija

ROKO MIJIĆ – PETAR MIJIĆ, Pakovačko-sedramički boj

JULIJA BARUNČIĆ PLETIKOSIĆ – ŽELJKA KRIŽE GRAČANIN, Humanitarne akcije
Libertas u tiskanim hrvatskim medijima 1991. godine

IVAN BRIGOVIĆ – IVAN RADOŠ, Zločin u Škabrnji 18. – 19. studenoga 1991. u
svjetlu srpskih dokumenata

SLAVEN RUŽIĆ, Djelovanje “Vlade Srpske oblasti Slavonije, Baranje i Zapadnog
Srema” (rujan 1991. – veljača 1992.)

JANJA SEKULA, Nastanak i djelovanje civilnih tijela vlasti “Srpske oblasti Zapadna
Slavonija” (1991. – 1994.)

GORAN MLADINEO, Položaj i djelovanje Srpske pravoslavne crkve na području
Republike Hrvatske pod nadzorom hrvatskih vlasti (1991. – 1995.)

IVICA LUČIĆ, Okolnosti i razlozi osnivanja Hrvatskoga vijeća obrane Hrvatske
zajednice Herceg-Bosne u travnju 1992. godine

IVICA MIŠKULIN, *Peacekeeping* u Hrvatskoj (1992. – 2002.)

ZDRAVKO MATIĆ, Srpski koncentracijski, sabirni i radni logori u vrijeme
Domovinskog rata

DOMAGOJ ŠTEFANČIĆ, Naselja župe Hrvatski Čuntić u svjetlu srpskih
dokumenata

ANA HOLJEVAC TUKOVIĆ, Mirovna misija UNTAES-a na području Hrvatskog
Podunavlja

SAŽETCI IZLAGANJA

OLGA AKIMOVA

(Institut za slavistiku Ruske akademije znanosti, Moskva)

Srednjovjekovni gradovi Dalmacije: prostor ženske slobode

Određene predodžbe o ženama, prikazane u srednjovjekovnim izvorima dalmatinskih gradova, odrazile su različite razine razumijevanja položaja žena u svijetu. Uz slike žene koja odgovara kršćanskom idealu, u potpunosti podređena svom mužu i ovisna o njemu, malo po malo življe se ocrtava slika neovisne žene, koja koristi mogućnosti najaktivnijeg samostalnog sudjelovanja u gospodarskom životu obitelji i grada. U isto vrijeme gradska se ulica pojavljuje kao arena otvorenog komuniciranja, slobodnog od mnogih konvencija. Sličnu sliku slobode izražavanja u svakodnevnom životu i ekonomske aktivnosti žena pokazuju izvori zapadnoeuropskih velikih trgovačkih gradova i staroruske Novgorodske republike. Usporedba zakonodavstva dalmatinskih gradova i svakodnevne prakse u pitanjima obiteljskih odnosa, položaja i poslovnih prilika žena, s jedne strane, i relevantnih postavki Vinodolskog, Poljičkog i drugih sličnih zakona, s druge strane, pokazuje značajne razlike.

***

STANKO ANDRIĆ

(Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Poimanje slobode (i problem identiteta) u uspomenama turskih zatočenika (15. – 16. stoljeće)

U izlaganju će se pokušati istražiti kako su na svoje zatočeništvo gledali i kojim su ga pojmovima sebi predočavali dugogodišnji turski zarobljenici Hans Schiltberger, Juraj iz Ugarske (Sebeški Anonim), Konstantin Ostrovički, Juraj Husti iz Rasinje i Bartol Jurjević. Ta petorica kršćana različita etničkog podrijetla i državno-političkih pripadnosti pali su u tursko zarobljeništvo između 1396. (Schiltberger) i 1532. godine (Husti). Nakon dugog razdoblja provedenog u islamskom svijetu svaki je od njih bio oslobođen i ponovno integriran u kršćansko društvo, da bi tada o svojem iskustvu turskog sužanjstva napisao detaljne uspomene. Budući da su u zarobljeništvu proveli mahom jednako velike (ili čak veće) dijelove života kao i u matičnom kršćanskom svijetu, tu se u konačnici mora postaviti i pitanje njihova "pravog" identiteta, odnosno njegove promjenjivosti ili relativnosti. Pišući retrospektivno o svojim iznimnim životima, oni su se eksplicitno i implicitno razračunavali s pitanjem "tko sam ja" i svoj kulturni,

religijski i politički identitet fiksirali i ujednačavali nasuprot izazovima identitetne mnoštvenosti i kolebljivosti koje su iskusili.

***

TONIJA ANDRIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu)

(Ne)sloboda u izboru bračnog partnera i mirazi u obiteljima splitskih obrtnika sredinom 15. stoljeća

Sklapanje ženidbenih veza i zasnivanje obitelji važna je sastavnica svakodnevnog života koju u suvremenom društvu svaki pojedinac kreira slobodno. Međutim, u srednjem je vijeku izbor bračnog partnera, pod izlikom društveno-pravne regulacije, često bio ograničavan, a nerijetko i osporavan. Naime, odredbe obiteljskog prava, uz temeljne propise o bračnim zajednicama, često su donosile i mnoštvo uvjeta kojima su utjecale na izbor bračnog partnera, kao što su, primjerice, bile odredbe o dozvoli roditelja za sklapanje braka, zatim propisi o sastavljanju bračnog ugovora i davanju zalogu za brak ili, pak, statutarne odredbe o troškovima miraza. Uz te i slične zakonske propise, i različite su društvene norme sužavale izbor mladoženja pri odabiru svojih nevjesti pa je tako, primjerice, bilo neprimjereno izabrati za suprugu ženu iz nižeg društvenog staleža ili, pak, ponuditi mladoženji nevjestu bez odgovarajućeg miraza. Ovaj će rad na temelju sačuvanih ugovora o sklapanju braka i ugovora o mirazu nastojati ocrtati okvire (ne)slobode u izboru bračnog partnera u obiteljima splitskih obrtnika sredinom 15. stoljeća. Na temelju sačuvanih podataka splitskog notarijata rad će prikazati administrativnu praksu ženidbenih ugovora i dokumenata o mirazu, ali će ujedno ocrtati i društvene norme te splitske običaje pri ugovaranju pučanskih brakova. Analiza sačuvanih ugovora i njihova usporedba s odredbama splitskog statuta pokazat će koliko je svakodnevna ženidbena praksa odražavala statutarne propise i društvene norme. I na posljetku, ovaj rad pokušat će, na temelju navedene arhivske građe, ocrtati i pravni položaj žena i ženske djece u splitskim obrtničkim obiteljima sredinom 15. stoljeća.

***

ANA ANIĆ OPAŠIĆ

(Osnovna škola "Eugen Kumičić", Rijeka)

Sušak – prostor između okupacije i slobode

Sušak, koji je bio svojevrsno predgrađe grada Rijeke, između dva svjetska rata izrasta u samostalnu gradsku cjelinu koja postaje važno gospodarsko, društveno i kulturno središte Kvarnera. Tome je pridonijelo granično uređenje između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije, po kojemu se Sušak određuje graničnim gradom, neprirodnom granicom odcijepljen od zapadnog dijela Rijeke. Nakon nekoliko godina samostalnog života grad ponovno biva okupiran. U užem smislu tema se kreće prostorom Sušaka od 1941. do 1943. godine, kada talijanska vlast provodi metode karakteristične za okupacijsku politiku, poput fenomena talijanizacije, ustroja vojne i civilne vlasti te promjena u svim segmentima gradskoga života, što izaziva snažan otpor domicilnog stanovništva. Usprkos radikalno-represivnim mjerama novih vlasti, Sušak nije postao talijanski *Sussa*. Status Sušaka u zgusnutom vremenskom razdoblju uvjetovan je političkim i teritorijalnim interesima raznih pretendenta. Njegova povijest, za koju se osobito znakovitom pokazalo 20. stoljeće, pokazuje sudbinu jednog mjesta na povijesnom *limesu* (Rječina) koji su turbulentna politička previranja, karakteristična za cjelokupan prostor srednje Europe, pokušala učiniti mjestom krhkoga identiteta.

***

NIKOLA ANUŠIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Tajna smrti od španjolske gripe: uzroci i obilježja pandemijskog mortaliteta u sjevernoj Hrvatskoj

Pandemija španjolske gripe iz 1918. godine iznimna je u epidemiologiji influence, ne samo po razmjerima njena mortaliteta, nego i po njegovim specifičnim dobno-spolnim karakteristikama koje u ranijim, a ni u kasnijim epidemijama nisu opažene. Disproporcionalno visok mortalitet u dobnom rasponu od 20 do 40 godina, osobito među mladima u dobi od 25 do 30 godina, postao je jedno od najizraženijih i najistraživanijih obilježja pandemije iz 1918. godine. Pandemija je imala i dugotrajne posljedice na spolne diferencijale stopa mortaliteta, uglavnom dokinuvši ili značajno smanjivši raniju prevagu ženskog mortaliteta u zemljama europskoga zapada. Na temelju istraživanja provedenih u sjevernoj Hrvatskoj upozorit ćemo na specifičnosti dobno-spolnih obilježja mortaliteta od španjolske gripe u Hrvatskoj i pokušati razotkriti njihove moguće uzroke.

***

VIŠESLAV ARALICA

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Sloboda kao anakronizam

Sloboda je pojam kojim započinje moderna, njezin ratni poklič, ali i pojam koji nas veže s prijašnjim epohama. Ideologija i politički pokret koji se danas pojavljuje kao pobjednik nad ostalim modernim idejnim i političkim smjerovima preuzeo je upravo taj pojam za vlastito ime – liberalizam. Njegovi tvorci, od kojih ćemo se dotaknuti Johna Stuarta Milla, Friedricha Hayeka i Leopolda von Wisea, preuzeli su stari, predmoderni pojam slobode i na njega se oslanjali objašnjavajući publici svoje misli o ustroju budućeg svijeta. U kratkom eseju autor će pokušati postaviti problem odnosa predmodernog i modernog smisla pojma sloboda i naznačiti mogući put njegova razrješenja.

***

IVAN ARMANDA

(Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb)

Rad dominikanaca u 1918. i 1919. godini na oslobađanju otoka Hvara od talijanskih okupatora

Nakon što su Talijani, na temelju tajnog londonskog sporazuma iz 1915., između ostaloga, zaposjeli i otok Hvar, uslijedio je pokušaj talijanizacije, koju su okupatori provodili i represivnim metodama. Zategnuti odnosi nisu mimoišli ni crkvene institucije i predstavnike, uključujući i dominikance u starigradskom samostanu. Autor u svom izlaganju, na temelju onodobnih arhivskih izvora te kasnijih pisani sjećanja pojedinih redovnika, rekonstruira događaje iz 1918. i 1919. godine, koji su usko vezani uz spomenuti samostan i dominikansku gimnaziju u Starom Gradu na Hvaru. Posebna pozornost posvećena je djelatnosti samostanskoga poglavara Pija Maroevića, ravnatelja dominikanske klasične gimnazije dr. Anđelka Rabadana te Antonina Zaninovića. Pritom je potrebno naglasiti da su prva dvojica svoju borbu za narodnu stvar platili vlastitom slobodom, tj. osudom na tamnicu u Zadru, a potom i internacijom na otočiću Visovcu. Također se analiziraju problemi koji su pogodili dominikansku gimnaziju kao rezultat talijanske odmazde. Cilj izlaganja je prikazati rad dominikanaca u 1918. i 1919. godini na oslobađanju otoka Hvara od talijanskih okupatora.

***

PETAR BAGARIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Stručnjaci u određivanju državnih granica

Zemaljska komisija za razgraničenje pri Predsjedništvu Vlade Federalne Države Hrvatske (ZKR) u izradu elaborata potrebnih u pregovorima o razgraničenju FNRJ s Austrijom, Italijom i Mađarskom uključila je niz stručnjaka (npr. Juraj Andrassy, Mihovil Katanec, Rudolf Maixner, Mate Ujević). Oni su, inače, bili osumnjičeni za “zločin kulturne suradnje s neprijateljem” te su morali odgovoriti Anketnoj komisiji Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Ipak, njihova iznimna stručnost bila je potrebna i novom, komunističkom režimu. Stoga je nova vlast prekršila vlastite upute o potrebi političke podobnosti onih koje će primiti na rad u ZKR. Spomenuti stručnjaci su kao članovi ili kao suradnici ZKR-a dobili prostor slobode za koristan rad. Taj je rad autor rekonstruirao koristeći arhivske fondove navedenih komisija te osobne ostavštine tih stručnjaka.

***

IVO BANAC

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Kad je prestalo savezništvo između ideje slobode i ideje nacije?

Razmatranje o paralelnom razvoju ideologija liberalizma i nacionalizma u raznim povijesnim mijenama modernosti, s kritičkim osvrtom na budućnost tih ideologija.

***

RUDOLF BARIŠIĆ

(Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

Biskup Alagović i obrazovanje bosanskih klerika

Proces školovanja klerika Bosne Srebrene na teritoriju Habsburške Monarhije otpočeo je 1785. godine, kada je na zalaganje apostolskog vikara u Bosni, fra Augustina Botoš Okića, car Josip II. osnovao zakladu iz koje su se ubuduće imali financirati boravak i školovanje bosanskih klerika. Ono se cijelo vrijeme nalazilo pod nadzorom Ugarskoga kraljevskog namjesničkog vijeća koje je odobravalo upis i raspoređivalo klerike po samostanima pet franjevačkih

provincija na ugarsko-hrvatskom području. Biskupi su u tom procesu imali uglavnom posredničku ulogu kao svojevrsna veza između Vijeća i pojedinih provincija, a prvenstveno zagrebački biskupi (najprije Maksimilijan Vrhovac, a zatim i Aleksandar Alagović i Juraj Haulik) služili su i kao glavna veza prema Bosni Srebrenoj i Apostolskom vikarijatu. Složenost ovog obrazovanja ogledala se u brojnim poteškoćama, prije svega materijalne prirode, jer godišnji iznos Josipove zaklade nije bio ni izdaleka dovoljan da pokrije obrazovanje ukupnog broja klerika koje je Bosna Srebrena imala na raspolaganju te je ona trajno pokušavala naći rješenje za taj problem. Zauzimanje biskupa Alagovića po tom pitanju bilo je veoma intenzivno i ono predstavlja glavnu temu izlaganja. Nakon kratkog pregleda školovanja bosanskih klerika do Alagovićeve vremena slijedi prikaz dva važna primjera Alagovićeve zauzimanja za bosanske klerike: četvoricu je financirao vlastitim sredstvima i pobrinuo se da dobiju smještaj najprije u Požegi, potom u Dunaföldvaru i konačno u Zagrebu, a snažno se zalagao i za ideju po kojoj bi se u Zagrebu (ili negdje drugdje) osnovao kolegij koji bi služio isključivo za smještaj i obrazovanje klerika Bosne Srebrene.

***

LIDIJA BARIŠIĆ BOGIŠIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Sloboda ili anarhija – zeleni kadar na području Srijemske županije

U jesen 1917. i 1918. godine, sve veći broj vojnika dezertira iz austrougarske vojske. Stoljetna državna tvorevina raspada se na svim područjima. Glad i nei-maština sve više pogađaju civilno stanovništvo. U općoj klimi raspada starog i omraženog sustava, ponekad zadojeni idejama o novoj pravednosti, a najčešće dezorijentirani, vojnici svojevolljno napuštaju svoje postrojbe ili se ne odazivaju mobilizaciji. Bježe i skrivaju se u šumama i tako dobivaju slikoviti naziv – zeleni kadar. Područje cijele Hrvatske bilo je zahvaćeno tim trendom, a velike skupine nalazile su se i na Fruškoj gori i u cijelom Srijemu. Arhivski dokumenti u obliku policijskih izvještaja donose jednu sliku razloga i djelovanja zelenog kadra, a analitičari toga doba i povjesničari nalaze i neke druge razloge. Je li bijeg iz vojske bio bijeg od rata i sloboda ili je sve skupa bila anarhija? Na primjeru zelenog kadra u Srijemskoj županiji analizom arhivskih dokumenata autorica će istražiti razloge odlaska u zeleni kadar i djelovanje u njemu.

***

ŽELJKO BARTULOVIĆ

(Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci)

Slobode i prava u Vinodolskom zakonu

I više od 720 godina nakon donošenja Vinodolski zakon predstavlja važan izvor za istraživanje hrvatske pravne povijesti, pa tako i pitanja slobode kao pravnog instituta. Uz isticanje činjenice da onodobno društvo nije poznavalo zaštitu sloboda i ljudskih prava u današnjem smislu, standardima i načinu zaštite, u radu će se pokušati dati moguće usporedbe odredbi Vinodolskog zakona sa suvremenim normama hrvatskog (npr. Ustava) i međunarodnog prava (npr. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda Vijeća Europe iz 1950., Europske konvencije o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1993., Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima iz 1992., Europske povelje o lokalnoj samoupravi iz 1985. itd.). Riječ je o limitiranju kazne kod nespomenutih delikata, zapisu Vinodolskog zakona na hrvatskom jeziku i pismu, nespominjanju torture, organizaciji vinodolskih općina, zaštiti ugleda i časti žena, njihovu položaju u nasljednom pravu, pravu na pravne lijekove, izvjesnoj jednakosti ljudi u vinodolskom društvu, ograničenju prava okupljanja itd. Uz Vinodolski zakon, vrela u kojima možemo istraživati zaštitu sloboda su vinodolski urbani. U radu se spominju i neki drugi važni pravni dokumenti iz 13. stoljeća – Zlatna bula Andrije II. iz 1222. i odluke Slavenskog sabora iz 1273. godine.

***

JULIJA BARUNČIĆ PLETIKOSIĆ – ŽELJKA KRIŽE GRAČANIN

(Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb)

Humanitarne akcije Libertas u tiskanim hrvatskim medijima 1991. godine

U jesen 1991. godine dok su dubrovačko područje i sam grad bili izloženi velikosrpskoj agresiji i razaranjima, osim vojnog angažmana unutar postrojbi koje su popunjavane, među ostalima, i dragovoljcima iz svih dijelova Hrvatske, svoj doprinos obrani grada dale su i razne humanitarne organizacije i pojedinci koji su se uključili u jedinstvenu frontu kojoj je cilj bio pomoći građanima Dubrovnika i okolice da lakše prebrode opsadu, skupljajući humanitarnu pomoć i ulažući napore da se ta pomoć dopremi u grad. Najpoznatije takve akcije, pokrenute radi probijanja pomorske blokade Dubrovnika i dostave neophodne humanitarne pomoći stanovništvu u Dubrovniku, bile su *Libertas* i *Libertas II*. Nemalu ulogu u senzibiliziranju javnosti i poticanju građana na pomoć i solidarnost s građanima Dubrovnika imali su i mediji. Cilj našeg izlaganja stoga je prikazati kako su

mediji, prije svega tiskani, izvještavali o teškom stanju u Dubrovniku i kako su popratili humanitarne inicijative i napore.

***

IVAN BASIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu)

Oslobođenici familiae Caesaris i njihovi natpisi kao komponenta lociranja carskih posjeda u Dalmaciji: primjer Gaja Orhivija Amempta

U rimskodobnoj epigrafičkoj baštini istočne obale Jadrana izdvojen je dosad veći broj natpisa kojima se komemoriraju carski oslobođenici (*liberti*), pripadnici vladareva kućanstva (*familia Caesaris*) s pridruženim zaduženjima unutar carske administracije u provincijama Ilirika kao i desete italske regije. Unatoč tome, pažnja posvećena ovim spomenicima kao komponentama lociranja princepsovih posjeda u priličnom je nesrazmjeru s njihovom važnošću, poglavito uzme li se u obzir njihova znanstvena valorizacija i raščlamba u Istri nasuprot Dalmaciji. Riječ je o epigrafima koji svojim sadržajnim odlikama i topografskim razmještajem omogućuju pouzdanu ubikaciju imovine koja se nalazila u domeni carskog fiska (*fiscus*), točnije patrimonija ili *res privata*. Stoga su njihovo registriranje i kontekstualizacija iznimno važni za stvaranje potpunije slike o imovinsko-pravnim i društvenim odnosima u rimskoj Dalmaciji, osobito o prisutnosti cara u agraru, odnosu carske uprave prema njemu i obilježjima toga odnosa. U tom će smislu obrada natpisa carskog oslobođenika i dispensatora Gaja Orhivija Amempta (*CIL* III 2082) sa splitskog Poljuda – koji nije dosad u tom kontekstu bio razmatran – ponuditi prilog katalogu carskih posjeda antičkog razdoblja u srednjoj Dalmaciji.

***

ZLATKO BEGONJA

(Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zadar)

Sloboda povijesnih istraživanja

Pretpostavka svakog slobodnog znanstvenoistraživačkog rada, pa stoga i onoga koji se odnosi na povijesna istraživanja, zasniva se i na nesmetanim mogućnostima pristupa relevantnim izvorima. Kolika je danas u tom pogledu razina zastupljenog oblika slobode u Republici Hrvatskoj, na najprimjereniji način može se razumjeti kroz eventualne pokušaje problematizacije događaja iz Drugoga svjetskog rata, odnosno razdoblja komunističkog totalitarnog režima u drugoj

polovici 20. stoljeća u Hrvatskoj. Za konkretne primjere još egzistira, čak u određenoj mjeri i dominira, stanje bitno zasnovano na prethodno uspostavljenim povijesnim "istinama". To naprosto znači da takve općevažeće odrednice još nisu, pa stoga ni u kojem slučaju i ne mogu biti predmet bilo kakvog oblika osporavanja, bez obzira na svu brojnost novih spoznaja. Tako zastupani dogmatski pristupi onemogućavaju ispunjenje cjelovitosti slobode povijesnih istraživanja, štoviše potpomažu određenim oblicima zabrane otvaranja pojedinih tema koje u realnim okvirima mogu i djelomično mijenjati, dosadašnje poglede na spomenute povijesne događaje. Na tom se tragu, u pravilu ciljanim potenciranjem negativnog konteksta pojma revizije, ozbiljno ometaju bilo kakvi načini pristupa, odnosno provedbe povijesnih istraživanja koja svojim očekivanim rezultatima mogu djelomično mijenjati dosadašnja saznanja, što doslovce znači sukladno tome donositi i zaključke. Pridodamo li takvom slijedu događaja i realno postojeće zaprjeke, zapravo ustrajne pokušaje prikrivanja određenog dijela relevantne izvorne građe, onda kroz prizmu svih tako navedenih okolnosti treba razumjeti i količinu utjecaja na slobodu objavljivanja rezultata povijesnih istraživanja.

***

LIDIJA BENCETIĆ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Augustin Juretić – borba za hrvatsku slobodu putem pisane riječi

Monsinor Augustin Juretić napušta Hrvatsku tijekom Drugoga svjetskog rata te se nastanjuje u Fribourge-Liègeu u Švicarskoj, gdje pokreće časopis *Hrvatski dom*. Časopis je vidljivo haesesovske, katoličke te hrvatske orijentacije. Juretić u njemu gorljivo zagovara slobodnu Hrvatsku. Osim u *Hrvatskom domu*, Juretić je aktivan u drugim emigrantskim časopisima: *Naša nada*, *Hrvatski katolički pučki kalendar Srca Isusova i Marijina*. Dopisuje se i s brojnim pripadnicima hrvatske emigracije, mnogim svećenicima i uglednicima iz Vatikana i zapadnog svijeta. Iz tih pisama je vidljiva njegova požrtvornost u borbi za hrvatsku slobodu i slom komunističkog sustava u Jugoslaviji. Juretić je u svojem pisanju i borbi za hrvatsku slobodu, koju vodi s perom u ruci, ostao dosljedan do svoje smrti 1954. godine.

***

IRENA BENYOVSKY LATIN

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

*Rezidencijalna mobilnost u srednjovjekovnom
Dubrovniku (primjeri iz 13. stoljeća)*

U izlaganju će se analizirati stanovanje različitih društvenih grupa u Dubrovniku 13. stoljeća. Smještaj pripadnika gradske elite, odnosno pučana u gradu ovisio je o mnogim elementima: njihovoj obiteljskoj strukturi, imovinskim mogućnostima, političkoj poziciji. Ograničavajući, odnosno poticajni čimbenici bili su uklopljeni u složen pravni okvir, gospodarske procese i planiranje grada. Izlaganje analizira koliko su stanovnici grada bili "slobodni" u izboru svoga stanovanja, odnosno koliko su bili uvjetovani navedenim zadatostima te kolika je bila njihova mobilnost.

***

GORAN BILOGRIVIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

*Srednjovjekovna realnost ili moderna konstrukcija?
Starohrvatska kultura u suvremenoj medievistici*

U arheološkom proučavanju ranoga srednjeg vijeka u Hrvatskoj središnje mjesto zauzima "starohrvatska kultura", pojam prisutan još od najranijih arheoloških iskopavanja 19. stoljeća. Iako upravo u arheologiji ima najveću težinu, često obuhvaća i širi spektar od same arheološke kulture, čemu pridonosi već i njezino ime, koje neizbježno nosi izravne etničke konotacije. U suvremenoj arheološkoj znanosti mijenja se pogled na koncept arheoloških kultura uopće, dok se i u Hrvatskoj pomalo mijenja odnos prema "starohrvatskoj kulturi". Uz osvrt na genezu i razvoj pojma te sadržaja "starohrvatske kulture", u ovome se izlaganju razmatra njezino mjesto i utjecaj u proučavanju etničkih identiteta u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj te aktualni položaj u hrvatskoj medievistici u svjetlu suvremenih pogleda na koncept arheoloških kultura.

***

ANTE BIRIN

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

O službenicima knezova Nelipčića

Uspon knezova Nelipčića u red visokog plemstva tijekom 14. st. vremenski se podudario s pojavom institucije familijara, velikaških službenika koji su ubrzo

postali temelj njihove vojne moći i glavni oslonac u upravljanju njihovim posjedima preuzevši tako ulogu koju su dotad imali članovi šire obitelji ili roda. Ulazeći na dobrovoljnoj osnovi u službu pojedinih velikaša, ovi su familijari – proistekli iz redova nižeg plemstva – postajali članovima domaćinstva svoga gospodara, pri čemu je njihova služba, koja je obično trajala do smrti jedne od strana, odgovarala njihovu društvenu položaju. Sačuvana arhivska građa, na žalost, nudi samo fragmentarne vijesti o tim familijarima Nelipčića, vijesti koje se uglavnom svode samo na spomen njihovih imena i dužnosti koju su u određenom trenutku obnašali. U radu su stoga, u skladu s dostupnim vijestima, prikazani poznati familijari Nelipčića koji su u tri generacije ove obitelji, koliko je trajalo razdoblje od njihova uspona do nestanka, obnašali različite dužnosti za svoje gospodare.

***

BRANKA BOBAN

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

*Rad ilegalnog vojnog odbora u domobranstvu NDH za NOP:
sudeње pedesetčetvorici u srpnju i kolovozu 1944. godine*

Prikazat će se rezultati istraživanja djelovanja i sudbine jedne od niza grupa te pojedinih domobranskih časnika koje je tijekom 1944. i 1945. Ratni sud Zapovjedništva grada Zagreba NDH osudio zbog rada za NOP, kao i karijere i sudbine istražitelja, tužitelja i sudaca koji su djelovali u tom sudu ili za njega. Djelovanje i sudbina domobranskih časnika od potpukovnika do običnih domobrana, osuđenih u srpnju 1944., reprezentativna je po broju (54 suđenih) i po raznolikosti rodova vojske u kojima je djelovalo 15 – 20 ilegalnih vojnih odbora antifašista koje je organizirala KPH. Težinu kazni i sudbine tih ljudi nisu mogle ublažiti ni intervencije najviših crkvenih dostojanstvenika, nadbiskupa Štepinca i predstavnika Sv. Stolice u Zagrebu. Prvooptuženi Ivan Krajačić, predratni poletni pripadnik Hrvatske seljačke stranke, osuđen na smrt, pobjegao je, ali je odmah 1944. poginuo kod Mahova kao komesar partizanske čete. Grupa je poznata kao "Radić Niko i dr.", po jednom od desetorice strijeljanih na Dotrščini, Maksimir. Šestoricu je sud oslobodio, a od ostalih rat je preživjelo vjerojatno samo njih 24, od kojih su dvojica uspjela pobjeći u partizane.

***

TOMISLAV BOGDANOVIĆ

(Osnovna škola "Vladimir Nazor", Križevci)

Ideali slobode unutar zelenog kadra 1918. godine

U referatu će se obraditi ideal slobode i prikazati različitost definiranja termina slobode unutar pojedinih grupacija zelenog kadra. Jedni su težili nacionalnoj slobodi, drugi su važnost davali socijalnoj noti, a bilo je i onih koji su pojam slobode shvaćali i prikazivali kao oslobođenje od zakonskih normi. Istraživanje se temelji na neobjavljenom arhivskom gradivu (Hrvatski državni arhiv) i onom objavljenom. Analizirat će se i periodika koja je u to vrijeme izlazila te uz pomoć nje prikazati razmišljanja i stavovi tadašnje hrvatske javnosti, a kritički će se pristupiti dosad objavljenoj literaturi o zelenom kadru. Krajem 1918. godine grupacije zelenog kadra na različite su načine doživljavale izričaje kojima se analizira pojam slobode i kojim sredstvima se za nju izboriti. Najzad, cilj referata je kroz primjere iz izvora prikazati različite kontekste i objašnjenje značenja ideala slobode između vojnih i političkih bjegunaca. Na taj način želi se prikazati da su, iako se sve grupacije zelenog kadra bore za svoju slobodu, njihove definicije toga pojma različite pa čak i proturječne.

***

IVAN BOTICA

(Staroslavenski institut, Zagreb)

Bližištvo knezova Krbavskih

Bližištvo (srvj. *bližičtvo*) u srednjovjekovnih Hrvata bila je jedinstvena riječ za rodbinu, rod i srodstvo. U hrvatskoj je pisanoj baštini od druge polovice 14. stoljeća i vezuje se uz rodbinsko pravo (*ius propinquitatis*). U izlaganju se donose primjeri i u konkretnim se slučajevima raščlanjuju značenja. *Bližištvo* navode i knezovi Krbavski u najstarijoj hrvatskoj kurzivno pisanoj glagoljskoj ispravi kojom su 1393. godine izmireni neki plemeniti Bužani. Raščlamba je u konačnici potaknula da se kroz prizmu *bližištva* utvrdi s kim su sve i u kakvim rodnim i rodbinskim odnosima bili knezovi Krbavski.

***

DUBRAVKA BOŽIĆ BOGOVIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku)

Vjerska kontrola i sloboda – discipliniranje katoličkoga klera i vjernika u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća

Na temelju teorijskih koncepata “društvenog discipliniranja”, “konfesionalizacije” i nešto užeg pojma “vjerskog discipliniranja” razmatra se pitanje vjerske kontrole i slobode krajem 17. i početkom 18. stoljeća u istočnoj Hrvatskoj. Vjersko se discipliniranje vezuje uz tridentiski katolicizam i prvenstvena mu je svrha postizanje homogenizacije vjerovanja i praksi te osiguravanje pokornosti vjernika crkvenim (i svjetovnim) autoritetima, ali se dotiče i discipliniranja klera, posebice nižega. Problem vjerske kontrole i slobode razmatra se na primjeru postupaka crkvenih vlasti usmjerenih na discipliniranje franjevac a i nižega svjetovnog svećenstva te uopće u odnosu na vjernike na području Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije u okolnostima koje su nastupile nakon oslobođenja od osmanske vlasti i ulaska u sastav Habsburške Monarhije krajem 17. i početkom 18. stoljeća.

***

BRANIMIR BRGLES

(Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb)

Sloboda imenovanja u srednjem i ranom novom vijeku

Autor se bavi analizom antroponimijske građe dobivene iz srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih povijesnih vrela. Pritom posebnu pozornost poklanja slobodi davanja osobnih imena u različitim društvenim skupinama. Autor se koristi objavljenom literaturom za prikaz osnove razvoja imenske formule te veoma bogatom neobjavljenom arhivskom građom. Transkripcijom srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih urbara, poreznih popisa, popisa crkvene desetine i drugih vrela koja sadrže onimijski materijal, autor je sačinio bazu podataka od nekoliko tisuća jedinica (svaka se jedinica sastoji od osobnog imena, priimka ili prezimena, ojkonima...). Cilj je istraživanja otkriti kolika je bila sloboda u davanju osobnih imena s obzirom na povijesno razdoblje, društvenu stratifikaciju i podneblje. Također, autor će pokušati dati odgovor na pitanje koliki su utjecaj na slobodu davanja osobnih imena imale odluke Tridentskoga koncila te kulturne i tradicijske različitosti. Na kraju će se autor osvrnuti i na druge oblike onimijskog materijala, kao što su prezimena i toponimi, u kontekstu slobode nadijevanja i korištenja.

***

IVAN BRIGOVIĆ – IVAN RADOŠ

(Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb)

Zločin u Škabrnji 18. – 19. studenoga 1991. u svjetlu srpskih dokumenata

U ljeto 1991. snage Jugoslavenske narodne armije (JNA) uz pomoć pobunjenih Srba počinju otvorenu agresiju na Hrvatsku. Teške su borbe vođene i u sjevernoj Dalmaciji, gdje je bilo središte srpske pobune. U zaleđu Zadra nalazila su se slabo branjena hrvatska sela Škabrnja i Nadin, koja 18. i 19. studenoga 1991. napadaju i osvajaju snage JNA i srpskih naoružanih postrojbi. Pritom su ubili više desetaka civila, mahom žena i staraca.

***

IVAN BRLIĆ

(Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar" – Područni centar Gospić)

Percepcija slobode u vojnokrajiškoj Lici kroz svjedočanstva i rukopise stranih putopisaca: Ličani između stvarne i fiktivne slobode

Regija je Lika koju su činile tadašnje pukovnije Lička i Otočka te je predstavljala jednu geografsku i kulturološku zatvorenu cjelinu u kojoj je vladao vojnički sustav. Ličko stanovništvo, preživljavajući u klimatski otežanim uvjetima i političko-gospodarskim represijama, često je percipirano kao siromašno, neuko i surovo. Razni pustolovi, putopisci, prirodnjaci, moreplovci i vojni činovnici prolazili su ili pak boravili na ličkom tlu. Pritom su često vrlo pristrano i subjektivno bilježili stanje u tadašnjim pukovnijama te opisivali životne uvjete i običaje ličkih vojnika i seljaka. Tako su ih često doživljavali kao velike ratnike koji ne poznaju disciplinu te kao snažne ljude koje se moglo kontrolirati samo nasilnom represijom. S druge strane, hvalili su težak život ličkih seljaka svrstavajući ih u najdugovječnije stanovnike Europe. Osobito su iskazivali veliki senzibilitet prema ženama na kojima je često bio sav teret teškog seljačkog života. Izlaganje bi trebalo rasvijetliti određene stereotipe o Ličanima kojima je sloboda vrlo često bila više fikcija nego realitet.

***

ALEXANDER BUCZYNSKI

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Arhivska građa o vojnokrajiškim pitanjima na kraju 18. stoljeća u fondu Austrijskog državnog arhiva Kriegsminister Lacy Akten

Fond "Kriegsminister Lacy Akten" Ratnog arhiva (*Kriegsarchiv*) u sklopu Austrijskoga državnog arhiva (*Österreichisches Staatsarchiv*) u Beču sadrži dragocjenu građu za istraživanje vojnokrajiških reformi, prava i obveza krajiškoga stanovništva tijekom zadnja tri desetljeća 18. stoljeća. Građa u tom fondu proizašla je iz djelatnosti maršala Franza Moritza grofa Lacyja (1725. – 1801.), koji se od 1766. do 1773. godine nalazi na čelu Dvorskog ratnog vijeća u Beču. Od 1774. do smrti obnašao je dužnost konferencijskog i državnog ministra, što je značilo da je Lacy trebao dati stručno mišljenje o svim predmetima o kojima je raspravljalo Dvorsko ratno vijeće – uključujući Vojnu krajinu – i pomoći u pripremi najviših odluka. Upravo činjenica da je maršal do kraja života bio jedan od najutjecajnijih visokih vojnih dužnosnika svoga vremena čini ovu zbirku gradiva posebno zanimljivom. U svom izlaganju autor će se osvrnuti na karakteristike fonda i istaknuti posebnosti koje su relevantne za znanstvena istraživanja na području vojnokrajiške povijesti.

***

GORAN BUDEČ

(Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Zagreb)

Zalogodavci i zalogoprимci: sloboda raspolaganja materijalnim predmetima u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku

Zahvaljujući procesu demokratizacije sastavljanja privatno-pravnih isprava koji je u Šibeniku, kao i u ostalim istočnojadranskim komunama, doživio puni zamah u 15. st., saznajemo mnoge elemente koji nam omogućuju dobar uvid u svakodnevni život i materijalnu kulturu kasnosrednjovjekovnog stanovništva. Jedan od zanimljivih aspekata koji se mora uzeti u obzir pri proučavanju materijalne kulture svakako su založeni predmeti. Analizom spisa šibenskih bilježnika, točnije inventara dobara koje su u drugoj polovici 15. stoljeća sastavili komunalni bilježnici Karotus Vitale, Kristofor pok. Andrije, Šimun Vratojević i Antun Vitale, dolazimo do zanimljivog pregleda zalaganih predmeta koji variraju od žlica, preko dječjih šalova do nakita i mačeva. Zanimljivu sliku odaju i podatci o podrijetlu te socijalnom, spolnom i materijalnom statusu pojedinaca koji su bili primorani zalagati svoje materijalne predmete ili ih primali u zalog. Sadržaj navedenih privatno-pravnih isprava bit će kompariran s odredbama šibenskog

statuta radi razmatranja pitanja je li se i u kojoj mjeri pravna regulativa poštovala te kolika je u teoriji i stvarnosti bila razina slobode raspolaganja materijalnim predmetima među stanovništvom kasnosrednjovjekovnog Šibenika.

***

ANITA BUHIN

(Srednjoeuropsko sveučilište, Budimpešta)

Kopačkom za auspuhom: jugoslavenski nogometaši u inozemstvu

Nogomet je u socijalističkoj Jugoslaviji imao poseban status i često je bio područje eksperimentiranja djelovanja društvenog sustava. Jednako kao što su se tisuće i tisuće radnika uputile trbuhom za kruhom u zapadne zemlje, tako su i nogometaši krenuli unovčiti svoje umijeće nadajući se da će u tih nekoliko godina zaraditi dovoljno da si osiguraju miran ostatak života. Za razliku od ostalih radnika, nogometašima se na razne načine pokušalo zabraniti napuštanje zemlje iz različitih razloga koji će biti prezentirani. Jugoslavija je tražila svoj vlastiti put u nogometni profesionalizam, negdje na razmeđu Istoka i Zapada, nezadovoljna jednim i drugim postavljenim modelom. Smatralo se da kupnja igrača onemogućuje normalnu selekciju te vodi zanemarivanju moralnoga i političkoga odgoja i razvoja mladih i neafirmiranih sportaša. Iz godine u godinu donošeni su i mijenjani pravilnici, no nogometaši su u sve većem broju odlazili pokušavajući si osigurati doživotnu egzistenciju.

***

MARIJAN BULJAN

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu)

Splitski općinski izbori 1928.

Ponukano atentatom na Stjepana Radića i hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini u lipnju 1928., splitsko je Općinsko vijeće većinom glasova odlučilo apstinirati od nadolazeće proslave Vidovdana, što je navelo Velikoga župana da Vijeće jednostavno raspusti. Novi općinski izbori određeni su za sredinu studenoga pa je u drugoj polovici godine u novinama diljem zemlje vođena žestoka kampanja u kojoj je glavno pitanje bilo hoće li Split konačno dobiti "hrvatsku" upravu. Na izborima je na kraju najviše glasova dobila Hrvatska seljačka stranka (HSS), čiji je predstavnik Josip Berković izabran za novoga gradonačelnika, čime je Split i simbolički odbacio titulu "najjugoslavenskijeg grada" koju su mu pristaše integralnoga jugoslavenstva često pripisivale u prvim poslijeratnim godinama.

Ovaj će se rad najvećim dijelom temeljiti na suvremenome tisku, uz arhivsku građu i sekundarnu literaturu, a nastojat će prikazati glavne događaje u gradu Splitu od atentata u Skupštini pa do biranja nove općinske uprave.

***

MARIN BUOVAC

(Arheološki muzej, Zadar)

*Odras vjerske slobode na primjeru rimskih amfiteatara
u istočnojadranskom kontekstu*

Održavanjem Milanskog edikta 313. godine, koji osigurava pravo i slobodu vjere unutar Rimskog Carstva, počinje stagnacija i degradacija rimskih amfiteatara. U skladu s novonastalim prilikama ujedno se mijenja stav prema krvoločnim i okrutnim zabavama rimskoga svijeta. Naime, već su ranije postojali razni oporbenjaci koji su se bunili protiv nehumanih i često krvoločnih zabava Rimljana. Uspostavom vjerske slobode i ediktom cara Honorija gladijatorske igre 404. godine konačno nestaju. Unutar jednog stoljeća postupno iščezavaju gladijatorske igre na prostoru cijelog i prostranog Rimskog Carstva. Iščezavanjem gladijatorskih igara amfiteatri gube svoj značaj i funkcionalnost zbog čega počinje njihova degradacija i transformacija, a te će se promjene odraziti i na primjeru rimskih amfiteatara na prostoru istočnojadranske obale.

***

FANI CELIO CEGA

(Muzej grada Trogira)

Sloboda u odlučivanju kneza u srednjovjekovnom Trogiru prema Statutu grada

Statutom grada Trogira napisanim 1322. godine, u vrijeme dok se grad kratko stavio pod zaštitu Venecije, koja se sve više upletala u život samostalne komune (grad je od 1102. u sastavu Ugarsko–hrvatske države), bio je reguliran javni život grada. Statut je bio u uporabi s povremenim ispravcima i dopunama sve do sloma aristokratske vlasti Venecije 1797. godine. Između ostalog, uloga kneza u Statutu bila je u cijelosti određena, sa svim njegovim pravima i obvezama. Nije bio samovoljan u odlučivanju, Statut ga je u tome ograničavao. Primjerice, točno se znalo kada knez može odlučivati u građanskim stvarima, kako može dati uvesti strano vino ili kako mora kupovati ribu i meso ... *kao i ostali Trogirani* ... ili kako može jesti zajedno s građanima, ali ako ih služba navede izvan grada itd. To je vrijedan prilog upoznavanju srednjovjekovne svakodnevice. Osim

toga, nije imao potpunu slobodu suđenja u građanskim i krivičnim stvarima, okončavanju sporova, kažnjavanju zločina itd., što je prilog upoznavanju pravne povijesti grada.

***

SAŠA CERAJ

(Zagrebački športski savez, Zagreb)

Značaj tjelesne kulture kao jednog od segmenata odgoja slobodna čovjeka u misli dr. Ivana Merza

Sagledavajući pojavnost tjelesne kulture, Merz pristupa s filozofskog diskursa zrcaleći određene posebnosti, naročito svrhovitost i značaj u odgoju cjelovite osobe, nadilazeći kineziološke okvire, izdižući tjelesnu kulturu i određujući joj posve novu vrijednost. Tjelesnu kulturu predstavlja u njezinoj punini, ne dokažujući niti jedan njezin dio, ukazujući na bit koja se prepoznaje u službi trajnih vrijednosti, postizanju harmonije i cjelovitosti ljudske osobnosti, promatrajući je kao integralni dio razvoja. Unoseći svojim jedinstvenim pristupom ravnotežu između psihofizičkih sposobnosti i odgoja čovjeka u njegovoj punini, Merz vrijednost tjelesne kulture prepoznaje u pravilnom odgoju tijela i spoznajnih sposobnosti, a metafizički cilj u uspostavljanju ljudskog integriteta i odgoju slobodna čovjeka, što se ponajviše očituje u *orlovskom tjelesnom odgoju*. Za Merza tjelesna kultura ne predstavlja samo postizanje psihofizičkog boljitka nego sredstvo odgoja slobodna čovjeka, čime postaje više od pukog bavljenja športom.

***

TIHOMIR CIPEK

(Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu)

Sloboda i direktna demokracija u političkoj misli Stjepana Radića

Sloboda je jedan od ključnih pojmova Radićeve političke misli i ideal njegova političkog djelovanja. U izlaganju će se braniti teza da je Radić ideju slobode oblikovao na osnovi političke teorije J. S. Milla, ali ju je, suprotno klasičnim liberalnim idealima, nastojao snažno povezati s direktnom demokracijom. Pri tomu je polazio od stava: a) da se prirodna sloboda pojedinca najbolje brani ako on ima mogućnost neposredno izražavati svoju političku volju, b) da narod nikada u potpunosti ne treba prenijeti svoj suverenitet na svoje političke predstavnike te c) da je hrvatska nacionalna država pravi prostor za ostvarenje slobode. Radićevo shvaćanje odnosa između slobode i demokracije popit će

se u obzoru suvremene političke teorije koja ukazuje na vrline, ali i velike mane koncepta direktne demokracije, koji u nekim svojim populističkim varijantama u pitanje može dovesti i samu slobodu.

***

KONRAD CLEWING

(Institut za istočnu i jugoistočnu Europu, Regensburg)

Učinkovitost države u jugoistočnoj Europi oko 1900. godine: nacionalni zahtjevi i imperijalna intervencija u odnosu i usporedbi

Učinkovitost države je jedan od najvažnijih onodobnih ciljeva, kako lokalnih nacionalnih elita tako i imperijalnih politika u jugoistočnoj Europi tijekom 19. stoljeća. U radu će se raspravljati o postignućima, odnosno neuspjesima nacionalnih elita i nenacionalnih imperijalnih središta moći u tom smislu, osobito na kraju stoljeća. U komparativnoj perspektivi dat će se pregled tih napora u Habsburškom i Osmanskom Carstvu te u nekim od balkanskih nacionalnih država.

***

MAJA CRNJAC

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Grad Požega u Hrvatskom proljeću (1968. – 1972.)

Cilj ovoga rada je istražiti ulogu grada Požege i Požežana u Hrvatskom proljeću. Autorica će odgovoriti na pitanje što je bio povod i uzrok da su lokalni požeški komunistički rukovodioci poduprli hrvatsko političko vodstvo. Kako su i kojim oblicima djelovanja sudjelovali u Hrvatskom proljeću? Ujedno, kakav je bio odaziv šireg stanovništva na *proljećarski* pokret? O kojim sadržajima se u Požegi raspravljalo tijekom toga vremena? Je li bilo sukoba, neslaganja i podjela u političkome vodstvu? Koje su se posljedice pri obračunu s proljećarima očitovale u požeškome kraju? Ovo istraživanje je prvi pokušaj da se jedan dio požeške povijesti druge polovice 20. stoljeća sintetizira. Točnije, autorica želi predstaviti istraživanje ključnih političkih, društvenih i gospodarskih procesa koji su se odvijali u Požeštini tijekom 60-ih i početkom 70-ih godina 20. stoljeća. Razdoblje je obilježeno porastom broja stanovnika koji ima svoje veze i s privrednim razvojem općine i političkim uzdizanjem grada Požege kao središta komunalne jedinice. Pogotovo su za požešku povijest bili važni događaji vezani uz Hrvatsko proljeće. Istraživanje će se temeljiti na izvorima, odnosno arhivskom gradivu koje se čuva

u Državnom arhivu u Požegi. Ocijenit će postojeće historiografske rezultate o istraživanju Hrvatskog proljeća i usporediti ih sa sadržajima analiziranog arhivskoga gradiva. Istraživanje će se u metodološkom smislu temeljiti na usporedbi istraživanih izvora – zapisnika, odluka, pismohrane izvršnih i skupštinskih tijela općine Slavonska Požega s pisanjima lokalnoga tiska. Neophodna će biti kontekstualizacija i osvrt na političke, gospodarske, društvene i kulturne promjene koje su se događale početkom 70-ih na republičkoj razini, u Hrvatskoj.

***

VLATKO ČAKŠIRAN

(Gradski muzej Sisak)

Političke prilike u gradu Sisku (1918. – 1921.)

Tema referata odnosi se na događanja u gradu Sisku od raspada Austro-Ugarske Monarhije, 1918. godine, do donošenja Vidovdansskog ustava, 1921. godine. To je razdoblje kada se u gradu formira politička klima koja će odrediti njegov razvoj u međuratnom razdoblju. Prvi odlučujući politički faktor bilo je osnivanje Narodnog vijeća za grad Sisak u koje su ušli političari koji će obilježiti sljedeće razdoblje. Prema strukturi članova, kako će se kasnije pokazati, u njemu je bilo najviše budućih članova Demokratske stranke, zatim Hrvatske zajednice i tek na kraju Hrvatske pučke seljačke stranke. Vidljivo je da je u počecima prevladavala građanska politička opcija, dok je HPSS bio u manjini. Drugi politički faktor bili su prvi izbori za gradonačelnika 1920. godine, na kojima je nakon političkog kompromisa došlo do izbora pojedinca s liste DS-a. Treći politički faktor bili su prvi parlamentarni izbori 1921. godine, koji su pokazali potpuno drugačija politička kretanja koja su bila usmjerena prema djelovanju HRSS-a i Stjepana Radića. U tom kratkom razdoblju vidljive su sve promjene koje su odredile položaj Hrvatske, kao i grada Siska unutar Kraljevine SHS/Jugoslavije.

***

JELENA ČERVENJAK

(Osnovna škola Dalj, Dalj)

Modernizacijska kretanja: položaj žena sredinom 19. i početkom 20. stoljeća (osvrt na prilike u Osijeku)

Sredina 19. stoljeća označila je promjenu svakodnevnog te radnog života unutar građanske privredne i intelektualne elite grada Osijeka. Odnos prema poslu te uvjeti i način poslovanja i način svakodnevnog života preobrazili su se tijekom

druge polovice 19. stoljeća, i to od tradicionalnog do modernog. Uspon građanskog društva donio je znatne promjene u položaju žena, koje su se izborile za određenu autonomiju, stvorivši od svojih salona polujavni prostor kojim su suvereno vladale, određujući modele i pravila socijalizacije. Njihove su socijalne obveze bile sve brojnije i zahtjevnije, udaljujući ih postupno od brige za djecu i kućanskih poslova. Kućedomačica je određivala koga će pozvati, tko će pokraj koga sjediti, kakva će se jela i zabava (recitacije, čitanje, pjevanje, sviranje, ples, društvene igre) nuditi te određivala pravila ponašanja u svojoj kući. Nove i raznorodne socijalne obveze žena postupno su je udaljavale od bavljenja djecom iako je društveni kanon modernoga građanstva i dalje inzistirao na podjeli na javnu i privatnu sferu. Ova je posljednja bila posve prepuštena ženama pa je kraj 19. i početak 20. stoljeća utjecao na to da su se upravo žene elite morale posvećivati reprezentativnim društvenim obvezama kao što su društveni izlasci i vođenje salona. Diljem Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, pa tako i u gradu na Dravi, dolazi do privredne modernizacije koja je donosila i zapošljavanje žena kao pomoćnog osoblja u obrtu i trgovini te kao radnica u industriji. Iako je proces bio u tijeku, sve do prvog desetljeća 20. stoljeća zadržali su se neki ostatci starog sustava, što se često odnosilo na žene koje nisu smatrane samo fizički, nego i mentalno slabijima od muškaraca. U to je vrijeme u Osijeku bilo oko 10 posto više nepismenih žena nego muškaraca.

***

LOVORKA ČORALIĆ – MAJA KATUŠIĆ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Arhivsko gradivo o udjelu hrvatskih vojnika u mletačkim prekomorskim postrojbama (Državni arhiv u Veneciji)

Archivio di Stato di Venezia može se smatrati središnjom pismohranom za proučavanje brojnih sastavnica iz povijesti istočnog Jadrana. U nizu takvih tema izdvaja se vojna povijest, u ovom konkretnom slučaju udio hrvatskih vojnika, ali i pripadnika drugih naroda u mletačkim kopnenim postrojbama. Arhivska zbirka koja je ovdje od osobite važnosti i središnja je tema istraživanja naziva se *Inquisitori sopra l'amministrazione de' pubblici ruoli*, a sadrži popise vojnog ljudstva pojedinih pukovnija i njima pripadajućih četa od kraja 17. do kraja 18. stoljeća. Za hrvatsku vojnu povijest, ali i za proučavanje ustroja onodobnih mletačkih snaga od osobite su važnosti popisi prekomorskog pješaštva (*Fanti Oltramaroni*) i hrvatskog konjaništva (*Cavalleria croati*). Gradivo sadrži brojne dragocjene podatke o visokim mletačkim dužnosnicima hrvatskoga podrijetla, o zavičajnoj strukturi vojnog ljudstva, brojčanom stanju i mjestima djelovanja pojedinih jedinica.

***

MAJA ĆUTIĆ GORUP

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci)

*Predstavnici obitelji Barbo kao promicatelji
protestantske misli u Pazinskoj knežiji*

Predstavnici mletačke plemićke obitelji Barbo u Pazinskoj su knežiji u 16. stoljeću kao gospodari Kožljaka i Paza pomagali pri širenju reformacijskih ideja te pružali utočište protestantima koji su se zatekli u Pazinskoj knežiji. Na temelju različitih povijesnih izvora – svjedočanstva vođe talijanskih anabaptista Pietra Manelfija, Grisonove i Valierove apostolske vizitacije, relacija biskupa Svetoj Stolic, kao i korespondencije s djelatnicima i suradnicima uraške tiskare – može se zaključiti na koji su način Francesco, Giorgio i Messaldo Barbo bili povezani s reformacijom te na koji su način pomagali pri njenom širenju. S obzirom na oštre protureformacijske mjere habsburških vlasti, tj. progone i oduzimanje posjeda te crkvenu jurisdikciju četiri biskupa nad Pazinskom knežijom, članovi obitelji Barbo odigrali su važnu ulogu u ovoj burnoj epizodi istarske povijesti.

***

MIHOVIL DABO

(Sveučilište Jurja Dobrile u Puli)

*Povjesničarski interes za biskupa Dobrilu: suprotstavljanja
i približavanja nacionalnih historiografija*

Novija povijest Istre često je interpretirana na različite načine, dok su historiografske studije nerijetko obilježene jasnim nacionalnim predznakom. Kad je o 19. stoljeću riječ, nezaobilazno mjesto pripada Jurju Dobrili. Razgranato i promišljeno djelovanje porečko-pulskog (1858. – 1875.), odnosno tršćansko-koparskog biskupa (1875. – 1882.) ostavilo je dubok trag na mnogim područjima: opismenjavanje i raspačavanje tiskovina na hrvatskom jeziku (molitvenik *Oče, budi volja tvoja*, suradnja s Društvom sv. Jeronima, osnivanje *Naše sloge...*), poticanje školovanja nadarene mladeži, pokušaji gospodarskog uzdizanja istarskog sela, nastojanje da ruralna područja ne utonu u duhovnu zapuštenost. Organizirani politički pokret istarskih Hrvata i Slovenaca u posljednjim desetljećima 19. stoljeća svoje temelje duguje upravo biskupu Dobrili. Suprotstavljeni stavovi njegovih suvremenika, oblikovani u vrijeme sve izraženijeg političkog i nacionalnog antagonizma, neizbježno su se prelili u prve povjesničarske radove,

ali utjecaj sukobljenih nacionalnih pokreta, usprkos vidljivom napretku, nije posve uklonjen ni iz recentnih prikaza kompleksnog biskupova djelovanja.

***

IGOR DESPOT

(Osnovna škola Markuševac – Osnovna škola Savski gaj, Zagreb)

Oslobođenje "kršćanske braće" u europskom dijelu Osmanskog Carstva

Jedan od povoda za mobilizaciju balkanskih država i izbijanje Prvoga balkanskog rata bio je položaj kršćanskog stanovništva u europskom dijelu Osmanskog Carstva. Pokolji koji su se dogodili u Beranima, Kočanima i Štipu nakon terorističkih napada VMRO-a korišteni su u javnom mnijenju Srbije, Bugarske, Grčke i Crne Gore kao svojevrsna priprema za rat. Proglasi o mobilizaciji balkanskih država kao osnovni razlog ratu navode loš položaj kršćana i želju za njihovim oslobođanjem od stoljetnog turskog jarma. U ovom radu autor će se pozabaviti upravo tom slobodom, odnosno stanovništvom koje je "oslobođeno" Balkanskim ratovima. Stanovnici Makedonije bili su različite nacionalne i konfesionalne pripadnosti. Osjećali su se Bugarima, Grcima, Srbima ili Makedoncima, a države koje su osvojile područja Osmanskog Carstva potrudile su se asimilirati sve zatečeno stanovništvo. "Oslobođenjem" su mnogi stanovnici morali napustiti svoje domove i emigrirati u one države koje su oni osjećali matičnima. Oni koji su ostali bili su prisiljeni promijeniti konfesionalnu (nacionalnu) pripadnost.

***

DIJANA DIJANIĆ

(Poljoprivredna škola, Zagreb)

Žena u borbi

Rad analizira časopis *Žena u borbi* od 1945. do 1953. godine, koji kao glasilo Antifašističke fronte žena ima za cilj mobilizirati žene i aktivirati ih na svim područjima života – od političke participacije, zapošljavanja, radnog i socijalnog zakonodavstva te olakšavanja svakodnevnog života žena i promoviranja poželjne slike "nove" žene socijalizma te ga stavlja u kontekst rodne povijesti.

***

DANIJELA DOBLANOVIĆ

(Sveučilište Jurja Dobrile u Puli)

*Sloboda vjerovanja – momjanski strigo i drugi primjeri
praznovjerja u ranonovovjekovnoj Istri*

Protiv praznovjerja, odnosno vjerovanja u razne nadnaravne sile pisali su u prvoj polovici 18. stoljeća enciklopedisti poput Voltairea, a Marija Terezija je 1766. godine u svrhu okončanja takvih vjerovanja izdala *Constitutio Criminalis Theresiana*. Međutim, znamo da i danas, gotovo tri stoljeća nakon Voltairea, vjerovanja takvog tipa nisu u potpunosti iščezla, štoviše kod nekih su još vrlo prisutna. Ranonovovjekovlje je razdoblje u kojem je fenomen vještica bio poprilično raširena pojava diljem Europe. Za ranonovovjekovnu Istru vjerovanja u štrige i štrigune te krsnike kao njihove zaklete neprijatelje posvjedočena su i u arhivskim vrelima. Prema vjerovanjima, prvi nanose zla svih vrsta i odgovorni su za mnoge nedaće (od nerodnih godina do nečije smrti), a drugi spašavaju od raznih zala i liječe mnoge bolesti. Optužbe za bavljenje vještičarenjem za neke su bile kobne i rezultirale okrutnom smrću i obveznim spaljivanjem, kao u slučaju svetvinčentske vještice Marije Rado(s)lović (1632.) ili pak “kastavske skupine” optužene za svakojaka nedjela (1716.), dok su u drugim slučajevima kažnjeni oni (one) koji su optuživali. Takav je primjer navodnog momjanskog *striga* Matija Vidića kojeg su sumještanke 1689. godine optužile za bavljenje vještičijim poslovima i smrt, odnosno bolest svojih bližnjih. No, iako oslobođen optužbi, navodni je *strigo* kao takav ostao obilježen i s tim se biljegom vjerojatno morao nositi cijeli život. Na temelju čega je netko bio optužen kao vještac ili vještica te o čemu je ovisio ishod suđenja pokušat ćemo prikazati na primjeru istarskih slučajeva. Također, iz dokumenata ćemo pokušati iščitati kako to da su osobe koje su pripadale katoličkoj vjeri, unatoč stavu Crkve, slobodno vjerovale u zle sile i upražnjavale svoje praznovjerje.

***

LJILJANA DOBROVŠAK

(Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar”, Zagreb)

*Slobodni ili ugroženi: položaj etničkih i vjerskih manjina
u Hrvatskoj od 1918. do 1941. godine*

Kada su tijekom 18. i 19. stoljeća nastale moderne europske države, temelj su našle u dugotrajnoj teritorijalnoj i kulturnoj tradiciji i etničkoj povezanosti većine stanovništva. Pojava nacionalnih manjina vezana je s nastankom i razvojem koncepcije “jedna država-jedna nacija”. Mijenjajući granice ratovima,

sporazumima, konferencijama, osvajanjima, pojedine etničke grupe ili dijelovi naroda koji su dotad postojali u pojedinim teritorijama našli bi se izvan matične nacije-države i morali su se podvrgnuti kulturnim i političkim standardima vladajuće etničke grupe ili su bili potisnuti na margine političkog, socijalnog i ekonomskog života zemlje u kojoj su se našli. Iako do 1918. godine u Hrvatskoj ne postoje etničke manjine u današnjem smislu nego se govori o narodnostima i vjerskim zajednicama, situacija se stvaranjem Kraljevine SHS/Jugoslavije mijenja. Novonastala država nije naslijedila od Austro-Ugarske samo teritorije nego i njihovo multietničko i multikonfesionalno stanovništvo. Nijemci i Mađari našli su se u novonastaloj situaciji jer više nisu živjeli u jednoj političkoj oblasti te su ulaskom u novu državu postali manjina. Slično je bilo i s ostalim narodnostima Poljacima, Rusinima, Česima i Slovacima, kao i s brojnim vjerskim zajednicama. Od naroda u novoj državi priznati su bili samo Srbi, Hrvati i Slovenci te oko deset vjerskih zajednica. U predavanju bit će govora o pravnom položaju etničkih i vjerskih manjina u Hrvatskoj od 1918. do 1941., odnosno o zakonima koji su doneseni od 1918. do 1941., a koji su im određene slobode dopuštali ili ih ograničavali.

***

FRANKO DOTA

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Kažnjavanje slobode: zakonodavne i sudske prakse prema gej muškarcima u socijalističkoj Hrvatskoj (1945. – 1977.)

Homoseksualnost je u državama koje su u drugoj polovici četrdesetih počele graditi socijalističko društvo sovjetskog tipa smatrana “buržoaskom i dekadentom”, proizvodom “izopačenog kapitalizma” kojem su mogli biti skloni jedino “dekadentni intelektualci”, građanska klasa, svećenici i neradnici, a nikako omladina i radništvo. U cijeloj FNRJ kazneni progon tzv. muškog protuprirodnog bluda, kako se homoseksualni spolni čin definira u Krivičnom zakonu za FNRJ iz 1951., predviđao je do dvije godine zatvora. Istraživanje provedeno na presudama sudova, posebno u Zagrebu, ukazuje na to da se zakonska norma provodila selektivno i često u ideološke svrhe, pretežno do kraja pedesetih, i da su na optuženičku klupu uglavnom dolazile klasno ili politički nepovlaštene osobe. Iskazi optuženika, način njihove obrane i pripovijedanje životnih priča koje kao okosnicu imaju okrivljenikovu seksualnu prošlost pružaju uvid u ranu fazu konstrukcije onoga što teorija danas uvriježeno naziva gej identitetom. Na sudu su ti muškarci bili prisiljeni “priznati” ne samo konkretni seksualni čini za koji ih se teretilo optužnicom, nego cijeli seksualni život – od prvih pubertetskih žudnji za vršnjacima istoga spola do zrelih homoseksualnih odnosa, i to kroz

diskurzivne matrice automedikalizacije i autokriminalizacije, a koje u pojedinim primjerima mogu polučiti obrnuti učinak od onoga koji im je dominantni biopolitički režim namijenio, odnosno osobne i kolektivne "gej narative" s elementima emancipatorskog otpora unutar heteronormativnog rodnog poretka.

***

IGOR DUDA

(Sveučilište Jurja Dobrile u Puli)

*Djetinjstvo u slobodi ili slobodno djetinjstvo: djelovanje
Saveza pionira u Hrvatskoj 1950-ih i 1980-ih*

Savez pionira Jugoslavije jedna je od masovnih socijalističkih društvenih organizacija, čije djelovanje počinje tijekom Drugoga svjetskog rata u sklopu Narodnooslobodilačkoga pokreta. U razdoblju socijalizma učenici su u pionirsku organizaciju primani u prvom razredu i u njoj ostajali do 13./14. godine kada su postajali omladinci. Djelatnost su na razni republike koordinirali Savjet Saveza pionira te Društvo naša djeca kao krovna organizacija uklopljena u Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske. Okupljeni na razini pionirskih odreda po osnovnim školama pioniri su sudjelovali u akcijama radnog i protokolarnog značaja, razvijali svoju kreativnost, ali i osjećaj domoljublja i vjere u politički poredak. Arhivski izvori, pionirska literatura i listovi otkrivaju razinu političkog utjecaja na djetinjstvo i snagu indoktrinacije. Zanimljivo je pritom usporediti desetljeće neposredno nakon reforme Saveza pionira inicirane 1950. s osamdesetima kao posljednjim socijalističkim desetljećem.

***

ŽELJKO DUGAC

(Zavod za povijest i filozofiju znanosti HAZU, Zagreb)

O slobodi i politici na Balkanu iz Rockefellerovih pismohrana

Rockefellerova je fondacija, uz zanimanje za javno zdravstvo i medicinske znanosti, od Prvoga svjetskog rata pa do nakon Drugoga svjetskog rata veliko zanimanje posvećivala društveno-političkoj situaciji na području Balkana. Sukladno tome su brojni njezini djelatnici obilazili različite zemlje smještene na Balkanu i u susjednim regijama te promatrali situaciju i bilježili raznovrsne podatke koje su slali u sjedište fondacije. Posebno se zanimanje posvećivalo Kraljevini SHS/Jugoslaviji te nakon Drugoga svjetskog rata novoj Jugoslaviji. U ovom će se izlaganju na osnovi arhivske građe pohranjene u Rockefellerovoj pismohrani u New

Yorku predstaviti najvažnija zapažanja Rockefellerovih izjavitelja vezanih uz slobodu, građanska prava, političke i nacionalne tenzije, prije svega u Kraljevini SHS/Jugoslaviji i njenu susjedstvu.

***

VLATKA DUGAČKI

(Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb)

Manjinsko poimanje slobode

Izlaganjem putem primjera češke i slovačke manjine na području Hrvatske i Vojvodine u međuratnoj Jugoslaviji (1918. – 1941.) te kroz probleme s kojima su se suočavali želimo izložiti manjinsko shvaćanje pojma "sloboda", odnosno što je manjinskim pripadnicima bilo potrebno da bi se u novoj domovini Kraljevini SHS/Jugoslaviji osjećali slobodnim i ravnopravnim s većinskim stanovništvom. Isto tako ćemo pokazati na koje su načine to pokušavali ostvariti te s kojim rezultatom. Osvrnut ćemo se i na to u kojoj su se mjeri odnosi u matičnoj domovini Čehoslovačkoj Republici reflektirali na manjine, odnosno njihova stajališta i težnje.

***

KRISTINA DŽIN

(Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar" – Centar za arheološka istraživanja, Međunarodni istraživački centar za arheologiju, Brijuni – Medulin)

Vjerske slobode kroz transformaciju foruma i kulturnih objekata južne Istre u rimsko doba

Rimski forumi u Puli, Nezakciju i Poreču doživjeli su gotovo identične arhitektonske transformacije tijekom druge polovice 1. stoljeća pr. Kr. do kraja 1. stoljeća u doba formiranja kolonija i municipija. Jedan veliki heksa stil hram na forumima u Puli i Poreču i tetra stil hram na forumu u Nezakciju transformiraju se u tri sakralne hramske građevine u Puli, Poreču i Nezakciju. Pokraj tih forumskih hramova, u Puli se na forumu štiju carski kultovi Klaudijevaca, Hadrijana, ali i orijentalnog Sabazija. U 4. stoljeću, nasuprot osi tzv. Dijanina hrama diže se hram u doba cara Konstantina. Poznato je da se u 4. stoljeću na mjestu crkve Sv. Tome štiju kršćanstvo, a forumski hramovi i dalje egzistiraju u punom sjaju. U Nezakciju, preko puta kapitolijske trijade, u 4. stoljeću postoji memorija, a na tom prostoru se u 5. stoljeću grade bazilike gemine. U Poreču se, uz prvotni velebni hram na Maraforu, grade još dva hrama, a nedaleko od njih u 4. stoljeću

egzistira oratorij. Pojavom kršćanstva, unatoč progonima, nakon 313. godine do kraja 4. stoljeća te tijekom 5. i 6. stoljeća nema dokaza da su forumi s rimskim hramovima uništeni, nego egzistiraju kao središta društvenog i vjerskog života. Rimski hramovi se kristijanizacijom postupno transformiraju i egzistiraju u novoj funkciji.

***

ZLATKO ĐUKIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku)

Položaj robova u zakonodavstvu staroga vijeka

Rad opisuje povijesno-pravne odnose robova i njihovih gospodara – vlasnika. U radu se prikazuje položaj robova od 2000. godine prije Krista, počevši s mezopotamskim zakonicima od Bilalamina zakonika, preko Hamurabijeva zakonika, Biblije, zakonika XII ploča, Zakonika o izbacivanju (tereta) – *Lex Rhodia de iactu* te zaključno s rimskim pravom do 565. godine. Za starovjekovno razdoblje nema previše zakonika koji reguliraju položaj robova na brodovima, kao i plovidbene probleme koji pritom nastaju, a o kojima će biti riječ u radu. Nekoliko pravnih spomenika za stari vijek regulira položaj robova. Kako se te skupine pravnih vrela nalaze u središtu pozornosti, u radu će se dati temeljni podatci i analiza pravnih spomenika toga razdoblja s ciljem prikaza robova i njihova položaja u društvu i s osvrtom na njihov položaj na brodovima. Osnovni cilj trgovine robovima bio je povezivanje različitih tržišta radi izvoza viška robova i druge robe, kao i uvoza trgovačkih artikala koji su nedostajali na domaćem tržištu.

***

NELA ERDELJAC

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci)

Novi list kao izraz slobode riječi Frana Supila

Frano Supilo, hrvatski političar i novinar, smatrao je da se tadašnja Austro-Ugarska Monarhija treba iz dvojne monarhije preurediti u federalnu državu koju bi trebali činiti svi narodi koji čine tadašnju Monarhiju. Svoju viziju Frano Supilo će, na mnoge načine, izražavati u listu koji je pokrenuo 2. siječnja 1900. godine. Ta periodika nazvana *Novi list* u mnogim će rubrikama i temama utjecati na promjenu javnog mišljenja. Kroz *Novi list* promicat će se sloboda misli i riječi tako što će se obrađivati teme kojih se ostale tadašnje novine nisu doticale. Prvi korak ka samoj slobodi lista može se iščitati u njegovoj organizaciji koja je u

potpunosti nezavisna od političkih stranaka, uzimajući u obzir razne aspekte svakodnevnog života (politički, gospodarski, kulturni, prosvjetni i drugi), a ne usredotočivši se samo na jedno područje. Ovaj će se radi baviti slobodom riječi i misli Frana Supila kroz pregled tema zastupljenih u *Novom listu* uspoređujući ih s temama zastupljenim u drugim tadašnjim novinama, pitanjem u koliko su mjeri Supilove ideje slobode i razvoja hrvatske države zastupljene u njegovu listu te, na kraju krajeva, koje je posljedice ta sloboda riječi imala kako za Supila tako i za *Novi list*.

***

ANDREA FELDMAN

(Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Liberalizam u Hrvatskoj 19. stoljeća: komparativna perspektiva

Među ideologijama 19. stoljeća liberalizam zauzima istaknuto mjesto. Iako sam koncept liberalizma ima mnoga lica, važno ga je istraživati ne samo kao filozofiju određenog političkog pokreta, nego i kao posve određen utjecaj na kulturni i intelektualni raspon ideja u Europi kako su se javljale u prošlosti. U 19. stoljeću hrvatska politika se u najvećoj mjeri razvijala u tradicionalnoj areni parlamentarnog života. Raspravu o liberalizmu u Hrvatskoj ipak ne treba ograničiti isključivo na programe, stranačke sukobe i druge ustaljene oblike političkih djelatnosti, nego treba rasvijetliti i onaj zanimljiv niz kulturnih stajališta, društvenih konvencija i ekonomskih pravila koji u cjelini može dati temeljitije razumijevanje liberalnih ideja, kako u samoj Hrvatskoj tako u širem europskom prostoru od Francuske i Engleske, preko Italije i Njemačke, Habsburške Monarhije do Rusije, Srbije i drugih zemalja istočne i središnje Europe.

***

VLATKA FILIPČIĆ MALIGEC

(Muzeji Hrvatskog zagorja – Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica)

Sloboda interpretacije u povijesnim muzejima

U radu će se razmotriti razlike u problemu interpretacije u historiografiji i muzejskim postavama i izložbama te međusobno prepletanje historiografije i muzeologije u povijesnim muzejima. Muzejski postavi ne rade se samo za stručnjake. Oni moraju biti privlačni i razumljivi i širem krugu korisnika, i to nameće određene ustupke znanstvenom pristupu. Ipak, granice moraju postojati. Gdje su one? Koliku si slobodu mogu dopustiti autori izložaba i stalnih postava

pri prezentaciji i interpretaciji u povijesnim muzejima? Koji im postupci stoje na raspolaganju? Kako postići da postav bude atraktivan, razumljiv i čitljiv, ali istodobno znanstveno utemeljen? Dokle sežu granice slobode izbora i selekcije predmeta? U radu će se, na temelju proučavanja relevantne literature te uvida u postave, pokušati dati odgovor barem na dio pitanja s kojima se susreću povjesničari u muzejima.

***

MARKO FUČEK

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Slobodno vrijeme, rasonoda i dokolica mladih (1945. – 1955.)

Pojam oslobođenja bio je ključan dio retorike i propagande komunističke vlasti u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata. Prema toj retorici, sloboda mladih obuhvaćala je širok spektar od političke i društvene, obrazovne do kulturne i osobne slobode. Znatan dio slobodnog vremena mladih strukturiran je kroz obrazovne, kulturne, sportske i omladinske organizacije. Organizirana rasonoda kao strukturirano slobodno vrijeme ispunjena je ideološkim i političkim sadržajem, s konačnim ciljem stvaranja "socijalističkog mladog čovjeka". Nasuprot organiziranoj rasonodi, dokolica je slobodno vrijeme koje su sadržajem autonomno ispunjavali mladi, bez neposrednog utjecaja obrazovnih, omladinskih i sličnih organizacija. Ovaj rad ispituje dokolicu mladih kao izraz prihvaćanja, odnosno odbacivanja ideološki idealizirane slike "socijalističkog mladog čovjeka" promovirane kroz organiziranu rasonodu.

***

TOMISLAV GALOVIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Collectanea Bartoliana I.

U arhivu samostana franjevac trećoredaca Sv. Franje Asiškoga u gradu Krku čuva se dvosveščani rukopisni zbornik koji se naziva ljetopis ili kronika samostana, a čiji je autor franjevac konventualac Feliks Marija Bartoli (1679. – 1744.). Zbornik se po svome priređivaču u znanstvenoj literaturi naziva *Bartolijev zbornik – Collectanea Bartoliana*, ali i *Cattastico documentato del monastero di Veglia dei Min. Conv. dal 1284. al 1781*. Prvi svezak zbornika, koji je tema ovog izlaganja, pisan je latinskim i talijanskim jezikom na papiru, a uvez mu je pergamentni. Sastavljen je u gradu Krku od 1741. do 1743. godine. U njemu se

nalaze isprave od 1284. do početka 17. stoljeća, no one nisu prepisane kronološkim redom nego shodno tome kako su priređivaču došle pod ruku. Uz svaku ispravu na marginama je ukratko naznačeno o čemu je riječ kao pomoć budućim korisnicima ovoga zbornika. *Bartolijev zbornik – Collectanea Bartoliana* zbog svoga sadržaja zavrjeđuje posebnu pažnju istraživača kao dragocjeno vrelo za srednjovjekovnu i ranonovovjekovnu povijest grada i otoka Krka, ali i potrebu da mu se pristupi kao cjelovitom diplomatskom spomeniku – zborniku i kao takvoga publicira.

Rogovska opatija u srednjem vijeku

Benediktinski samostan Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu formalno je osnovan, kako to svjedoči samostanska fundacijska listina, u veljači 1060., a zbog svoga najvećeg, ujedno kraljevskog posjeda Rogova kasnije se naziva i rogovski, tj. Rogovska opatija. Nakon mletačkog razaranja Biograda 1125. jedan se dio benediktinaca po svoj prilici sklonio na svoj posjed Rogovo, a drugi dio u Šibenik, da bi 1129. zasigurno prešli na Čokovac na otoku Pašmanu. Osim egzempcije koju je uživala opatija, rogovski je opat imao pravo na mitru, prsten, štap i sandale. O važnosti, ali još više ugledu Rogovske opatije svjedoči podatak Tome Arhidakona da je početkom 20-ih godina 13. stoljeća palij (*pallium*) splitskoga nadbiskupa bio povjeren na čuvanje rogovskom opatu. U 14. stoljeću opatija proživljava najteže razdoblje nakon biogradske epizode. Za mletačko-anžuvinskog rata 1345. samostanski kompleks postaje prostor vojničkih sukoba, što je zasvjedočeno i u djelu *Obsidio Iadrensis*. Nakon teških ratnih iskustava opatija je u ekonomskom pogledu brzo napredovala pa su joj prihodi za više od jedne trećine nadmašivali one samostana Sv. Marije i Sv. Krševana u Zadru. U izlaganju će se posebna pažnja usmjeriti duhovnoj, organizacijskoj i ekonomskoj situaciji te pitanju glagoljaštva u Rogovskoj opatiji – jedinoj i danas živućoj muškoj redovničkoj zajednici koja se može podićiti ranosrednjovjekovnim statusom kraljevskog samostana (*monasterium regale*).

***

VESNA GIRARDI JURKIĆ

(Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

Rimski politeizam i vjerska sloboda u odnosu prema kršćanstvu u Istri

Rimski politeizam odrazio se u Istri u štovanju oficijelnog rimskog panteona – Jupiter, Junona, Venera, Minerva, Neptun, Merkur, Heraklo, Silvan, Liber,

Prijap, Tellus, Terra Mater i Bona Dea. Uključivanjem Istre u Desetu italsku regiju, Venetia et Histria 14. g. pr. Kr., poluotok do rijeke Raše postaje sastavni dio Italije, tj. Rimskog Carstva u 1. stoljeću. Autohtoni panteon, Eja, Ika, Sentona, Histrija, Irija i Melosok, doživljava *interpretatio romana*, tj. augustaciju – dobiva ju apelativ *Augusta* ili *Augustus* (npr. *Eia Augusta*, *Melosocus Augustus*). Rimska tolerancija, usprkos oporbi, zadržava autohtone kultove te prihvaća brojna grčka i orijentalna božanstva: Izida, Jupiter Amon, Hera, Sabazije, Magna Mater, Mitra i Sol. Pojavom kršćanstva, nedvojbeno već u 3. stoljeću, njegovom legalizacijom Milanskim ediktom 313. godine, uz štovanje orijentalnih (Jupiter Amon, Ahelaj, Mitra, Magna Mater) i autohtonih božanstva (Eja, Sentona) paralelno egzistira i kršćanstvo s prvim oratorijima u Puli, Nezakciju, Poreču, Taru i na rimskim posjedima u kolonijskim agerima.

***

EVA KATARINA GLAZER

(Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

*Dinamika odnosa između nomadskog i sjedilačkog društva
na prostoru Bliskog istoka u brončano doba*

Pastirske nomadske skupine postojale su tijekom cijeli povijesti Bliskog istoka, ali nisu eksplicitno navedene u pisanim izvorima sve do druge polovice 3. tisućljeća pr. Kr. Autori drevnih tekstova skloni su prikazivanju pastirskih nomada kao skupina izvan urbane sredine, čije je ponašanje bilo opasno i unosilo razdor. Vjerojatno je to jedan od razloga zašto je tradicionalan znanstveni pogled na nomadsko-sjedilačke odnose u obliku niza nomadskih navala koji nasrću iz pustinje ili gorja kako bi nadvladali sjedilačku populaciju u vremenima klimatskih neprilika ili političke nestabilnosti. Novija razmatranja odnosa nomada i sjedilačke populacije podupiru postojanje simbiotskog, međusobno zavisnog odnosa, čiji je najvažniji aspekt razmjena dobara. Nomadi su osiguravali životinjske proizvode sjedilačkoj populaciji te su zauzvrat dobivali poljoprivredne ili obrtničke proizvode. Sjedilačka populacija možda i nije trebala proizvode pastira koliko su nomadi trebali žito i takav je asimetričan odnos mogao rezultirati napadima nomada koji su zbog svoje pokretnosti imali izrazitu vojnu prednost. Istodobna međusobna ovisnost i obostrani antagonizam ocrtavaju dinamiku odnosa nomada i sjedilačke populacije tijekom drevne bliskoistočne povijesti.

***

HRVOJE GRAČANIN

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Krivovjerci i krivovjerje kod Tome Arhiđakona

Srednjovjekovlje nije poznavalo vjersku slobodu, međutim to nikako ne znači da je vladala vjerska jednoobraznost. Dok Crkva na Zapadu, jačanjem reformskog pokreta i papinstva, nije postigla onu snagu koja ju je učinila naslovnom gospodaricom srca i duša ljudi, nisu u punoj zornosti na vidjelo izašle mnoge silnice religijske različitosti, začete postupnim i sve bržim uzmahom duhovne obnove i opće pobožnosti još od 8. stoljeća. Duboke društvene i gospodarske promjene koje su zahvatile srednjovjekovnu Europu od 10. stoljeća stvorile su preduvjete za daljnji uzlet različitih vjerskih iskaza, a ujedno je taj promijenjeni duhovni sklop neposredno utjecao na poimanje društvene stvarnosti. Iz tog prepletanja, dijelom i pod utjecajima izvana, izrodila su se religijska uvjerenja i prakse koje su stekle veliku popularnost u puku i koje je Crkva ožigosala kao krivovjerne. No, žig krivovjernosti mogle su ponijeti i razne druge prijepornosti i protimbe službenoj crkvenoj poziciji: raskolništvo, protivština i osporavanje papinske vlasti, prisvajanje crkvenih prerogativa, izazovi upućeni autoritetu Crkve, zago-varanje vjerskog pluralizma, bavljenje magijom, intelektualno disidentstvo. Cilj predmetnog izlaganja analiza je pojmova krivovjerci i krivovjerje u djelu *Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika (Historia Salonitana)* Tome Arhiđakona (13. stoljeće). Nakana je utvrditi i pobliže odrediti koja krivovjerja Toma spominje u svojoj povjesnici, u kojim se sve kontekstima navedeni pojmovi pojavljuju i na koji se način uobličuju te koja motivacija i tradicija stoje iza Tominih kvalifikacija. Želi se i ustanoviti u kojoj se mjeri Tomina terminološka uporaba podudara sa suvremenom praksom njegova doba.

***

GORAN GRADIČEK – DEJAN PERNJAK

(Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

Društveno-gospodarski prikaz oslobođenika u rimskoj Liburniji

U ovom radu autori će sintetski prikazati dosadašnja znanja o oslobođenicima u rimskoj Liburniji, o njihovoj brojnosti, društvenom i gospodarskom stanju, etničkoj pripadnosti i ostalim segmentima života oslobođenika. Kroz rad će se prikazati način imenovanja robova, etničke strukture rimske Liburnije, s posebnim naglaskom na nositelje grčko-orijentalnih imena i osobe podrijetlom s Istoka. Spoznaje autora temeljit će se isključivo na epigrafskim svjedočanstvima, prije svega na nadgrobnim spomenicima pronađenim na prostoru rimske Liburnije.

***

MISLAV GREGL

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

*Historiografija kao sredstvo političko-simboličke reprezentacije
staleških sloboda: primjer banologije Franje Ladanyija*

Sredinom 17. stoljeća u latinističkoj historiografiji kontinentalne Hrvatske pojavio se specifičan historiografski podžanr, tzv. banologija. Riječ je o historiografskim djelima fokusiranim na bansku instituciju kao najvažniji simbol hrvatskog političkog identiteta. Ova produkcija predstavlja važnu sastavnicu simboličko-političkog programa hrvatskih staleža u drugoj polovici 17. stoljeća. Kronološki najstarija banologija, ujedno i reprezentativno djelo žanra, jest *Memoria Regum et Banorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae* Jurja Rattkaya iz 1652., a potom slijedi *De Gestis Banorum Regni Sclavoniae* Franje Ladanyija, plemića i povjesničara iz Varaždinske županije. Autor namjerava usporediti ta dva djela, od kojih je prvo već objavljeno kao kritičko izdanje s prijevodom, te preispitati uvriježenu tvrdnju starije hrvatske historiografije da je Ladanyi, za razliku od Rattkaya, ugrofil.

***

STIPICA GRGIĆ

(Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

Općinske uprave u vrijeme šestosiječanjske diktature

Uvođenjem šestosiječanjske diktature početkom 1929. cjelokupna uprava u državi na svim razinama, od opće državne pa do samoupravne općinske, dolazi u ruke vladara i njegova režima. Hrvatska seljačka stranka, makar ju je ista ta vlast sa svim drugim "plemenskim" strankama zabranila, zadržala je potporu svoje glasačke baze. Događanja u tridesetim godinama, od postupne "demokratizacije odozgo" kralja Aleksandra, utjecaja Velike ekonomske krize, kraljeva ubojstva te dolaska kneza Pavla i Milana Stojadinovića na čelo države, samo su učvršćivala status HSS-a kao općehrvatskog pokreta. HSS je nakon 1929. prvi put došao na vlast na razini seoskih općina. U ovom kraćem izlaganju upoznat ćemo se sa stanjem u općinama na području tadašnje Savske banovine te zaključiti na koji način režim, a na koji HSS percipira kako bi one trebale funkcionirati. Istodobno tražit ćemo uzroke i posljedice sukoba HSS-režim te vidjeti zašto su općinski izbori 1936. bili važna prekretnica.

***

BORISLAV GRGIN

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Društvena mobilnost plemstva Požeške županije u kasnom srednjem vijeku: primjer Deževića Cerničkih

Kasnosrednjovjekovno plemstvo u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu imalo je načelno jednak pravni status. Unatoč tomu, stvaran društveni položaj pojedinog roda ili obitelji ovisio je o nizu čimbenika te je za preciznije određivanje potrebno uzeti u obzir barem još njegovu gospodarsku i političku moć te društvenu umreženost. Osim toga, sve do kraja srednjeg vijeka postojala je i mogućnost društvene mobilnosti, uspona ili pada na društvenoj ljestvici. Stvaran društveni položaj pojedinog roda ili obitelji nije bio zadan jednom zauvijek. U radu će se, na primjeru Deževića Cerničkih, pokušati prikazati na koji način i kojim ritmom su se postizale navedene promjene u društvenom statusu. Pokušat će se odgovoriti na pitanje tipičnosti ili reprezentativnosti primjera Deževića u prostornim i vremenskim okvirima kasnosrednjovjekovne Ugarske, Slavonije i Požeške županije. Polazi se od radne pretpostavke da Deževići Cernički predstavljaju iznimno uspješan primjer društvenog napredovanja u promatranom razdoblju.

***

ZORAN GRIJAK

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Ideja slobode u povijesnim i književnim djelima Luja Vojnovića

Lujo Vojnović oblikovao je republikanski Dubrovnik i njegove nosioce – dubrovačku vlastelu – kao aristokratski ideal, kojim se nije služio samo kao protutežom građanskom modernitetu svoga doba, utemeljenom na principu egalitarizma, nego je u njemu temeljio sustav kulturnih, socijalnih i političkih ideala koji su ga oblikovali kao čovjeka, književnika i znanstvenika. Takvo stajalište nije ga dovelo do proturječja, kao primjerice Ulricha iz Musilova romana *Čovjek bez svojstava*, čiji je svjetonazor bio evokacija raspadajuće polufeudalne monarhije, svojevrsnog paradoksa u spoju intelektualnog avangardizma i okoštale društvene strukture. Naprotiv, radilo se o konzervativizmu i tradicionalizmu koji su bili samosvjesni, a ogledali su se u ideji o postojanju “organskog društva” u kojemu, nasuprot permanentno tinjajućoj ili stvarnoj klasnoj borbi, vlada organsko suživljavanje svih dubrovačkih staleža i društvenih grupa. Takvo je društvo bilo nužno statično jer je, prema Vojnovićevu shvaćanju, počivalo na stoljetnoj kristalizaciji koja se ogledala kao sustav dubrovačkog “držanstva” u sklopu zadanih staleških uloga i funkcija. S tim u vezi i shvaćanje slobode u sustavu etičkih i političkih vrijednosti

L. Vojnovića nije se temeljilo na ideji jednakosti, nego na ideji sklada, bilo je kvalitativno te po svojoj biti odraz sustava vrijednosti koje su se realizirale u drevnim aristokratskim republikama. Imajući pred očima ideal republike u kojem je vlast bila koncentrirana u plemstvu (Venecija, Genova, Dubrovnik), a društvo strukturirano u organskom spletu staleža, L. Vojnović je svoju procjenu modernih političkih i društvenih fenomena u svojim povijesnim i književnim studijama oblikovao upravo na tom primjeru, što je, između ostaloga, imalo za posljedicu izrazitu averziju prema Austriji kao centraliziranom i birokratski strukturiranom konglomeratu različitih povijesnih cjelina te prihvatanju političkih stajališta koja su u osnovi bila arteficijalna (srbokatolištvo), ali ujedno elitistička i jasno usmjerena protiv pozicioniranja Dubrovnika kao provincijalnoga dalmatinskog grada na marginama moćnoga Austrijskog carstva.

***

ŽELJKO HEIMER

(Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo, Zagreb)

Neke značajke suvremene hrvatske municipalne heraldike

Rad ispituje aktualnost istraživanja suvremene hrvatske municipalne heraldike kao najznačajnijeg i najvećeg od tri područja tzv. žive heraldike (uz crkvenu i zmajsku heraldiku) koje se javljaju u Republici Hrvatskoj. U istraživanju grbova županija, gradova i općina u RH nailazi se na određene poteškoće zbog zakonskih ograničenja, dostupnosti primarnih izvora i za proučavanje važnih podataka koji su iz njih izostavljeni. Osim grbova koji su usvojeni i odobreni prema zakonskoj proceduri, pojavljuju se i grbovi koji se koriste mimo nje. Svojevrсни javni registar grbova županija, gradova i općina koji autor istražuje, održava i objavljuje u posljednjih 16 godina najveći je javno dostupni izvor podataka o tim grbovima. Otprilike četvrtina svih grbova temelji se na povijesnom uzoru (grbu, pečatu), dok kod gradskih grbova to iznosi oko polovice. Podatci koji u pravilu nisu zabilježeni u primarnim izvorima su imena dizajnera likovnih rješenja novih grbova, odnosno adaptacije povijesnih. Prema dostupnim podacima za nešto više od polovice grbova, ističe se jedan autor za većinu njih, drugi tek u manjem postotku, a tek nekolicina autora ima više rješenja u pojedinoj županiji. Četrdesetak dizajnera izradilo je po jedan grb, a među njima su i imena poznatih likovnih umjetnika, grafičkih dizajnera i povijesničara. Na kraju, među suvremenim rješenjima velik je broj onih koji prikazuju svece zaštitnike grada/općine, bilo ikonografskim prikazom lika pojedinog sveca ili prikazom njegovih atributa. Najčešći svetac koji se pojavljuje na grbovima je sv. Mihovil Arhanđel sa 15 primjera ikonografskog ili atributivnog prikaza, slijedi sv. Juraj sa 10 isključivo ikonografskih prikaza, Sv. Ivan Krstitelj sa 10 prikaza obje vrste te Sv. Pavao sa

10 prikaza koji su gotovo svi atributivni. U grbovima se pojavljuje 45 svetaca ili svetačkih skupina. I dok su prikazi svetaca tradicionalno uključeni u neke grbove, novi grbovi dvostruko češće sadrže svetačke prikaze. Kod novih općinskih grbova u odnosu na povijesne zamjetan je porast atributivnog prikaza, kod gradova je i dalje češći ikonografski pa je danas podjednak ukupan broj jednih i drugih, s gotovo četvrtinom grbova koji prikazuju svece.

***

ROBERT HOLJEVAC

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Poimanje slobode u djelima Erasma Rotterdamskog i Markantuna de Dominisa kroz prizmu njihova međusobnog odnosa

U svojem radu autor bi htio dati osnovni presjek života i djelovanja Erasma Rotterdamskog i Markantuna de Dominisa te pokazati koliki i kakav je bio utjecaj Erasma Rotterdamskog na Dominisov opus, iako je on živio i djelovao nakon Erasmeove smrti. Zajednički nazivnik te dvojce velikana povijesti Crkve je sloboda; kako opća, tako i ona unutar iste crkve. Razlog izlaganja ovog referata je, među ostalim, pokazati koliko je hrvatska humanističko-renesansno-teološka baština prožeta i nadahnuta općom europskom baštinom humanizma i renesanse, njihovim vrijednostima te teološkom mišlju u vremenu predreformacije i reformacije.

***

ŽELJKO HOLJEVAC

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Pjesme vječnog roba Mije Jerinića

U drugoj polovici 19. stoljeća hrvatske su zemlje, podijeljene na povijesne pokrajine, prožimali nacionalno-integracijski i modernizacijski procesi. Oni su usmjeravali izgradnju građanskog društva i moderne nacije u uvjetima koje je pružao habsburški politički okvir. U isto vrijeme gospodarski i društveni razvoj hrvatskih zemalja bio je usporen, a svi pokušaji rješavanja nacionalnog pitanja u sklopu Austro-Ugarske ostali su bezuspješni. U vrtlogu Prvoga svjetskog rata Austro-Ugarska se raspala, a hrvatski je narod ušao u južnoslavensku državnu zajednicu, što je bila cijena za izbjegnutu podjelu hrvatskih zemalja na kraju rata, ali hrvatsko pitanje ostalo je neriješeno i u novoj državi koja je donijela nove nacionalno-političke zaplete i dvojbe. Mijo Jerinić (1872. – 1955.), publicist i pjesnik iz Stona, objavljivao je za to vrijeme, najčešće pod pseudonimom Starac

Mijo, pjesme i prozne tekstove s misaonim horizontom na putanji klatna od državno-pravne pravaške misli Ante Starčevića do republikanskog seljačkog pokreta Stjepana Radića. Iza sebe je ostavio neobjavljenu zbirku *Pjesme vječnog roba*, koju je početkom 1925. posvetio hrvatskom narodu, a danas se čuva kao rukopis u Zbirci rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Nadahnut idealima slobode i republikanizma opjevao je povijesnu sudbinu svoga naroda kao "vječnog roba", ograničivši se na vrijeme od posljednjih desetljeća vladavine dinastije Habsburgovaca u hrvatskim zemljama (1896. – 1918.) do privremene vladavine dinastije Savoja u dijelovima Dalmacije (1918. – 1921.). Pozdravio je ratni slom "Habsburškoga doma" i nastanak Države Slovenaca, Hrvata i Srba, kada su hrvatske zemlje kratko vrijeme bile pod "narodnim suverenitetom", ali je osudio ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca 1. prosinca 1918. kao "beogradsko izdajstvo hrvatskih janjičara", a opirao se i "mletačkom lavu", tj. privremenoj talijanskoj okupaciji Šibenika neposredno nakon Prvoga svjetskog rata. "Sve što imam, sve ti, rode, dajem / Sve što spjevah, al [se] ne kajem, / Ja sam pjevo, dok sam momak bio, / I sad pjevam, kad sam ostario, / I pjevat ću, sve do moga groba, / Staru pjesmu, hrvatskoga roba", napisao je Mijo Jerinić 5. siječnja 1925. u tamnici Okružnog suda u Šibeniku. *Pjesme vječnog roba*, svojim sadržajem i domašajima ogledalo su hrvatske zbilje, slobodarskih nada i iskušenja u vremenu u kojem su nastale.

***

ANA HOLJEVAC TUKOVIĆ

(Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb)

Mirovna misija UNTAES-a na području Hrvatskog Podunavlja

Nakon oslobodilačkih vojnoredarstvenih operacija Bljeska i Oluje jedini dio hrvatskog teritorija koji su držali pobunjeni Srbi bio je onaj u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu. Nakon poraza pobunjenih srpskih snaga bila je otvorena mogućnost političkih pregovora. Hrvatsko državno vodstvo odlučilo je vratiti okupirane dijelove mirnim putem, započevši pregovore s predstavnicima Srba iz Srijemsko-baranjske oblasti. Hrvatske vlasti i vodstvo Srba u Podunavlju potpisali su Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnome Srijemu (Erdutski sporazum) 12. studenoga 1995. u Erdutu i Zagrebu. Realizacija mirovnog sporazuma započela je donošenjem Rezolucije 1037 Vijeća sigurnosti UN-a 15. siječnja 1996. godine. Uvedena je Prijelazna uprava Ujedinjenih naroda (UNTAES – United Nations Transitional Administration to Eastern Slavonia) te je započela realizacija mirovnog sporazuma s ciljem vraćanja Hrvatskog Podunavlja u sastav Republike Hrvatske. Provedba temeljnog sporazuma bila je praćena rezolucijama i izvještajima glavnog tajnika UN-a, koji su davali smjernice

prema kojima se provodio proces mirne reintegracije. Provođenje mirovnih odluka iz sporazuma uključivalo je razoružanje srpskih snaga, demilitarizaciju cijelog Podunavlja i raspisivanje izbora za tijela lokalne vlasti i vraćanje Hrvatskog Podunavlja u ustavno-pravni sustav Republike Hrvatske. Sporazum je definirao i pravo povratka izbjeglica i prognanika te pravo na povrat oduzete imovine. Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja utjecala je na početak normalizacije međudržavnih odnosa Hrvatske i SR Jugoslavije na regionalnom planu, kao i početak normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa u Republici Hrvatskoj. Vijeće sigurnosti UN-a Rezolucijom 1145 od 19. prosinca 1997. dalo je punu potporu završetku mandata misije UNTAES-a 15. siječnja 1998. godine. Proces mirne reintegracije završio je 15. siječnja 1998., kada je Hrvatsko Podunavlje (istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem) vraćeno u ustavno-pravni poredak RH, što je označilo kraj rata u Hrvatskoj.

***

KATARINA HORVAT

(Državni arhiv u Zagrebu)

*Kućna služinčad u gradu Zagrebu od kraja 19. stoljeća
do početka Prvoga svjetskog rata*

U Zagrebu krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća dolazi do ubrzanoga gospodarskog i društvenog razvitka. Broj stanovnika se neprestano povećava zahvaljujući velikom useljavanju stanovništva koje dolazi uglavnom sa sela. Prema podacima iz 1880., gotovo 1/4 zagrebačkih kućanstava imala je kućnu služinčad. Taj će se postotak smanjiti tako da će 1910. godine kućnu služinčad imati nešto manje od 1/5 od ukupnog broja kućanstava. Kućnu služinčad činile su uglavnom žene, pridošlice u Zagreb iz drugih, često seoskih sredina. Većina je kućanstava imala samo jednu sluškinju ili slugu. Služinčad je živjela zajedno s gospodarima u zajedničkom kućanstvu u kojem je obavljala razne kućanske poslove. Radno vrijeme služinčadi moglo je trajati i do 18 sati dnevno. Pravne odnose služinčadi i gospodara regulirao je Služinski red za gradove u Hrvatskoj i Slavoniji iz 1857. godine, koji je na snazi ostao sve do tridesetih godina 20. stoljeća. Prema odredbama Služinskog reda, služinče nakon pristupa u službu postaje članom kućanstva i time dolazi pod nadzor svoga gospodara. Služinski red zahtijevao je da služinče bude vjerno, prikladno, marljivo i čudoredno. Od gospodara se zahtijevalo da služinče odgaja i pazi, brine se za njega kad oboli i služi mu za primjer. Zbog posebnog odnosa s gospodarom/poslodavcem i vezanosti uz obitelj za koju je radila služinčad je za cijelo ovo razdoblje imala drukčiji status od ostalog radništva. Razna pitanja u vezi s položajem kućnom služinčadi, njihovom edukacijom i kategorizacijom, zatim njihovim smještajem

dok su bez službe, njihovim zbrinjavanjem u starosti i osiguranjem mirovine, biti će pitanja koja će se pokušavati riješiti u ovom razdoblju, iako će mnoga biti riješena tek nakon Drugoga svjetskog rata.

***

GYULA CSABA HORVÁTH

(Budimpešta)

The Banal Dignity in the 18th Century

In the late Middle Ages The Banats was a kind of defense system, surrounded from the south to the Hungarian border. The Turkish expansion eliminated the Banats, and the early modern era, only one remained, the Banat of Croatia-Slavonia and Dalmatia (Dalmatia was not under the authority of the Hungarian Crown). After the Turkish occupation, especially with the organization of the Military Border Protection Border bans military functions ceased. The Banal Dignity: The Provincial Assembly of the Triune Kingdom (sabor) had the right to designate someone in the banal office (as John Palffy in 1704). The Ban's powers in the 18th century was restricted Zagreb, Križevci and Varaždin county, and the Military Border between Una and Kupa (from 1703). At the coronation Ban took the mound Between the barons (Knight's Bannerets) he was next after the palatine and the seneschal (*iudex curiae*), therefore he could not bear another Great Office of State at the same time. In the Hungarian parliament he sat after the seneschal. He was president of the banal bench, from which can be appealed to the seven-person (*septemviral*) bench. He was the commander the army of the Triune Kingdom, but later only the noble insurgents. He was the hereditary owner the 1st and the 2nd banal border regiment. He appointed the every officers under the rank of lieutenant Colonel, the colonel was appointed by the sovereign based on his submit (this is regulated by Maria Theresa in 1750). My issue under seal of court orders. For his longer absence, the king appointed a deputy ban with the Ban's normal salary (Ft 5000). The deputy ban didn't get (had not been given) the sceptre and the flag of Triune Kingdom, nor the nobility took the flag before him, what they did only for the Ban. The ban appointed the vice ban (in the common law, the vice ban was the Lord Lieutenant Zagreb and Križevci Country, and here he held own tribunals also. This practice in 1756 was abolished, but the vice ban's salaries was increased to 700 Ft. The vice ban could be only noble, but not peers.) The ban nominated the banal protonotary who was elected by the Sabor. The Ban convened the provincial assembly (Sabor) with royal permission (until Ferenc Nadasdy without royal permission).

***

IVAN HRSTIĆ

(Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb)

Djelovanje lokalne samouprave u Makarskoj između dva svjetska rata

U izlaganju se na primjeru Makarske analizira razvoj lokalne samouprave između dva svjetska rata te odnos općinske i kotarske vlasti u Makarskoj. Ona je u tom razdoblju bila sjedište Makarsko-primorske općine i kotara koji su činile još općine Gornje Primorje i Vrgorac, a službeno je imala status "grada po nazivu". Državu je kroz cijelo istraživano razdoblje karakterizirala velika podređenost periferije prema središtu i centralizirana državna uprava pa su općine, kao najniže samoupravne jedinice, imale vrlo male ovlasti. U istraživanju će se posebna pažnja obratiti na pitanje općinskih izbora, koji su u Dalmaciji prvi put održani tek 1926., ovlasti općinskih načelnika i vijeća, koji su u većem dijelu međuratnog razdoblja bili postavljeni, a ne izabrani na izborima te položaja i uloge kotarskog predstojnika kao neposrednog izvršitelja upravne vlasti u kotaru.

***

GORAN HUTINEC

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Diktatura kralja Aleksandra kao kraj dijela ekonomskih sloboda u Hrvatskoj

Hrvatska se historiografija dosad u istraživanju razdoblja kraljevske diktature Aleksandra Karađorđevića u tridesetim godinama 20. stoljeća uglavnom koncentrirala na njenu političku komponentu, tj. ponajprije na hrvatsko nacionalno pitanje. Jednako je jednostrana bila i historiografija socijalističkog razdoblja, koja je bila usredotočena na klasno pitanje i djelovanje komunističke partije u tom razdoblju. Obje struje zapostavljaju pitanje dekonstrukcije liberalnog ekonomskog, a manjim dijelom i političkog modela naslijeđenog iz prethodnog desetljeća. Naime, u dvadesetim je godinama, unatoč stalnoj političkoj borbi između centralista i federalista, zabilježeno vrlo malo slučajeva zadiranja države u slobode i prava poduzetničkog sloja. Upravo zahvaljujući toj činjenici hrvatski je prostor i unatoč političkoj podređenosti u tom razdoblju stekao veliku ekonomsku važnost, osobito u veletrgovini i bankarstvu u kojima je u jugoslavenskom okviru hrvatska dominacija bila neosporna. Cilj ovog izlaganja je predložiti promjene do kojih je došlo u tridesetima, nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra, s konačnim rezultatom transfera ekonomske moći iz zapadnih dijelova Jugoslavije (Hrvatske i Slovenije) prema prijestolnici – Beogradu. Uz to, istodobno je došlo i do značajnog odmaka od liberalnoga kapitalističkog modela prema korporativnom, po uzoru na talijanski fašizam. Pritom su, osim poreznih i upravnih reformi, osobito važne zakonske uredbe kraljevske vlasti provedene

u djelo u vrijeme velike ekonomske krize, kojima su ukidane pojedine slobode poduzetničkog sloja, a jačala moć države.

***

NEVEN ISAILOVIĆ

(Istorijski institut, Beograd)

Između otpora i lojalnosti – niže plemstvo u oblasti Nelipčića

Kada je knez Ivan Nelipčić, kraljevskom darovnicom, stekao vlast nad Sinjem i Cetinom (1345.), susreo se s poteškoćama. Diljem Cetinskog komitata postojalo je domaće plemstvo koje se nije mirilo s gubitkom privilegija. Niz dokumenata govori o odnosima Nelipčića s lokalnim plemićima. Na osnovi njih može se zaključiti da je knez Ivan od 1345. do 1365. godine učvrstio svoju vlast, i to rjeđe obračunom, a češće nekom vrstom sporazuma s predstavnicima nižeg plemstva. Nakon toga neki od njih nestaju s pozornice, kao Domaldići, dok se drugi mogu godinama pratiti kao familijari Nelipčića (poput Semjuna Pavlovića i njegova sina Nenade ili Ivana Dminojevića). Na sličan način su Nelipčići pokušali graditi odnose i s plemstvom u okolnim oblastima, ali nisu svaki put postizali željeni cilj, posebno kada je otpor (pravni ili vojni) bio snažan. Usprkos povremenim krizama lojalnosti, sukobima i izmirenjima, može se zaključiti da je postojao suživot između Nelipčića i nižeg plemstva u njihovim oblastima, koji se temeljio na prihvaćanju nove realnosti nastale darovnicom iz 1345. i kasnijim teritorijalnim proširenjima pod knezovima Ivanom i Ivanišem.

***

MARIO JAGER

(Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku)

Loše procjene: posljedice hrvatske financijske nesamostalnosti na željeznički promet u Slavoniji

Hrvatska kao sastavnica Habsburške Monarhije bila je, zahvaljujući iznimnom geostrateškom položaju, od druge polovice 19. stoljeća uključena u sustav gradnje željeznica. Nakon sklapanja Nagodbe 1868. željeznički se promet Hrvatske našao pod utjecajem ugarske prometne politike te vezan uz posebne interese mađarskog kapitala. Brojni planovi gradnje željezničke infrastrukture rezultirali su različitim gledanjem na važnost trasiranja pojedinih pruga koje je Ugarska htjela prilagoditi vlastitim gospodarskim planovima. Nedovoljan razvitak domaćih kreditnih ustanova i njihova ograničena poslovna povezanost s vanjskim kapitalom uzrok

su spore gradnje željezničke mreže, a utjecaj slavonskih i osječkih privrednika zbog financijske nesamostalnosti u oblasti željezničko-prometne politike teško je prodirao. Posebice je to došlo do izražaja pri gradnji (1869./1870. godine) željezničke pruge Osijek–Villány te prijelaza preko Drave kod Osijeka. Naime, iako se Trgovačko-obrtnička komora za Slavoniju u Osijeku zalagala za gradnju jedinstvenog kolnog i željezničkog mosta na kamenim stupovima, Zemaljska vlada zahtjev nije mogla odobriti zbog odbijanja financiranja mađarske strane, tj. Ministarstva komunikacija i javnih radova koje je procijenilo da je za tu prugu dovoljan most na drvenim stupovima. Takva loša procjena izazvala je tragediju 23. rujna 1882. kada su, 12 godina nakon gradnje, zbog hirovitosti rijeke Drave i zaleđivanja (goleme sante leda) popustili drveni stupovi pod opterećenjem željezničke kompozicije koja je upravo prolazila. Tada je poginulo 26 vojnika 15. husarske pukovnije koji su se iz Bosne vraćali svojim domovima na dopust. Stoga je u sljedeće dvije godine zaustavljen i poremećen željeznički promet na toj relaciji te počinje prometno-gospodarska izolacija Osijeka, najznačajnijeg izvanagrarnog središta Slavonije. Novi željeznički most sagrađen je 1884., ali je promet opao jer je tekao već ustaljenom linijom Brod na Savi – Strizivojna/Vrpolje – Dalj. U potonjim godinama općeugarska željeznička prometna politika ići će na štetu slavonske povezanosti koju će “teškom mukom” ostvarivati slavonski gospodarstvenici i veleposjednici gradnjom vicinalnih (mjesnih) željeznica.

***

ALEKSANDAR JAKIR

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu)

Poimanje slobode i nacionalizma u socijalističkom/komunističkom pokretu na području Hrvatske tijekom 20. stoljeća

U današnjem historiografskom diskursu često nalazimo na tumačenja da je upravo nacionalizam u svojim raznim oblicima najjači oblik modernoga kolektivnog identiteta, s tim da je obećanje (nacionalne) slobode u mobilizacijskim procesima uvijek igralo važnu ulogu. Nacionalizam se kao ideologija upravo pokušava razumjeti “kao pojava koja svoje korijene ima u opravdanoj težnji pojedinaca i naroda za ostvarenje vlastita identiteta, *slobode* (naglasio A. J.) i pravednosti”. Kao što je poznato, socijalistički/komunistički pokret u svojoj je promidžbi od osnutka pozivao svoje pristaša na borbu “za slobodu”, a komunizam se zamišljao kao društvo u kojemu je sloboda svakog pojedinca uvjet slobode svih. Sloboda pojedinca, pak, u socijalističkoj zbilji nakon osvajanja vlasti bila je očito nešto sasvim drugo od nacionalnog oslobođenja, a što je bio istaknuti i široko prihvaćeni cilj narodnooslobodilačkog pokreta koji je predvodila Komunistička partija. U izlaganju će biti riječ o poimanju ideje nacije i slobode u socijalističkom/

komunističkom pokretu u 20. stoljeću i nastojat će se pokazati kako se pojam slobode i nacije tumačio u vrijeme vladavine Komunističke partije i kasnije Saveza komunista u Hrvatskoj u razdoblju do 1990. godine.

***

BERISLAV JANDRIĆ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Sudski procesi i presude katoličkim svećenicima pred vojnim i civilnim sudovima Narodne Republike Hrvatske neposredno prije završetka rata i u poraću

Vojni sudovi Jugoslavenske armije, kako tijekom rata tako i u poslijeratnom razdoblju, imali su, za razliku od civilnih sudova, ključnu ulogu u izricanju presuda katoličkom svećenstvu. Sudili su i pravoslavnom svećenstvu, ali broj takvih presuda bio je zanemarujući. Smrtne kazne strijeljanjem, u težim slučajevima vješanjem, stroge zatvorske kazne, dugotrajne godine prisilnog rada, gubitak građanskih i političkih prava, kao i konfiskacija imovine "narodnih neprijatelja" bile su najčešće presude vojnih sudova. Velik broj vojnih sudova (gradski, divizijski, korpusni, oblasni itd.) dijelio je "pravdu" diljem Hrvatske, uzimajući kao posebno otežavajuću okolnost optuženih njihovu vjersku, posebice katoličku pripadnost. Stoga ne začuđuje da su i optužbe bile prilagođene optuženima. Uvijek su bile na štetu katoličkog svećenstva, što je bilo i "razumljivo" jer je službena komunistička ideologija imala negativno stajalište prema religiji, osobito prema Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj. Zapravo, bio je to neizbježan obračun s jedinim protivnikom, jedinom oporбом koja je mogla ugroziti komunističku vlast jer su vjernici u to vrijeme činili većinu stanovništva Hrvatske. Optužbe su bile širokog raspona – od pomaganja odmetnicima, sudjelovanja u akcijama odmetničkih bandi protiv narodne vlasti, tiskanja letaka neprijateljskog sadržaja, razoružavanja oslobodilačke, partizanske vojske, progona Srba, širenja mržnje prema bratskome srpskom narodu do pomaganja terorističkih akcija protiv naroda, propagiranja ustaškog pokreta, ilegalnog rasturanja ustaškog tiska, organiziranja kvislinških vojnih formacija, klevetanja Narodnooslobodilačkog pokreta i narodne vlasti, pružanja pomoći i skrivanja ratnih zločinaca, ometanja narodne vlasti u otkrivanju i hvatanju članova naoružanih bandi, slanja špijunskih izvješća o pokretu jedinica, vitalnim objektima itd., tajnim radiopostajama okupatora, Talijanima i Nijemcima, i slično. Koliko je bilo "utemeljenosti" u tim optužbama, kakvim su dokazima pojedine osobe optužene na vrlo teške zatvorske kazne, bilo je prepušteno na volju vojnim tužiteljima i sucima. Ali i civilnim. Naravno, oni su to "pravo" i "pravdu" donosili u skladu sa svojim političkim i ideološkim opredjeljenjima braneći novi, komunistički režim. Većim dijelom to su bili montirani sudski procesi temeljeni na nevjerodostojnim i lažnim dokazima bez

saslušavanja i iskaza svjedoka ili, pak, uz prisutnost nasilno dovođenih lažnih svjedoka. Mnogi optuženici tek bi na glavnoj raspravi prvi put saznali za što su optuženi, odnosno okrivljeni. Vojni sudovi odlučivali su o sudbini “optuženih” u nekoliko sati i potpuno su isključili javnost iz procesa, a presude su im uglavnom bile: smrtna kazna ili dugogodišnja kazna zatvora s prisilnim radom, oduzimanje imovine i svih građanskih prava. Zbog takvoga represivnog, osvetoljubivog rada vojnih i civilnih sudova zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac uputio je pismeni protest predsjedniku Vlade Federativne Republike Hrvatske Vladimiru Bakariću, koji je to negirao rekavši: “Nije istina da se hapse i progone svećenici. Ima u zatvoru, koliko znadem, svega nekoliko svećenika /..../.” Na žalost, brojna uhićenja i osude katoličkih svećenika demantirali su riječi predsjednika Vlade NRH. Pod komunističkom vlašću od 1944. do 1951. godine procesuirana je i osuđena 271 osoba, a pod udar su došli službenici svih vjerskih zajednica u Hrvatskoj. Dakako, najviše je bilo katoličkih svećenika.

***

BRANIMIR JANKOVIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

“Bune i otpori” u hrvatskoj historiografiji u razdoblju socijalističke Jugoslavije

Polazeći od pretpostavke da bi Kongres hrvatskih povjesničara trebao, između ostalog, biti mjesto na kojem bi se uz predstavljanja pojedinačnih istraživanja problematizirao i razvoj, stanje i/ili perspektive proučavanja određenih istraživačkih tema, autor će se u izlaganju usredotočiti na dio hrvatske historiografije koji se bavio problematikom različitih (po)buna. Iako su seljačke i druge bune koje su se odvijale od 16. do prve polovice 20. stoljeća izazivale pozornost kako suvremenika tako i povjesničara u 19. st. i međuratnom razdoblju, u vremenu socijalističke Jugoslavije one postaju tema sukladna marksističkom poimanju povijesti te doživljavaju istraživački procvat. Opsežan korpus historijskih radova nastalih od 1945. do 1990. omogućuje analizu društveno-ideoloških očekivanja i realizacija, prevladavajućih diskursa i interpretacija, iskristaliziranih prijedora i aporija, kao i teorijskih i metodoloških obilježja historiografije o toj problematici, koja na zanimljiv način govori i o cjelini hrvatske historiografije u razdoblju socijalističke Jugoslavije.

***

VALENTINA JANKOVIĆ

(Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb)

Njeni okviri slobode

Kakav je bio položaj jedne hrvatske plemkinje iz sloja srednjega plemstva na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće? Je li se njezin život svodio na salonska druženja ili je imala značajniju ulogu u društvu. Koliko je bila slobodna i imala mogućnost vlastita odabira u vremenu i okvirima u kojima se kretala? Na temelju izvorne građe i bogate obiteljske ostavštine plemićke obitelji Črnkovečki (Chernkoczy), točnije, na temelju pisane ostavštine jedne pripadnice te obitelji – Elizabete Barbare Gereci (Gereczi) – u radu će se analizirati koji su bili okviri i domene u kojima je djelovala i na koji način je sudjelovala u društvenom životu svojega doba. Na početku rada bit će predstavljena izvorna građa te istaknut njezin značaj s obzirom na to da je velik dio spomenute ostavštine napisan na hrvatskome jeziku. Nakon kratkog opisa najuže Elizabetine obitelji okosnicu rada činit će analiza pisama koja je Elizabeta Barbara pisala svojim supruzima i sinu te analiza njene oporuke i jednog dijela pravnih dokumenata. U završnom dijelu rada, osim zaključivanja gore navedenih pitanja, razmatrat će se i mogućnost da su i druge pripadnice tog društvenog sloja djelovale i živjele na sličan način te će se istaknuti potreba za daljnjim istraživanjima ove vrste.

***

ZDRAVKA JELASKA MARIJAN

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Utjecaj državne vlasti na oblikovanje i djelovanje lokalne vlasti u Splitu (1918. – 1941.)

Utjecaj državne vlasti na formiranje općinske vlasti u Splitu tijekom dvadesetih godina očitovao se u dugotrajnom odgađanju održavanja izbora za organe lokalne vlasti, a zatim i kroz poništavanje mandata pojedinih vijećnika te raspuštanje vijeća i općinskih uprava. Tijekom međuratnog razdoblja općinski su izbori u Splitu održani samo dva puta, 1926. i 1928. godine. Općinsko vijeće izabrano 1926. bilo je krnje uslijed poništenja mandata desetorice vijećnika, a raspušteno je nakon dvije godine. Vijeće izabrano 1928. i općinska uprava koju je ono izabralo bili su jedina općinska vlast utemeljena na rezultatima izbora, no djelovali su samo dva mjeseca jer su raspušteni uvođenjem šestosiječanjske diktature 1929. godine. Tridesetih su godina gradom upravljale općinska vijeća i uprave koje su imenovali organi središnje vlasti, a od 1939. godine organi Banovine Hrvatske.

***

MARKO JERKOVIĆ

(Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

Collatio libera – zagrebački biskupi i dodjela kanonikata u 14. stoljeću

Srednjovjekovni su biskupi posjedovali pravo na “slobodno kolacioniranje” (*collatio libera*), odnosno pravo imenovanja svećenstva na crkvene časti u svojim dijecezama. Iako se to pravo tijekom 12. i 13. stoljeća učvrstilo u širem nadarbinskom i kanonskom sustavu, što je onda pridonijelo snaženju patronske uloge europskih biskupâ, ono je u 14. stoljeću bilo uvelike ograničeno inzistiranjem Papinske kurije na apsolutnoj kontroli dodjele crkvenih nadarbina. U tome kontekstu izlaganje razmatra u kojoj su se mjeri zagrebački biskupi koristili pravom slobodnog kolacioniranja pri imenovanju kanonika u vlastitoj dijecezi i kako je papina centralizirajuća nadarbinska politika utjecala na lokalne crkvene odnose. Budući da su ugarsko-hrvatski kraljevi tijekom 14. stoljeća također nastojali osigurati stabilnu ulogu u sustavu dodjele crkvenih, ponajprije katedralnih časti u Zagrebačkoj biskupiji, zagrebački su duhovni pastiri i u osobi kralja dobili ostru konkurenciju u sustavu popunjavanja dijecezanskoga svećeničkog kadra. Stoga izlaganje, na primjeru dodjele prebendi Zagrebačkog katedralnog kaptola, problematizira i odnos moći između prvog čovjeka Zagrebačke biskupije i čelnika cijeloga kraljevstva.

***

MELITA JESIH MATIĆ

(Ženska opća gimnazija Družbe sestara milosrdnica, Zagreb)

Iz spomeničke baštine: kontroverze oko postavljanja zagrebačkog spomenika J. J. Strossmayeru

U ovom se radu istražuju i analiziraju povijesne okolnosti u kojima je nastajao zagrebački spomenik meceni i biskupu Josipu Jurju Strossmayeru. Te su okolnosti od samog početka bile složene jer je cijeli slučaj bio politički uvjetovan te problematiziran brojnim polemikama u kojima su sudjelovali istaknuti zagrebački umjetnici i intelektualci. Oni su uglavnom osporavali bez natječaja izabranog autora Ivana Meštrovića, kojem je izrada spomenika bio i jedan od prvih zagrebačkih izazova. Ono što je povezivalo autora i biskupa bila je južnoslavenska ideja, jedan od razloga zbog kojeg je Meštrović kritiziran. Unatoč problemima, spomenik je postavljen na mjestu koje je izabrao sam umjetnik, kod zgrade tadašnje JAZU (Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), za čije je osnivanje najzaslužniji bio upravo J. J. Strossmayer.

***

SLAĐANA JOSIPOVIĆ BATOREK

(Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku)

Vjerske slobode u drugoj Jugoslaviji: primjer Đakovačke ili Bosanske i Srijemske biskupije

Nakon uspostave komunističkog režima 1945. godine, položaj Katoličke crkve znatno se promijenio. Naime, Katolička je crkva teško mogla prihvatiti režim koji se temeljio na komunističkoj, dakle ateističkoj ideologiji, nastaloj po uzoru na SSSR. S druge strane, novi je režim, osim ideoloških razloga, imao iznimno negativan stav prema Katoličkoj crkvi i zbog njene navodne suradnje s ustaškim režimom između 1941. i 1945. godine. Tijekom cijelog razdoblja komunističke vladavine Katolička je crkva pretrpjela brojne udarce državne vlasti, koja je na taj način nastojala u potpunosti oslabiti i onemogućiti utjecaj Crkve među stanovništvom. U takvim okolnostima vjerske slobode bile su iznimno ograničene, što se može pratiti proučavanjem najznačajnijih aspekata crkveno-državnih odnosa tog razdoblja (položaj vjeronauka, oduzimanje crkvene imovine, sudska represija i sl.). Nezaobilazan aspekt predstavlja i ispitivanje određenih kategorija vjerske prakse, kao što su sudjelovanje u različitim crkvenim obredima i svečanostima: krštenju, krizmi, crkvenom vjenčanju, hodočašćima, procesijama, misi i slično. Stoga će u ovom izlaganju najvećim dijelom biti riječ o različitim oblicima vjerske prakse, na temelju kojih možemo dobiti konkretnije podatke o intenzitetu i vitalnosti religijskog života pojedinog društva, u ovom slučaju vjernika Đakovačke (Bosanske) i Srijemske biskupije.

***

IVANA JUKIĆ

(Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

Habsburški apsolutizam i zagrebački biskupi (1687. – 1723.)

Jedna od temeljnih zadaća ranonovovjekovlja bio je uporan i strpljiv proces izgradnje institucije države. Teorija o apsolutizmu i apsolutizam u praksi odigrali su u tom procesu važnu ulogu, oslikanu prije svega prirodom odnosa glavnih glumaca: vladara i njima odanoj eliti. Habsburška Monarhija sastavni je dio te europske ranonovovjekovne priče. Istina, složeniji primjer, jer uskladiti tradicije, navike i interese carsko-austrijsko-češko-ugarskih dijelova habsburškim integrativnim nastojanjima bio je višestoljetni, često Sizifov posao. Ipak, u prvim desetljećima 18. stoljeća habsburški uspjeh bio je neupitan. Kako? Suradnja s utjecajnom lokalnom elitom jedan je od presudnih katalizatora uspjeha u svakom dijelu Monarhije. Odnos, pak, kralj – zagrebački biskup od 1687. do 1723.

odličan je obrazac/pokazatelj primjene i ostvarenja habsburškoga ranonovovjekovnog apsolutizma u praksi unutar ugarskog dijela monarhije. Čast, služba i osoba zagrebačkoga biskupa – u ovim za Habsburgovce unutar ugarskoga dijela presudnim desetljećima – bili su glavni kanali prodora kraljevske moći u sve strukture hrvatskoga političkog života, pa i one najotpornije. Osim toga, bili su i glavni posrednici u uklanjanju ograničenja kraljevoj moći unutar Hrvatskoga, neposredno i unutar Ugarskoga kraljevstva. Zašto i kako, pitanja su na koja će ovaj rad nastojati dati odgovor.

***

JOSIP KAJINIĆ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

*Stanje vjerskih sloboda na prostorima Hrvatske u razdoblju
60-ih godina 20. stoljeća: primjer Katoličke crkve*

Rad donosi prilog o položaju i slobodi djelovanja Katoličke crkve u Hrvatskoj tijekom 60-ih godina 20. stoljeća. Iznose se sličnosti i razlike u položaju Crkve u Hrvatskoj s onim u drugim republikama bivše SFR Jugoslavije. Također, ukazuje se na sličnosti i razlike s položajem i slobodama drugih vjerskih zajednica u toj multikonfesionalnoj državnoj tvorevini. Izneseni su pokazatelji stvarnih sloboda običnih vjernika laika, svećenika, redovnika, redovnica te u konačnici i samih biskupa i nadbiskupa. Službeno stajalište tadašnjih državnih vlasti uspoređeno je sa stajalištima koja su se iznosila putem sredstava javnoga informiranja te na kraju s podacima razvidnim iz dokumenata tada vladajuće KP Hrvatske/Jugoslavije. Izneseni su zorni primjeri kako su državne vlasti svojim postupcima prema katoličkim odgojno-obrazovnim i visokoškolskim ustanovama, tisku, vjeronaučnoj poduci sustavno onemogućavali normalan i slobodan rad Crkve često uskraćujući kleru prava na zdravstveno, socijalno ili mirovinsko osiguranje te sustavno opstruirali projekte gradnje, dogradnje ili obnove njenih sakralnih objekata.

***

SLAVEN KALE

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Hrvatski odjeci borbe Poljaka za slobodu: hrvatska javnost i Siječanjski ustanak

Težnja za slobodom poljska je misao vodilja tijekom razdoblja omeđenog 1795. i 1918. godinom. Siječanjski ustanak koji su Poljaci vodili protiv ruske vlasti na području Poljskoga kraljevstva 1863. godine najistaknutiji je događaj njihove nacionalne povijesti druge polovice 19. stoljeća. Cilj tog ustanka, koji je s pozornošću pratila europska javnost, bila je borba za slobodnu i nezavisnu državu. U referatu će se prikazati kako je javnost Banske Hrvatske gledala na događaje u Poljskom kraljevstvu 1863./1864. godine. Na temelju pisanja *Pozora* i *Narodnih novina*, najutjecajnijih hrvatskih dnevnika, odgovorit će se na pitanja koliko je Siječanjski ustanak bio prisutan u javnosti Banske Hrvatske te kako su tijekom 1863. i 1864. godine prikazivani Poljaci, a kako ruska vlast. Osobita pozornost posvetit će se promjeni stavova koja je nastupila razvojem ustanka i postojanju razlika u prikazivanju zaraćenih strana na stranicama spomenutih dnevnih novina.

***

DAMIR KARBIĆ

(Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Zagreb)

Od službene do osobne lojalnosti: službenici i družbenici Šubića Bribirskih

U prilogu se na primjeru hrvatskih velikaša iz roda Šubića promatra kako je obnašanje javnih dužnosti utjecalo na promjene struktura i sastava njihove klijentele. U ranijem i kasnijem razdoblju (do 1280-ih i nakon 1350-ih), pripadnici roda mogli su se u svojim aktivnostima oslanjati isključivo na klijentelu okupljenu na temelju osobnih odnosa, dok su u razdoblju kada pojedini članovi roda *de facto* obnašaju javnu vlast u Hrvatskoj i Dalmaciji ti odnosi zamijenjeni onima kod kojih je osobni odnos pretvoren u službeni kod nosioca neke funkcije. Sastav njihove klijentele ipak otkriva kako su službenici odabrani na osobni način i dalje igrali važnu ulogu u sustavu njihove vlasti, pogotovo u njegovim višim slojevima te su takav položaj zadržavali i dugotrajnije, a posebno su zanimljivi slučajevi kada se odnos zasnovan na službenom principu s vremenom pretvorio u onaj osobne lojalnosti (poput zadarskog plemića Domalda Zadulina koji postaje jedan od važnijih članova klijentele bana Pavla).

***

MARIJA KARBIĆ

(Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Moj gospodar i moji familijari: neki aspekti uspostavljanja hijerarhiziranih odnosa među plemstvom u savsko-dravskom međuriječju

Institucija *familiaritas*, kao jedan od načina uspostavljanja veza među pripadnicima plemićkog staleža, mogla je dovesti do stvaranja različitih zanimljivih mreža odnosa. U nekim slučajevima, poput onoga Franje Berislavića Grabarskog, koji je istodobno bio familijar Ivaniša Korvina i imao svoje službenike, pojedinci su paralelno igrali ulogu i patrona i familijara. U radu će se analizirati kako je takva dvostrukost uloga utjecala na pojedina pitanja vezana uz odnos između službenika i njihovih gospodara (njihove međusobne obveze, korisnost za obje strane, načine nagrađivanja familijara, službe koje su obavljali, područje s kojega su dolazili i područja na kojem su bili aktivni, mogućnost samostalnog djelovanja familijara), kao i na odnos patrona prema familijarima svojih familijara i *vice versa*. Napose će se promotriti kako je pritom utjecala činjenica da je osobna sloboda bila svojstvena plemićkom statusu i da je pravno gledano sve plemstvo bilo izjednačeno.

***

HRVOJE KEKEZ

(Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb)

Između slobode i obaveza: familijari knezova Babonića, kasnijih Blagajskih

Plemeniti knezovi Babonići i njihovi kasniji potomci knezovi Blagajski u sačuvanim povijesnim izvorima počinju se pojavljivati krajem 12. i početkom 13. stoljeća te najvjerojatnije potječu s prostora srednjovjekovne Gorske županije. Vrhunac svoga političkoga, gospodarskog i društvenog utjecaja imali su u drugom desetljeću 14. stoljeća, tj. u vremenu kada su dvojica pripadnika toga roda, knez Stjepan V. od Stjeničnjaka i njegov brat knez Ivan I., imali gotovo nasljednu titulu banova cijele Slavonije. Prije, tijekom i poslije tog razdoblja Babonići, a i njihovi potomci Blagajski, imali su niz familijara koji su za njih obnašali brojne službe. Uglavnom se to odnosilo na upravljanje posjedima, ali su familijari obavljali i druge poslove za svoje seniore (kaštelani tvrdih gradova, notari, poslanici, predstavnici pri kupnji ili prodaji posjeda i dr.). U ovom izlaganju, koje je prije svega osmišljeno kao prilog diskusiji, na osnovni sačuvanih povijesnih izvora od početka 13. do sredine 16. stoljeća nastojat će se dati odgovor na pitanje položaja familijara naspram seniora (mogućnost promjene seniora, služenje većem broju

seniora), njihova društvenog statusa, prostora njihova podrijetla, kao i prostora na kojemu su za Baboniće-Blagajske obnašali službe. Nadalje, nastojat će se opisati razne službe i poslovi koje su familijari prema sačuvanim izvorima najčešće obavljali. Štoviše, proučit će se brojnost familijara, promjena njihovih službi, kao i promjena terminologije kojom su zabilježeni u povijesnim izvorima od početka 13. do sredine 16. stoljeća, tj. u razdobljima različite političke, društvene i gospodarske moći, uspona i padova knezova Babonića-Blagajskih. U konačnici, nastojat će se detektirati konkretne prednosti koje su pojedinci ili veći broj njih imali u službi familijara knezova Babonića-Blagajskih.

***

PETAR KERŽE

(I. gimnazija, Osijek)

Osječki sport u prvom desetljeću nakon Drugoga svjetskog rata

Nakon Drugoga svjetskog rata uspostavljena je druga Jugoslavija. Nastupile su velike društvene i političke promjene. Sport je tada u gradu Osijeku, kao i u ostalim gradovima i mjestima diljem Hrvatske, dobio potpuno nova obilježja odgovarajuća novom društvu u cjelini. Opće karakteristike novonastalog sustava odrazile su se i u sportu. Fiskulturni pokret, nazivan po uzoru na Sovjetski Savez, obuhvaćao je djelatnosti koje su se poduzimale za što bržu izgradnju zemlje i organiziranje političkog, državnog i gimnastičkog pokreta. Fiskulturni pokret počeo se razvijati na posve novoj osnovi. Naime, unutar "diktature proletarijata" osnovni cilj fiskulture bio je u masovnom i svestranom pokretu. Težilo se omogućiti što većem broju članova novog društva bavljenje vježbanjem, i to u što više disciplina. Zdravlje i radna sposobnost trebali su se poboljšati bavljenjem gimnastikom i sportom. Nove urbanizirane sredine trebale su izgraditi novo socijalističko društvo. Okupljali su se odbornici, članovi i igrači bivših osječkih nogometnih klubova u želji oživljavanja rada predratnih klubova. Među prvima su se 26. svibnja 1945. okupili sportaši prijeratnog ŠK Slavija i potaknuli pitanje oživljavanja rada prvoga osječkoga nogometnog kluba. Tada su dobivene upute za obnovu rada, ali i odluku za pripojenje jednom od osnovanih osječkih fiskulturnih društava. Naime, na sjednici Fiskulturnoga odbora za grad Osijek donesena je 12. lipnja te godine uopćena odluka o zabrani uporabe starih društvenih imena pa su se i nogometaši morali uključiti u rad nogometnih sekcija novoosnovanih fiskulturnih društava koja su se u svome radu oslanjala na sindikalne, omladinske i druge masovne organizacije. Ipak, obnova sportskog pokreta zasnivala se i na iskustvima stečenim na tradiciji i temeljima bivših sportskih i sokolskih društava i klubova.

***

VEDRAN KLAUŽER

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Arhivsko gradivo o trgovačkim, crkvenim i građanskim slobodama na prostoru Senjske kapetanije u 18. stoljeću (fond HR-HDA-941. Trgovačka uprava, Spisi za Primorje)

Fond "Trgovačka uprava. Spisi za Primorje", koji se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu pod signaturom HR-HDA-941, svojim sadržajem nudi razne mogućnosti istraživanja kako trgovačkih, tako i crkvenih i građanskih sloboda na prostoru Senjske kapetanije tijekom 18. stoljeća. Uz razne trgovačke odredbe u fondu se nalaze i podatci o raznim crkvenim poslovima, zakladama, mornarskim bratovštinama i sporovima građana. Upravo zbog raznolikosti vrste građe fond daje velike mogućnosti istraživanja odnosa između propisanih pravila s jedne i načina na koji su provedene u praksi i svakodnevnom životu s druge strane. U radu će se predstaviti i opisati fond te donijeti određene smjernice budućih potencijalnih istraživanja.

***

IVKA KLJAJIĆ – SAN MIKULEC

(Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Povijesno-kartografske analize regulacije potoka Medveščaka

Potok Medveščak je nekada imao veliku ulogu u gospodarskom razvoju grada. Voda iz potoka i njegova pritoka, umjetnoga mlinskog kanala Pretoke (Melinski potok), stoljećima je služila za pogon mlinova, kupališta, manufakturnih i industrijskih objekata. Neregulirani tok potoka zbog učestalih poplava i ljetnih suša predstavljao je problem u radu tih objekata te se nametnula potreba za njegovim premještanjem u novo, dijelom nadsvedeno korito. Regulacija potoka utjecala je na zatvaranje mnogih objekata i promjenu okoliša te razvoj modernoga grada Zagreba. Na osnovi pisanih povijesnih izvora i katastarskih planova iz različitih razdoblja (listovi planova 1. katastarske izmjere od 1862. do 1864. na kojima je potok još vidljiv u cijelom toku i listovi planova 2. katastarske izmjere od 1909. do 1913. s prikazanim stanjem nakon prelaganja potoka), primjenom geografskog informacijskog sustava, provedene su analize promjena nastalih regulacijom potoka te prikazane u obliku tematskih karata i atributnih tablica.

***

STIPE KLJAJIĆ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Ustaštvo kao politička religija

U moderno doba – utvrđivanjem prvenstva državnog suvereniteta, laicizacijom kulture, gubitkom duhovne prevlasti Crkve u državi i u društvu, dakle razdvajanjem države i Crkve, i pobjedom načela narodnoga suvereniteta i rođenjem političke mase – odnos između religiozne i političke dimenzije, između vlasti i sakralnog, našao se u novom položaju, iz kojeg je proizašla sakralizacija politike i političkog. Politička religija je sakralizacija političkog sustava zasnovanog na neopozivom monopolu vlasti, na ideološkom monizmu, na obaveznom i bezuvjetnom podčinjavanju pojedinca i zajednice izvjesnom kodeksu zapovijedi: uslijed toga, politička religija je netolerantna, prinudna, integralistička i teži prožeti svaki aspekt života pojedinca i zajednice. Polazeći s ovakvih teorijskih polazišta u referatu će biti skrenuta pozornost prema onim elementima ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj koji su težili odrediti značenje i konačan cilj postojanja pojedinca i zajednice kroz sustav obveznih vjerovanja, mitova, rituala i simbola, divinizirajući na taj način naciju i državu te slaveći kult poglavnika kao živi mit.

***

ARIJANA KOLAK BOŠNJAK

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Sloboda izražavanja i djelovanja u hrvatskom političkom pokretu 1848./1849. – odnos prema političkim neistomišljenicima

Godine 1848./1849. na prostoru Banske Hrvatske, uz hrvatski politički pokret, djelovala je najprije vrlo kratko vrijeme Horvatsko-vugerska stranka, a zatim promađarski pokret. Članovi i pristaše Horvatsko-vugerske stranke, odnosno promađarskog pokreta predstavljali su političke oponente hrvatskom političkom pokretu pa su zbog toga na različite načine onemogućavani u svom djelovanju, što se kosilo s proklamiranom idejom slobode. U radu će se stoga promatrati odnos pristaša hrvatskoga političkog pokreta prema političkim neistomišljenicima te položaj članova bivše Horvatsko-vugerske stranke i pristaša promađarskog pokreta tijekom 1848./1849. godine.

***

MIJO KORADE

(Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

Varaždinac Franjo Haller (1716. – 1755.) u španjolskoj ekspediciji za Rio Orinoco

Franjo Ksaverski Haller je varaždinski isusovac i nakon završenog studija djeluje kao profesor matematike u Ljubljani. Zajedno s Međimurcem Ignacijem Szentmartonyjem poslan je 1750. u Lisabon da kao vrsni matematičari i astronomi sudjeluju u portugalskoj ekspediciji određivanja granica između španjolskih i portugalskih kolonija na području rijeke Amazone u Južnoj Americi. Odande odlazi u španjolsku luku Cádiz i uvršten je u tamošnju ekspediciju koja s istim ciljem 1754. plovi za Rio Orinoco, gdje su se trebali sastati s portugalskom ekspedicijom. Haller, kojega u ekspediciji nazivaju "učeni savjetnik", ima tajni zadatak pomoći pri prolazu kroz indijanske redukcije na Rio Orinocu, a ujedno je određen da pomaže glavnom botaničaru ekspedicije Pedru Loefflingu (Pehr Löfving), učeniku glasovitog oca moderne botanike Carla Linnéa, u njegovu istraživanju flore i faune tijekom putovanja. Loeffling je istražio područje današnje Venezuele i spada u prve velike botaničare američkoga kontinenta, ali je umro od groznice već 1756. godine. Haller sudjeluje u njegovu istraživanju dotad nepoznatih biljaka i životinja, astronomskim promatranjima i matematičkim izračunima sudjeluje pri izradi zemljovida okolice grada Cumaná, ali je također rano umro od groznice, 1755. na otoku Trinidad, prije nego što je glavnina ekspedicije stigla do rijeke Orinoco. Tako dvojica Hrvata u isto vrijeme sudjeluju u važnim ekspedicijama Južne Amerike, Szentmartony u portugalskoj i Haller u španjolskoj, a svojim djelima dali su velik doprinos istraživanju i upoznavanju toga kontinenta.

***

GORAN KOROV

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Percipiranje Ilindenskog ustanka 1903. kroz članke Obzora

Ilindenski ustanak 1903. godine jedan je od središnjih suvremenih događaja, koji je usađen u nacionalnu memoriju makedonskog naroda. Centralni komitet Tajne makedonsko-odriinske revolucionarne organizacije (kasnije Unutarnja makedonska revolucionarna organizacija, VMRO) održao je početkom srpnja 1903. tzv. Smilevski kongres, na kojem je formiran Glavni štab za rukovođenje ustanka. Odlučeno je da ustanak započne na dan Svetog Ilije, 20. srpnja iste godine (2. kolovoza po Gregorijanskom kalendaru). To je ujedno bio i jedan od načina da europske sile obrate pažnju na potencijalno rješavanje tzv. makedonskog

pitanja unutar Osmanskog Carstva. Dana 3. kolovoza prvi oslobođeni grad bio je Kruševo te je formirana revolucionarna vlast, tzv. Kruševska republika. Osnovano je Sobranje (parlament) i Privremena vlada, a za *predsjednika* izabran Nikola Karev. Osmanske snage porazile su ustanike Kruševske republike 13. kolovoza, ali je ustanak službeno trajao do 13. listopada iste godine. Tada je Glavni štab za rukovođenje ustanka izdao zapovijed za prekidanje svih oružanih akcija protiv osmanskih snaga. Te su događaje redovnim izvještajima pratili i novine *Obzor*, koje su početkom 20. stoljeća vjerojatno bile najpopularnije glasilo u Banskoj Hrvatskoj. Cilj izlaganja jest predstaviti na koji je način *Obzor* izvještavao o navedenom događaju, s obzirom na služben stav austrougarske vlade prema previranjima u Osmanskom Carstvu, *bolesniku na Bosporu*. Također valja obratiti pažnju na to koliko su se *Obzorovi* izvještaji podudarali sa stvarnim stanjem na terenu, a koliko je ulogu igrala propaganda službenog Beča i ostalih država koje su u to vrijeme štitile svoje interese na Balkanskom poluotoku.

***

PETAR KORUNIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Fenomen nacije: struktura etničkih identiteta

Podrijetlo hrvatske nacije i struktura etničkih identiteta: Da bismo mogli raspravljati o podrijetlu hrvatske nacije i o etničkim i nacionalnim identitetima na hrvatskom prostoru u prošlosti, a time i o drugim procesima identifikacije stanovništva (i jezične, i kulturne, i političke, i vjerske, i regionalne, i rodne, i socijalne, i vojne/civilne i druge identifikacije), neophodno je, s gledišta istraživanja, imati u vidu više modela komparacija: a) bilo koju hrvatsku pokrajinu valja promatrati u usporedbi s drugim hrvatskim pokrajinama; b) hrvatske pokrajine i hrvatski narod u usporedbi s drugim pokrajinama i narodima u Habsburškoj Monarhiji; c) etničke identitete u usporedbi s drugim identitetima, napose jezičnim, kulturnim, političkim, vjerskim, regionalnim itd. Zatim, valja upoznati početak i razvoj etničke i svake druge identifikacije stanovništva u prošlosti. Tu mnogostruku identifikaciju stanovništva u toj monarhiji proučavali su, od kraja 18. stoljeća nadalje, mnogi znanstvenici u sklopu društvenih znanosti: lingvistike, književne historije, etnografije, geografije, statistike itd. O tome ima mnogo dokumenata, knjiga i raznih edicija, ali o toj identifikaciji stanovništva ima veoma mnogo i arhivske građe. *Znanstveni modeli i područja istraživanja:* Postoje dva ključna pristupa u istraživanju etničkih identiteta i moderne nacije. *Prvi pristup:* znanstvenici/teoretičari različitog usmjerenja, među kojima dominiraju sociolozi, uglavnom polaze od pobliže nedefiniranih i pretjerano uopćenih nacionalizama i nacionalnih ideologija i tzv. nacionalne

svijesti koje “stvaraju naciju”. Svoje knjige i rasprave utemeljili su na raznim teorijama o tome. Oni se u pravili ne pozivaju na konkretne povijesne izvore. Štoviše, njih povijesni izvori ne zanimaju i posve ih zanemaruju. *Drugi pristup*: znanstvenici/istraživači na različitim i brojnim povijesnim izvorima, za svaku zemlju i razdoblje napose, nastoje objasniti pojavu i razvoj etničkih i nacionalnih identiteta, a time i podrijetlo i razvoj modernih nacija i etničkih zajednica uopće. O tome, pogotovo za 19. i 20. stoljeće, postoji golema raznovrsna arhivska i objavljena građa. Fenomen (i sadržaj i strukturu i pojavu i razvoj) etničkih identiteta, a time i moderne nacije, možemo istraživati za svaku zemlju i priliku i razdoblje, samo na toj građi, samo na konkretnim i mnogostrukim povijesnim arhivskim izvorima. Drugo su sve samo priče. Arhivski izvori o etnicitetu, u svakoj sredini posebno, ruše mnoge teorije o nacijama: ruše sve one, osobito sociološke teorije, koje nisu utemeljene na izvornoj arhivskoj građi. Autor je prihvatio taj drugi kritični pristup u istraživanju etničkih identiteta te pojave i razvoja moderne nacije. Krenuo je u arhive te otkrio brojne izvore o etničkim, vjerskim i drugim identitetima. Samo na njima, na tim dokumentima, možemo upoznati i pratiti proces nastanka i razvoja tih identiteta. O tome ima vrlo mnogo arhivske građe.

Historijska demografija: stanovništvo Hrvatske (1750. – 1857.)

Historijska demografija i arhivska istraživanja: Objavljenih izvora o stanovništvu na hrvatskom prostoru, napose za 19. i 20. stoljeće, ima mnogo i do njih je relativno lako doći. No, ni to nije lak posao. I za to je potrebno niz godina rada i strpljivosti. Ipak je najviše vremena i marljivosti potrebno uložiti u arhivska istraživanja. Zašto? O tome ovdje ukratko. Većina istraživača, koji se bave historijskom demografijom, uglavnom koriste objavljene izvore o popisima stanovništva od 1857. godine nadalje. Malo je onih koji i za to razdoblje, od 1857. godine sve do suvremenosti, koriste i različitu arhivsku građu, ali i brojne godišnje statističke izvještaje, a ne samo selektivne izvore od popisa do popisa stanovništva. A tih izvora u arhivima ima u obilju. Međutim, kad je riječ o naseljima i stanovništvu prije prvog modernog popisa iz 1857. godine, nastaju veliki problemi – i istraživački i spoznajni. Zašto? Uglavnom se smatra, i to se često ponavlja, da se u Habsburškoj Monarhiji popis stanovništva proveo 1754. i 1785. godine te konačno 1805. godine i zatim, nakon gotovo pola stoljeća, tek 1851. godine. U vezi s tim ponavlja se da je Marija Terezija donijela odluku da se, od 1754. godine nadalje, popisi obavljaju svake treće godine, no da se to nije ostvarilo – do toga nije došlo. Zato se i nije krenulo u arhivska istraživanja, vjerojatno uz pretpostavku da se nema što tražiti. Sasvim suprotno. Prvo, popisi stanovništva (razne konskripcije – *conscriptio populi*) obavljaju se u

toj monarhiji od kraja 17. stoljeća nadalje. Do sredine 18. stoljeća obavljeno je više različitih konskripcija. Drugo, od 1750. godine nastaju popisi stanovništva svake treće/četvrte godine i te su konskripcije iznimno dragocjene. Mnoge se nisu sačuvale, barem ne u izvornom obliku, ali su se sačuvali sumariji tih popisa. Poneki se popisi mogu naći, i marljivi ih historičari nalaze u domaćim i inozemnim arhivima, i u izvornom obliku, ipak čitavi. Uz ostale konskripcije, u arhivu je autor pronašao i opsežni popis stanovništva hrvatskih županija i Primorja iz 1750. godine te popis Slavonije iz 1749./1750. godine. Nema sumnje, jedinstven popis stanovništva hrvatskog i slavonskog Provincijala održao se 1749./1750. godine. Taj popis, za sva naselja, sadrži ime i prezime oca porodice, broj oženjenih sinova i braće (dakle, broj porodica u jednoj kući), broj udovica, veličinu i kvalitetu zemljišta te popis stoke. O tom sjajnom popisu stanovništva Provincijala 1749./1750. godine nije napisana nijedna rečenica. Nije se ni znalo da postoji. Autor je snimio te izvore te će s trojicom mladih povjesničara objaviti taj popis. Ima više takvih konskripcija od sredine 18. do sredine 19. stoljeća. U arhivima je pronašao više od 20 konskripcija. Osim toga, na primjer, postoji opsežan popis stanovništva Hrvatske i Slavonije 1828. godine. Ni o tom popisu nije napisana nijedna rečenica. Nije se ni znalo da postoji, a veoma je dragocjen. Taj popis, za sva naselja, sadrži ime i prezime oca porodice, broj kuća i obitelji, broj muškaraca i žena, zanimanja, dobnu strukturu, veličinu zemljišta, broj stoke itd. Zatražili smo taj popis iz inozemstva (iz arhiva u Mađarskoj) i nužno ga je objaviti u cijelosti. Iznimno je važan za hrvatsku socijalnu i ekonomsku povijest prve polovice 19. stoljeća. Posebno je, za poznavanje strukture stanovništva i za historijsku demografiju uopće, a napose za istraživanje socijalne i ekonomske povijesti većine stanovništva, dragocjena građa o urbarijalnoj regulaciji, koja se provodi od 1774. do 1784. i nastavlja do 1848. godine. Ta je građa bogata podacima i vrlo opsežna. Nedavno je varaždinski arhiv počeo objavljivati tu građu o urbarijalnoj regulaciji, ali samo za Varaždinsku županiju. Međutim, Varaždinska županija ima 333 naselja, a Zagrebačka više od 1200 naselja. Sjajni su ti izvori za istraživanje strukture stanovništva – to je najvažnija građa za upoznavanje i broja i rodoslovlja i socijalnog i ekonomskog položaja većine zaboravljenog stanovništva od kraja 18. do sredine 19. stoljeća. Na primjer, samo Zagrebačka županija ima više od 500 kutija tih izvora i njima su obuhvaćena sva naselja, a o tome nije napisana nijedna rasprava. U arhivima postoje urbari i drugih županija. Osim urbara, postoje brojne porezne knjige, matične knjige krštenih i umrlih osoba, sudski spisi, vojni spisi, izvori o školstvu itd. To su ključni izvori za historijsku demografiju i važni izvori za hrvatsku povijest. Prema tome, u mnogim arhivima (i domaćim i inozemnim) postoji obimna građa o naseljima i stanovništvu Hrvatske od kraja 17. do sredine 19. stoljeća, ali i od sredine 19. stoljeća nadalje. No, za to je potrebno mnogo godina sustavnog istraživanja. To je posao za veći broj istraživača. Jedan istraživač teško može sve to svladati jer je

riječ o velikom broju fondova i o golemoj građi. Na kraju, prisjetimo se, malo je historičara koji su dosad istraživali stanovništvo u tom razdoblju (uglavnom I. Mažuran, K. Kaser i J. Butorac).

Historiografija: hrvatska povijest u 18. i 19. stoljeću

Hrvatska povijest od sredine 18. do sredine 19. stoljeća nije dovoljno istražena, osobito socijalni položaj većine stanovništva. Povijesnih izvora za to ima mnogo. To je, na jednom segmentu, dobro pokazala M. Gross u knjizi o neoapsolutizmu. U toj je knjizi dokazala da povijesnih izvora iz tog razdoblja u našim arhivima ima u obilju. M. Gross je, pripremajući tu knjigu o hrvatskoj povijesti od 1850. do 1860. godine, u Hrvatskom državnom arhivu koristila 3-4 fonda, i to zbog opsežnosti građe selektivno. Međutim, u tom arhivu, samo za to razdoblje povijesti Hrvatske i Slavonije, ima *više od 60 fondova građe* – više od 35 veoma važnih fondova i više od 25 fondova koji se svakako moraju uzeti u obzir jer je riječ o vlastelinstvima, uglednim obiteljima, gradovima itd. A to je golemi i iznimno važna povijesna građa, gotovo neistražena. Neki od tih fondova (npr. fondovi hrvatskih i slavonskih županija, koji su veoma opsežni) važniji su i bogatiji od centralnih fondova – od fondova Banskog vijeća, Banske vlade i Hrvatsko-slavonskog namjesništva. Na toj arhivskoj građi, od sredine 18. stoljeća nadalje, autor radi više godina. Snimio je golemu građu o školstvu i pismenosti, o stanovništvu (više konskripcija od sredine 18. do sredine 19. stoljeća), o porezima, osobito na selu, o urbarima i urbarijalnoj regulaciji u hrvatskim i slavonskim županijama (od 1774. do 1848. godine), o poljoprivredi i privredi uopće, o bolestima i liječničkoj zaštiti stanovništva, o stanovanju i prehrani ljudi itd. Budući da je to golem posao za jednog istraživača, posebno da priredi dio te građe za objavljivanje, pokušao je zainteresirati neke kolege i institucije da počnu to razdoblje zajedno sustavno i istraživati i izdavati te veoma važne izvore. Za to istraživanje, koje valja provesti sustavno i temeljito, svakako je potreban timski rad. Ipak je za neka područja (za rad na objavljivanju nekoliko popisa stanovništva i urbarijalne regulacije) okupio tim mladih i sposobnih istraživača. Za poznavanje brojnosti i socijalne strukture većine stanovništva u Hrvatskoj od sredine 18. do sredine 19. stoljeća to je veoma važna građa. No to nije sve. Samo u tom arhivu, samo za to razdoblje, postoji opsežna građa o Vojnoj krajini, na kojoj nitko sustavno ne radi, ali i o Dalmaciji i Istri. Kada imamo na umu sve te fondove, i one u Zagrebu i one u Dalmaciji (u Zadru, Splitu, Dubrovniku) i druge tzv. regionalne arhive i fondove izvan naše zemlje (prije svega fondove u Beču i Budimpešti, ali i na drugim mjestima), riječ je o golemoj arhivskoj građi za hrvatsku povijest. Na toj bogatoj arhivskoj građi, na građi za hrvatsku povijest iz razdoblja od sredine 18. do sredine 19. stoljeća,

ali i kasnije, danas nitko, ni stariji ni mlađi historičari, ne radi sustavno, uporno i marljivo, a samo se tako može nešto više postići. Imajući to na umu, moramo zaključiti da nikada nismo imali više profesionalnih historičara i nikada manje istraživača koji bi sustavno, predano i dugotrajno radili u arhivima, domaćim i inozemnim.

***

NIKOLINA KOS

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Književnost i novinarstvo u doba ilirizma – sloboda ili ne?

Književnost i oni koji su je stvarali u ilirizmu, novine u to vrijeme i teškoće u njihovu nastajanju... Tko su bili ljudi koji su pisali u tom vremenu? Vrijeme u kojem su pisali bilo je teško i napeto. Odnosi unutar države doveli su do cenzure i zabranjivanja ilirskog imena. Što se dogodilo s književnošću i novinama? Jesu li one uspjele opstati? Tko je stajao iza cenzuriranja tekstova i jesu li se ipak nekako probili na scenu da bi ih ljudi mogli čitati? Sloboda ili ne? Jesu li pisci uspjeli svoja djela spasiti od zabrana, jesu li ih mogli objavljivati i, ako jesu, pod kojim uvjetima? Na što su morali pristati kako bi objavili svoja djela? Jesu li njihova djela, pisana kako ih mi danas znamo, ostala u obliku nakon cenzure ili su na kraju ipak uspjela ugledati svjetlo dana u onom obliku kako su njihovi autori to htjeli? Jesu li književnost i novinarstvo u doba ilirizma bili slobodni ili ipak pod nečijim utjecajem? U svom radu autorica će pokušati odgovoriti na ova i još neka slična pitanja koja se bave književnošću i novinarstvom u doba ilirizma, pokušajima njihove cenzure, slobode ili neslobode pisanja.

***

OZREN KOSANOVIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci)

Službenici i družine knezova Krčkih na otoku Krku tijekom 14. stoljeća

Pomoću rijetkih primjera u izvorima utvrdit će se tko je sve, s obzirom na svoj društveni status, mogao biti kneževski službenik. Vezano uz to, razmotrit će se pitanje stjecanja plemenitosti i njegova povezanost sa službom knezu. Poblježe, to podrazumijeva pitanja je li svaki kneževski službenik istodobno bio i plemenit te što je to uopće na otoku značilo. Analizom izvora, uz uvažavanje dosadašnjih rezultata u historiografiji, prikazat će se status službenika na otoku (primjerice, potknežina i kneževskih sudaca) i njihov odnos prema kneževima Krčkim. U

središtu razmatranja bit će djelokrug djelovanja službenika putem različitih tužbi krčkih podložnika podnesenih u Veneciju. Pokušat će se utvrditi struktura kneževske družine (*familia*). Nastojat će se pobliže utvrditi međusobni odnosi kneževa i njihovih družina. Razmotrit će se primjeri grubih prekršaja družine nad podložnicima i ponašanje kneževa u takvim slučajevima.

***

IVAN KOSNICA

(Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

*Hrvatska zavičajnost i prava i slobode u Kraljevini
Hrvatskoj i Slavoniji (1868. – 1918.)*

Zavičajnost je označavala posebnu povezanost između pojedinca i općine dajući pojedincu posebna prava prema općini. Najčešće je bila riječ o pravu na slobodan boravak u općini i pravu na uzdržavanje od općine u slučaju siromaštva. U nagodbenom razdoblju u Hrvatskoj i Slavoniji, uz ova klasična prava zavičajnika, hrvatska zavičajnost, odnosno pripadnost nekoj hrvatsko-slavonskoj općini sve je više korištena kao sredstvo uključivanja pojedinaca u tada nastajuću autonomni politički i socijalni sustav. Hrvatski su zavičajnici tada, uz pravo na slobodan boravak u zavičajnoj općini i pravo na uzdržavanje od općine, imali i pravo glasa za Hrvatski sabor, pravo na političko okupljanje i pravo na povoljnije bolničko liječenje. Osim što su zavičajnicima dana prava, zavičajnošću im je nametnuto i ograničenje slobode kretanja jer su vlasti mogle osobe koje nisu imale dovoljno sredstava za uzdržavanje protjerati u zavičajnu općinu.

***

MIRELA KREŠIĆ

(Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Supruge kao nasljednice

Uvođenjem austrijskoga Općeg građanskog zakonika u Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju (1853.) u nasljednom pravu je u pogledu bračnih drugova bila uklonjena nejednakost spolova. Tako je kod nasljeđivanja bračnih drugova bilo nevažno je li preživjeli bračni drug žena ili muškarac, tj. udovica ili udovac. Načelna jednakost u nasljeđivanju bračnih drugova često nije bila zamjetna, kako proizlazi iz prakse ostavinskih sudova, s obzirom na neke druge odredbe tog zakona koje su žene stavljale u nepovoljniji imovinsko-pravni položaj. S obzirom na široko određeni krug potencijalnih zakonskih nasljednika, često se događalo da je, iako su bračni

drugovi godinama radili i stvarali imovinu, preživjeli bračni drug imao manje prava na ostavinu nego neki daleki srodnici ostavitelja. Ograničenost pripadajućih nasljednih prava bila je naročito vidljiva u situacijama kada je preživjeli bračni drug bila supruga. Stoga su supruzi često koristili zakonom zajamčenu slobodu oporučivanja kako bi svojim bračnim družicama osigurali veća nasljedna prava, odnosno uskladili nasljednopravni položaj preživjele supruge sa stvarnim položajem i odnosima koje su supružnici imali tijekom braka.

***

BORIS KUKIĆ – IVANA KUKIĆ RUKAVINA

(Zagreb)

“Ja sam bio već u endehazijskim zatvorima, a ni partizanija nije bila nimalo slobodnija”: ratni put (1941. – 1945.) “oca hrvatskoga stripa” Andrije Maurovića

Andrija Maurović (1901. – 1981.), poznat po osebujnoj ličnosti i virtuosnim slikarsko-crtačkim vještinama, tvorac je prvoga hrvatskog stripa *Vjerenica mača*, zbog čega je široj javnosti poznat i kao “otac hrvatskoga stripa”. Autori ovoga rada će na temelju raznolikoga arhivskog gradiva prikupljenog u Hrvatskom državnom arhivu i Državnom arhivu grada Zagreba, konzultacijom brojnih članaka iz novina i časopisa te dostupne literature, rekonstruirati Maurovićev život u ratnom Zagrebu (1941. – 1944.) te, prelaskom na oslobođeni teritorij, život među partizanima (1944. – 1945.). Tijekom svoga boravka u Zagrebu dva puta je bio interniran u kaznionicu u Savskoj 36 zbog svoje ljevičarske političke orijentacije i kao član antifašističkog pokreta. Tijekom tog razdoblja sve do odlaska u partizane unovačen je u čin domobranskog natporučnika te je bio zaposlen u Zemljopisnom zavodu i slikarskom odjelu Ministarstva oružanih snaga, gdje je obnašao niz dužnosti. U *Zabavniku*, jednom od najtiražnijih revijalnih listova u NDH (1943. – 1945.), oblikovao je stripove s jasnim ideološko-nacionalnim porukama u svrhu propagiranja ustaškog režima. Na vrijeme upozoren da bi se njegovi stripski angažmani mogli protumačiti kao iskaz potpune lojalnosti ustaškom režimu, od rujna 1944. pristupa partizanskom pokretu na slobodnom teritoriju, gdje se s velikim žarom i golemom produktivnošću uključuje u rad propagandnih odjela raznih partizanskih jedinica, gdje je svoje slikarsko-crtačko umijeće ovaj put stavio u službu protiv fašizma. Svršetkom rata vraća se u Zagreb, gdje je ubrzo izbačen iz Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske, navodno radi neplaćanja članarine, no pravi razlog bila je njegova lakoća, brzina i kvaliteta ostvarivanja zadanih umjetničkih zadataka na fronti, zbog čega je na sebe navukao bijes akademske likovne zajednice, koji ga je pratio do kraja života, zbog čega je i danas na margini hrvatske umjetničke i kulturne baštine.

***

MERI KUNČIĆ

(Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb)

U potrazi za slobodom – život hrvatske plemkinje Magdalene Budrišić u kasnosrednjovjekovnom Rabu

U drugoj polovici 15. stoljeća rapska komuna postala je mjesto trajnog ili privremenog pribježišta za brojne hrvatske i bosanske plemiće i plemkinje (npr. bosanska kraljica Katarina Tomašević, koja se na putu prema Rimu kraće vrijeme zadržala u Rabu, te Vlatko Vukčić, mlađi sin Stjepana Vukčića Kosače, knez Lacko Kosinjski iz Bužana, hrvatski plemići i rapski bilježnici Juraj Šegota od roda Mogorovića iz Like, Šimun iz Bužana). Jedna od hrvatskih plemkinja koja je bila prisiljena napustiti Hrvatsku pod pritiskom Osmanlija, a slobodu je pronašla i nastavak života osmislila u Rabu, bila je modruška plemkinja Magdalena (*Mandalena*) Budrišić (1455. – Kampor, 1532.), kći kneza Jakova Budrišića iz roda Žirovih i majke iz plemenitog roda Križanović. Nakon pogibije muža, velikaša Ivana Babonića, odbila se preudati te odlučila za redovnički život, i u 31. godini života stigla u Rab. Godine 1493., zajedno s još nekim plemkinjama i patricijkama, utemeljila je samostan franjevki trećoretkinja ili klarisa Sv. Antuna opata na području Kaldanca u Rabu. Umrula je 1532., a prema vlastitoj želji, zabilježenoj u njenoj oporuci, bila je pokopana u crkvi Sv. Bernardina u samostanu Sv. Eufemije u Kamporu, u sarkofagu čiju je izradu naručila još za života. Izvori svjedoče da je velik dio osobnog i naslijeđenog bogatstva utrošila u poboljšanje života svoje redovničke zajednice, a bila je aktivna i u svakodnevnom životu rapske komune. Iako opće crte iz njezina života na području rapske komune nisu ostale nezamijećene u historiografiji, riječ je o relativno kratkim analizama, utemeljenim uglavnom na raščlambi nekoliko bilježničkih dokumenata koje su zabilježili Juraj Šegota, Petar Teritono i Šimun iz Bužana. Međutim, o njenom životu postoji još zapisa u rapskim bilježničkim spisima s kraja 15. i početka 16. stoljeća, u tzv. Kamporskoj kronici fra Odorika Badurine, u pjesmi *Život Magdalene od knezov Zirova plemena Budrišića* Ivana Tomka Mrnavića koju je objelodanio Antun Brčić (Zadar 1863.), kao i u slabo razmatranom vrelu naslovljenom *Narativni izvor o plemkinji Magdaleni Budrišić*, koje se čuva u Arhivu HAZU (sing. II. b 124). Koristeći rezultate dosadašnje historiografije i navedena vrela, u izlaganju će se nastojati odgovoriti na pitanje kako je Magdalena Budrišić, napustivši prisilno svoj rodni dom u Hrvatskoj tri desetljeća nakon rođenja, osmislila život u novoj sredini – urbanoj rapskoj zajednici u kojoj su vladale drugačije pravne i kulturne norme.

***

BRUNA KUNTIĆ-MAKVIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Dea Libertas – rimski koncept slobode na izmaku Republike

Rimljani su riječju *libertas* označavali štošta pozitivno, od osobne slobode pojedinca, preko samoupravnih prava osoba i zajednica do mladolike, dostojanstvene božice – personifikacije sukusa prethodnih pojmova. Kad bi se sloboda zloupotrijebila, *libertas* je mogla značiti i drzovitost. Kad pak Rimljani opisuju politički život Grada, prilike kod drugih naroda i osobito učinak svojih vojnih intervencija na druge narode, riječ *libertas* postaje izvrtan pokazatelj rimskog sustava društvenih i političkih vrijednosti. Uz to je bila i službeni termin za status povlaštenih nerimskih zajednica u odnosu prema rimskoj državi. Uporaba i značenje termina pratit će se u Ciceronovim, Salustijevim i Cezarovim djelima te u Livijevoj *Povijesti od osnutka Grada*.

***

VJERAN KURSAR

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Vjerske slobode Dubrovčana u Osmanskom Carstvu: primjer crkve u Jedrenu

Iako u Jedrenu nije postojala službena dubrovačka kolonija, kao druga prijestolnica Osmanskog Carstva i ujedno jedno od glavnih trgovačkih središta, ovaj je grad oduvijek privlačio dubrovačke trgovce, kao i diplomate. Od sredine 16. stoljeća Dubrovačka Republika posjedovala je rezidenciju u Jedrenu za potrebe svojih izaslanika, kao usputnu stanicu na putu za Istanbul. U sklopu rezidencije postojala je i kapela koja je figurirala kao dubrovačka crkva, a ujedno je bila i jedina katolička crkva u gradu. Zahvaljujući svojem povlaštenom položaju utemeljenom na kapitulacijama s Osmanskim Carstvom, Dubrovčani su imali pravo na posjedovanje crkava u svojim kolonijama i ostalim naseobinama diljem Balkana i šire. Nakon što je 1623. dubrovački nadbiskup dobio ovlasti nuncija novoosnovane rimske Svete kongregacije za propagandu vjere, Dubrovnik je postao ishodište katoličkih misija na tlu Balkana, a dubrovačke kolonije i naseobine postale su središtima misijskog djelovanja. K tome, dubrovački diplomati na Porti nerijetko su djelovali kao zastupnici bosanskih franjevac i katolika uopće. Ukratko, važnost Dubrovnika za balkansko katoličanstvo u Osmanskom Carstvu teško da je moguće previše naglasiti. Međutim, ovakav poseban položaj dubrovačkih crkava na teritoriju Osmanskog Carstva kao formalno islamske zemlje povremeno je izazivao primjedbe lokalnih vlasti, muslimanskog stanovništva, ali i domaćeg nemuslimanskog stanovništva uopće. Primjer kapele u Jedrenu ilustrativan je

u tome pogledu. Postojanje dubrovačke crkve u sastavu diplomatske rezidencije bilo je u skladu s kapitulacijama, ali je bilo upitno sa stajališta šerijatskog prava. To je izazvalo cijelu seriju parnica na Porti od kraja 16. do 18. stoljeća. Zanimljivo je da su slični sporovi s lokalnim moćnicima i suparničkim trgovcima različitih konfesija postojali i u drugim dubrovačkim središtima na Balkanu, iz čega se može zaključiti da je spor oko dubrovačke kapele i rezidencije u Jedrenu bio kompleksne prirode, a njegovo bi svođenje isključivo na vjersku netrpeljivost predstavljalo pretjerano pojednostavljivanje historijske stvarnosti.

***

ALAN LABUS

(Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Visoka škola za poslovanje i upravljanje "Baltazar Adam Krčelić", Zaprešić)

Ustaška promidžba na kraju Drugoga svjetskog rata i odnos prema zapadnim saveznicima, Trećem Reichu i Narodnooslobodilačkom pokretu

Na temelju ograničene arhivske građe i novina Nezavisne Države Hrvatske autor daje kratak presjek promidžbenog djelovanja ustaškog režima na kraju Drugoga svjetskog rata. Cilj istraživanja provedenog uglavnom na vanjskopolitičkom sadržaju tiska Nezavisne Države Hrvatske i dijelu dokumenata iz Hrvatskog državnog arhiva bio je pojasniti ustaški pogled na saveznike, Narodnooslobodilački pokret i posljedice odluka velike trojice na NDH i Treći Reich te dati prikaz njemačke ratne propagande. Autor zaključuje da su politički ideolozi ustaškog pokreta, urednici ili kolumnisti u 1945. nastojali, služeći se novinskom promidžbom, uvjeriti građane u navodno približavanje Nezavisne Države Hrvatske zapadnim saveznicima te šansu u opstanak Nezavisne Države Hrvatske i nakon rata. Uz presjek ratno-političkog trenutka u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i Europi elaborirani su i razlozi zbog kojih ustaški plan nije bio realan i izvediv.

***

ZORAN LADIĆ

(Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Zagreb)

O procesu tzv. demokratizacije u bilježenju privatno-pravnih isprava u dalmatinskim i istarskim komunama od sredine 13. do kraja 15. stoljeća

U izlaganju će se ukazati na pojavu tzv. procesa demokratizacije u pisanju privatno-pravnih dokumenata na području dalmatinskih i istarskih komuna. Naime, za razliku od razdoblja ranog i većeg dijela razvijenog srednjeg vijeka, od sredine

13. stoljeća dolazi do pojave zapisivanja sve većeg broja raznih privatno-pravnih dokumenata (kupoprodajni ugovori, ugovori o zemljišnim odnosima, inventari, oporuke, ugovori o mirazu i druge privatno-pravne isprave). Isti ovaj proces može se pratiti i na području komunalnih i gradskih zajednica drugih mediteranskih regija, a prije svega Italije, južne Francuske, Španjolske i Katalonije. Za većinu istočnojadranskih komuna druge polovice 13. i prve polovice 14. stoljeća postoje stotine sačuvanih dokumenata ove vrste. Njihov broj osobito raste od sredine 14. stoljeća, a svoj procvat doživljava u 15. st., kada se prakticiranje bilježenja privatno-pravnih dokumenata uvriježilo među pripadnicima svih društvenih staleža unutar komuna: patricijata, građana, stanovnika, ali i seljaka iz pripadajućih distrikata. Dva osnovna preduvjeta za pojavu demokratizacije u pisanju privatno-pravnih dokumenata, odnosno slobodnog prakticiranja bilježenja isprava među svim komunalnim društvenim slojevima bila je čvrsta uspostava institucije plaćenih komunalnih bilježnika te pravna regulacija kroz komunalne statute, a prema kojoj je svim stanovnicima komuna, bez obzira na stalešku pripadnost, dana sloboda sastavljanja privatno-pravnih ugovora raznog sadržaja, a koju su građani, seljaci, stanovnici i doseljenici objeručke prihvatili.

***

SUZANA LEČEK

(Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Izbor ili imenovanje – problem gradske (samo)uprave u Slavonskom Brodu (1918. – 1941.)

Na primjeru Slavonskog Broda analizira se odnos samoupravnih (izabranih) organa gradske vlasti i države koja vodi politiku centralizacije prenoseći upravne ovlasti na svoje imenovane organe. Upozorava se na mjere kojima država ograničava/dokida samoupravu: problem (ne)raspisivanja izbora, izborna manipulacija, odnos prema oporbenim političkim strankama (korištenje stranačkih sukoba), odnos izabrane gradske uprave i nadređene državne instance (posebice odlučivanje o budžetu), zamjena izabrane uprave imenovanom. Prati se borba oko gradske samouprave tijekom 1920-ih te ustrajanje na imenovanoj upravi od diktature pa do kraja Kraljevine Jugoslavije.

***

HANA LENCOVIĆ

(Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Rijeka)

Pitanje slobode čovjeka u časopisu Hrvatska straža: za kršćansku prosvjetu. Časopis namijenjen nauci i književnosti

Hrvatski katolički pokret započinje biskup Antun Mahnić pokretanjem časopisa *Hrvatska straža: za kršćansku prosvjetu. Časopis namijenjen nauci i književnosti* 1903. godine. Na taj način biskup Mahnić teži ostvarivanju svoje preporodne i slobodarske ideje na katoličkim osnovama. Cilj je časopisa bio analizirati i prosuditi u svjetlu kršćanskih načela i uz pomoć, kako on kaže, zdrave filozofije, sav javni život koji obuhvaća područja misli, književnosti, umjetnosti, znanosti, a u određenom kontekstu i područje politike. Cilj izlaganja bit će, uvjetno rečeno, ideološka analiza brojeva (neće se ulaziti u tada aktualnu političku situaciju) *Hrvatske straže*, tj. pokušaj prikaza kako Hrvatski katolički pokret percipira pojam slobode i što je to zapravo slobodan čovjek. Godine izlaženja *Hrvatske straže* doba su, također uvjetno rečeno, prodora liberalnih ideja kojima se suprotstavlja Hrvatski katolički pokret, a upravo je pojam slobode temelj liberalnih ideja.

***

NELLA LONZA

(Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik)

“Ljubav plaćena slobodom”: capitis deminutio maxima za preljubnicu u srednjovjekovnom lastovskom pravu

U izlaganju će se analizirati obavijesti o lastovskom običajnom pravu prema kojemu je žena uhvaćena u preljubu gubila status slobodne osobe i postajala *ancilla* dubrovačkog kneza. Spomenuti običaj zabilježen je u nekoliko izvora s kraja 13. i početka 14. stoljeća koji uređuju odnose lastovskog i dubrovačkog kneza, a u sudskim je spisima sačuvan jedan zanimljiv trag o konkretnom slučaju iz 1285. godine. Nakon što je ispitana konceptualna veza takve sankcije sa spolnim prijestupom, utvrđena priroda kneževa prava na takvu *ancillu* te razmotrena praksa gubitka i otkupa slobode, pokušat će se utvrditi širi pravno-povijesni kontekst i ispitati podrijetlo tog običaja.

***

IVICA LUČIĆ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Okolnosti i razlozi osnivanja Hrvatskoga vijeća obrane Hrvatske zajednice Herceg-Bosne u travnju 1992. godine

Nacionalne stranke su na prvim višestranačkim izborima u Bosni i Hercegovini dobile apsolutnu većinu glasova. Ali koliko god su bili složni u smjeni komunističke vlasti, još više su bili nesložni oko budućnosti središnje jugoslavenske republike od milja zvane "Jugoslavijom u malom". Srpski zastupnici zalagali su se za što jaču Jugoslaviju, hrvatski zastupnici bili su uglavnom protiv bilo kakve Jugoslavije, dok su se muslimanski zastupnici izjašnjavali za Jugoslaviju u kojoj bi Bosna i Hercegovina imala isti status kao i druge republike, prije svega Srbija i Hrvatska. Anketa provedena 1990. u SR BiH pokazala je da je 69,3 posto stanovništva bilo za federativno uređenje Jugoslavije, a samo 30,7 posto za konfederalno uređenje koje je podrazumijevalo suverenu državu Bosnu i Hercegovinu, ali i vjerojatan raspad Jugoslavije. Treba napomenuti da je taj broj samo malo viši od broja glasova koji je iste godine HDZ dobio na izborima. Najuporniji branitelj kakve takve Jugoslavije bila je komanda Jugoslavenske narodne armije, kojoj ni ideja velike Srbije nije bila neprihvatljiva. Napad na Republiku Hrvatsku vodio se velikim dijelom upravo iz Bosne i Hercegovine, što su tamošnji Hrvati doživljavali kao napad na njih, što se stvarno i dogodilo početkom listopada 1991. godine, kada je srušeno Ravno s još 19 hrvatskih sela i zaselaka u jugoistočnoj Hercegovini. Središnja vlast u Sarajevu tvrdila je da to nije njihov rat te da će oni "dobiti državu bez ispaljenog metka". Bila je to strahovita zabluda koja je plaćena desetinama tisuća ljudskih života. Hrvati su organizirali obranu svojih većinskih prostora osnovavši Hrvatsko vijeće obrane koje je poslužilo da obrane živote, sačuvaju identitet i politički subjektivitet u BiH. Pri tome su znatno pomogli obranu Bošnjaka muslimana, ali i države Bosne i Hercegovine.

***

TIHANA LUETIĆ

(Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Zagreb)

Odnos redarstva prema studentima Sveučilišta u Zagrebu krajem 19. i početkom 20. stoljeća

U sklopu istraživanja teme studentske discipline u Zagrebu od osnutka modernog sveučilišta 1874. do početka Prvoga svjetskog rata zanimljivo je promotriti odnos redarstvenih vlasti prema studentima, koji se djelomično može rekonstruirati ponajviše na temelju dokumenata iz Arhiva Rektorata Sveučilišta u Zagrebu.

To se pitanje, na temelju ove građe, može promotriti ponajprije iz studentske perspektive, ali se doznaje ponešto i o stavu akademskih vlasti, najprije Senata o tom odnosu. Analizirat će se studentske predstavke Senatu u kojima se tražila zaštita akademskih sloboda studenata, prije svega zaštita od nasilja i prekoračenja ovlasti policijskih organa. Studenti su se žalili na surovo postupanje redarstva radi najmanjeg prijestupa i prekršaja te nekoliko puta navode primjere grube povrede akademske slobode i časti studenata. Njihovi zahtjevi išli su za osiguranjem slobode govora na način pri kojem se nikoga ne vrijeđa i ne protivi se javnom redu i miru. Osobito prilikom izbora tražili su svoje pravo na izricanje simpatija za kandidate koje su favorizirali. Tražili su potom od Senata neka ishodi da se i u Zagrebu, kao i na stranim sveučilištima, studenti ne zatvaraju bez nužde ako svoj status dokažu studentskom iskaznicom, a u slučaju nužde neka se postupa s njima “kako dolikuje časti sveučilišnoga građanina”. Studenti, a i Senat na njihovoj strani, tražili su da se običajna prava, koja uživaju ostala sveučilišta, respektiraju i u pogledu Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, odnosno da se studentskim iskaznicama treba osigurati ona vrijednost koju imaju đачке iskaznice u inozemstvu, s obzirom na odnose studenata i policije. Uz niz povreda, najviše pozornosti privukao je incident u svibnju 1903. kada je redarstvo upalo u sveučilišnu aulu, a u kojem se radilo o povredi “svetosti zgrade sveučilišne i imuniteta sveučilišnih djaka na sveučilištu”.

***

ANAMARIJA LUKIĆ

(Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar” – Područni centar Osijek)

*Sloboda i ograničenja u djelovanju Crkve 60-ih godina 20. stoljeća
(poseban osvrt na katoličke župe u Osijeku)*

Budući da je Osijek, političko, upravno i gospodarsko središte Slavonije i Baranje, početkom 60-ih godina 20. stoljeća imao samo tri katoličke župe (Gornji grad, Tvrđa i Donji grad), snažnim teritorijalnim širenjem grada, povećanjem broja stanovnika te nastojanjem Đakovačke ili Bosanske i Srijemske biskupije osigurao je do 1969. osnutak još četiri župe (Retfala, Industrijska četvrt, Jug 2 i Ulica sv. L. B. Mandića). Ograničenja oko osnutka i rada tih novih župa bila su vezana najviše uz Generalnu regulacijsku osnovu Osijeka koja je vrijedila za desetogodišnje razdoblje (od 1960.) i nije predviđala gradnju vjerskih objekata, bez kojih, po zakonu, nije bilo moguće osnivati nove župe. Nedostajala je i financijska podloga jer je grad na Dravi od 1945. godine prestao biti pokrovitelj postojećih katoličkih župa. Analizom prilika u tom desetogodišnjem razdoblju razjasnit će se okolnosti i djelovanje pojedinih župnika koji su pronalazili *modus operandi* za uspostavljanje novih župa, neophodnih za pastoralno djelovanje.

***

VINICIJE B. LUPIS

(Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar" – Područni centar Dubrovnik)

Sloboda utemeljenja crkvenih župa Dubrovačke nadbiskupije u 18. stoljeću

Osamnaesto stoljeće u povijesti Dubrovačke nadbiskupije iznimno je zanimljivo zbog činjenice što dubrovačkim nadbiskupima postaju iznova Dubrovčani, a ne više stranci. Nadbiskup Rajmund Gallani/Jelić jedan je u nizu Dubrovčana koji su djelovali na Levantu, osoba koja je svojim misionarskim radom bila vezana za Malu Aziju, gdje je bio naslovni nadbiskup Ankare i usko je surađivao s Armencem Mekhitarom, utemeljiteljem katoličkog armenskog reda. Za nadbiskupa Nikole Puljizevića (1767. – 1777.), ranijeg biskupa Nikopolja u Bugarskoj, utemeljuje se kapelanija Majkovi, a za nadbiskupa Grgura Lazzari/Lazareva (1777. – 1792.), Dubrovčanina bugarskog podrijetla, župa Banići. Tijekom 18. stoljeća, uslijed ekonomskog prosperiteta, obnavljaju se i grade nove župne crkve te bogati pučanski sloj nastoji svojom slobodnom voljom utemeljiti nove crkvene župe i kapelanije na teritoriju Dubrovačke Republike.

***

IVANKA MAGIĆ

(Nadbiskupijski arhiv, Zagreb)

Biskup, Kaptol i Gradec: odnosi krajem 14. stoljeća

U posljednjoj četvrtini 14. stoljeća odnos zagrebačkoga biskupa, Kaptola i Gradeca opterećivali su neugodni, katkad čak i krvavi sukobi. Za biskupovanja Ivana Smila i Ivana Šipušskog sukobi su postajali sve žešći, da bi vrhunac doživjeli pred sam Božić 1396. godine. U razmaku od samo nekoliko godina biskupi su gradsku općinu čak dva puta udarili interdiktom, a početkom 1397. sastavljena je isprava s imenima građana koje je biskup na svečanoj ceremoniji u katedrali izopćio. Inače u sukobu, u sporu s Gradecom, biskup i Kaptol bili su složni. Borba za stjecanje društvenih i gospodarskih privilegija, otimanja posjeda, zlostavljanja, ubojstva, izopćenja, ocrnjivanja i povrede časti – sve to karakterizira odnos Kaptola, biskupa i gradske općine krajem 14. stoljeća. U radu se nastoji definirati problemi koji su najviše opterećivali ovaj odnos, iznijeti što izvori govore o njihovu rješavanju te kako su na sukobe utjecali kraljevska vlast i suvremeni politički događaji.

***

IVAN MAJNARIĆ

(Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb)

Plemićke organizacije kasnosrednjovjekovne Kraljevine Hrvatske

Načelna pravna jednakost plemstva zasnivana na dekretima kralja Ludovika I. Anžuvina u polovici 14. stoljeća omogućila je bliže povezivanje plemstva u širim društveno-političkim strukturama, uz istodobno zadržavanje plemićkih osobnih sloboda i samostalnog nastupanja. U izlaganju će se posvetiti pozornost upravo nekim pitanjima plemićkog organiziranja u kasnosrednjovjekovnoj Kraljevini Hrvatskoj. Pritom će se ponajprije razmatrati dvije plemićke organizacije – "plemstvo dvanaest plemena" te bratstvo plemića zabilježeno 1430. godine. U središtu zanimanja nalazit će se pitanja o društvenoj, statusnoj i teritorijalnoj uvjetovanosti tih dviju organizacija, što će se povezati i s kontekstom njihova postojanja u drugoj polovici 14. i prvoj polovici 15. stoljeća. Najposlije će se tražiti sličnosti između dviju organizacija s ciljem utvrđivanja obrisa slobodne plemićke inicijative u pogledu plemićkog organiziranja.

***

IVANA MANCE

(Institut za povijest umjetnosti, Zagreb)

Sloboda i nacija u političkoj misli Ivana Kukuljevića

U referatu će se na primjeru političke misli Ivana Kukuljevića propitati odnos između slobode i nacije, koji je bio ključna oznaka nacionalnog buđenja revolucionarne 1848. godine. Odnos između ta dva pojma izložit će se na razini općeg europskog građanskog pokreta te usporediti sa srodnim procesima u hrvatskim zemljama. U središtu analize je osnovna postavka "proljeća naroda": da bez nacionalne suverenosti i nacionalne države nema slobode. Branit će se teza prema kojoj u Kukuljevićevoj misli postoji snažna veza između buđenja hrvatske nacionalne svijesti, obrazovanja nacije i slobode pojedinca, koja osobito dolazi do izražaja u njegovu zalaganju za jezičnu emancipaciju i brizi za kulturnu baštinu. Na taj način prikazat će se Kukuljevićev doprinos integraciji hrvatske nacije i razvoju ideje slobode u kojoj su prava i slobode pojedinca i nacije snažno povezana.

***

CASTILIA MANEA-GRGIN

(Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb)

Humanist Antun Vrančić i njegov model tiranina, moldavski knez Petru Rareș

U ovom referatu autorica će pokušati analizirati predodžbu o povijesnom liku moldavskog kneza Petrua Rareša (1527. – 1538., 1541. – 1546.) koju je stvorio njegov suvremenik Antun Vrančić (1504. – 1573.) u djelu *Expeditionis Solymani in Moldaviam et Transsylvaniam libri duo*, vjerojatno napisanom 40-ih godina 16. stoljeća. Petru Rareș je u vanjskoj politici morao balansirati između Osmanlija i njihova štićenika, ugarskog i hrvatskog kralja Ivana Zapolje te protukralja Ferdinanda, odnosno Habsburgovaca. S druge strane, Vrančić je do 1549. bio u službi Zapolje i kraljice Izabele, a nakon toga je prešao na Ferdinandovu stranu. Posljedično, u referatu će se pokušati komparirati Vrančićev portret moldavskoga kneza kao tiranina s drugim izvorima toga doba, rumunjskim i stranim, kako bi se mogla ustanoviti historijska vjerodostojnost njegova opisa te će se naveden prikaz nastojati postaviti u kontekst renesansnog humanizma.

***

DRAGAN MARKOVINA

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu)

Ideja slobode u klasnim sukobima u Dalmaciji 18. stoljeća

Značajno teritorijalno proširenje Mletačke Dalmacije, krajem 17. i početkom 18. stoljeća, kao i činjenica sve veće važnosti same pokrajine u mitološkom obzoru Republike, rezultirali su prije svega značajnim demografskim promjenama na novoosvojenim teritorijima, ali i snažnijim angažmanom središnjih vlasti u uređenju ekonomskog i društvenog života u Dalmaciji. Imajući u vidu razne interese koji su se prelamali, kako u dalmatinskom društvu, tako i unutar vrhova mletačkog patricijata i posebno između središnje vlasti i generalnih providura, latentni klasni sukob u dalmatinskom društvu, koji je često prerastao u otvorene sukobe, nije nimalo začuđujuć. U podlozi tog sukoba ležala je ideja o obespravljenosti širokog sloja dalmatinskih težaka i morlačkih doseljenika, zarobljenih u kolonatskim odnosima i obvezama obavljanja javne tlake i vojne službe, čemu je svakako pridonijela i slaba središnja vlast te pojava apsentima plemićkih elita. Svi ti procesi doveli su do brojnih sukoba između težaka i zemljoposjednika u raznim područjima Dalmacije, koji su svoju kulminaciju doživjeli u eksploziji narodnog nezadovoljstva i brutalnim ubojstvima 1797. godine, motiviranih čudnom ideološkom smjesom socijalne pobune i želje za konzerviranjem odnosa.

Anticipirajući ovako posložene podatke, bit će zanimljivo vidjeti koliko je i na koji način ideja slobode pokretala klasne tenzije i sukobe tijekom 18. stoljeća.

***

JELENA MAROHNİĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Hijeromnamon kao eponimni magistrat

Na Jadranu je isejski hijeromnamon potvrđen na osam grčkih natpisa od 3. do 1. st. pr. Kr. i sigurno je bio eponimni magistrat. U eponimnoj funkciji hijeromnamon nije zabilježen u polisima povijesno bliskima Isi. Komentiraju se eponimni dužnosnici u Sirakuzi, Korintu, Apoloniji, Epidamnu, Paru i Faru. Analiziraju se epigrafski i literarni izvori u kojima se spominju eponimni hijeromnamoni. Proizlazi da se eponimni hijeromnamoni u grčkom svijetu pojavljuju od 3. st. pr. Kr. u još nekoliko polisa na sjeveru Arkadije, na obje obale Propontide, i na sjeveru i zapadu Sicilije te da nema dovoljno podataka da se procijeni jesu li na Isi bili dužnosnici s religijskom ili sudskom funkcijom.

***

MAJA MATASOVIĆ – TAMARA TVRTKOVIĆ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Građa za vojnu povijest u kanonskim vizitacijama i samostanskim kronikama 18. stoljeća

Kanonske vizitacije i samostanske kronike koristan su izvor proučavanja tzv. male povijesti, povijesti života Crkve i stanovništva određenoga kraja, njihovih materijalnih i društvenih problema u određenom razdoblju. Međutim, ti zapisi mogu poslužiti i kao izvori informacija za vojnu povijest. Kanonske su vizitacije senjskih i modruških biskupa, koji imaju jurisdikciju i nad dijelom Vojne krajine, izvori informacija kako o materijalno-pravnoj podjeli i suradnji, tako i o povremenim sukobima vojne i crkvene vlasti. S druge strane, kronike franjevačkih samostana u Slavoniji, civilnom dijelu Hrvatske, pružaju podatke o kretanju vojske na pohodima, o imenima raznih postrojbi i njihovih časnika, vojnim akcijama i slično. U kombinaciji s drugim vrstama dokumenata (popisima stanovništva, vojnim dokumentima, matičnim knjigama itd.) ova izvorna građa, većinom pisana latinskim jezikom, omogućava stvaranje potpunije slike o povijesti vojske na tlu Hrvatske, njenom sastavu, pohodima i slično.

***

TOMISLAV MATIĆ

(Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb)

Ivan Vitez i Jan Panonije – gladni pravde ili željni vlasti?

Starija je hrvatska historiografija, a posebno M. Kurelac, zastupala stajalište prema kojem su slavonski humanisti Ivan Vitez i njegov nećak Jan Panonije bili žrtve apsolutizma Matijaša Korvina, borci za pravdu koji su nastradali zbog svojih progresivnih stavova. Iako je istina da su obojica vjerojatno zastupali stajalište prema kojem bi određeni slojevi društva trebali imati udjela u vlasti, prema novijim istraživanjima ih nipošto ne bismo smjeli nazvati demokratima, pa ni zastupnicima parlamentarizma. Humanisti nisu težili uspostavi pravedne vladavine, nego su se radi svoga obrazovanja smatrali "novom aristokracijom" te su se željeli probiti u gornje slojeve tadašnjeg društva. Prije bismo mogli reći da su se nastojali izjednačiti s tadašnjim plemstvom te su zbog toga postali najglasniji zastupnici plemićkih privilegija. U ovom radu pokušat će se dokazati da dvojica slavonskih humanista nisu bili borci za pravdu, nego tipični predstavnici humanističke težnje za društvenim uzdizanjem.

***

ZDRAVKO MATIĆ

(Hrvatsko vojno učilište "Petar Zrinski", Zagreb)

Srpski koncentracijski, sabirni i radni logori u vrijeme Domovinskog rata

Tema o srpskim koncentracijskim logorima u vrijeme Domovinskog rata (1991. – 1995.) nije dosad znanstveno istražena. O pojedinim segmentima teme postoje uglavnom radovi publicističkog i memoarskog karaktera, najčešće sjećanja pojedinaca ili skupine logoraša i njihovo iskustvo u nekom od srpskih koncentracijskih logora kroz koje su prošli, ali u njima najčešće nedostaju dokumentacijski i arhivski prilozi. Logori u srbijanskoj oružanoj agresiji na Republiku Hrvatsku predstavljali su njezin planski razrađen integralni dio, što se vidi i po njihovu broju i sustavu. Tako je, prema završnom izvješću Komisije Ujedinjenih naroda iz 1995., pod srbijanskim nadzorom od 1991. bilo osnovano približno 600 logora, od kojih je oko 300 prijavljeno od više neutralnih izvora i "potvrđeno", a oko 180 prijavljeno od jednog izvora i Komisija ih vodi kao "nepotvrđene". Najviše ih se, čak 330 (220 potvrđenih i 130 nepotvrđenih), nalazilo na području Bosne i Hercegovine, zatim 201 (100 + 101) logor nalazio se na području okupiranih dijelova Hrvatske, a 71 (42 + 29) logor na području Srbije (62 – od kojih na području Srbije 27, Vojvodine 25 i Kosovo 1) i Crne Gore (9). Bez obzira na razmještaj, ti su logori činili cjelinu, što se vidi i po tome što su internirane osobe

iz Hrvatske i BiH bile raspoređivane i preseljavane u logore na područjima sve tri države, a istodobno su i srpski civili i vojnici s područja jedne države posjećivali logore u druge dvije države da bi “sudjelovali u zlostavljanju” logoraša. Prema istom izvješću, ali i arhivskoj građi vukovarskog Centra za istraživanje ratnih zločina, srpski logori bili su raspoređeni na sljedećim okupiranim područjima Hrvatske, i to Sjeverna Dalmacija: Knin 7, Benkovac 5, i Drniš 2; Lika: Gospić 5, Gračac 1 i Otočac 1; Kordun: Korenica 3, Slunj 3, Vojnić 3 i Vrginmost 1; Banovina: Dvor 4, Glina 3, Petrinja 2 i Kostajnica 2; Zapadna Slavonija: Daruvar 8, Pakrac 7 i Stara Gradiška 1 te Istočna Slavonija, Zapadni Srijem i Baranja: Beli Manastir 6 i Vukovar 44. Uz već poznate dosadašnje tipove logora: zarobljeničke, sabirne ili koncentracijske, radne, privatne logore (mjesto nastala tijekom ili nakon oružanog sukoba, najčešće samoinicijativno, odnosno izvan plana vojnih ili ostalih srpskih okupacijskih vlasti koje su osnivale logore, ali su ih iz raznih razloga tolerirale, u kojima se zatočeni logoraši nalaze u privatnom vlasništvu i vlasti pojedinaca ili skupine osoba, uglavnom utjecajnih i sklonih okupacijskim vlastima), pojavljuju se i logori za provođenje masovnih silovanja, najnoviji i najnehumaniji oblik logora (koje su od 1992. sustavno osnivale srpske vojne vlasti na prostoru okupiranih dijelova Bosne i Hercegovine te zatvarale isključivo ženske osobe nesrpske nacionalnosti /među kojima ih je bilo i s područja Republike Hrvatske/, u fertilnoj ili još mlađoj dobi te su nad njima izvršavana sustavna masovna silovanja). Autor na temelju izvorne arhivske građe, intervjua s logorašima i drugih izvora istražuje gdje su logori na području bivše Jugoslavije bili ustanovljeni, koje su metode primjenjivali te koliki je broj ljudi u tim logorima bio zlostavljan i ubijen.

***

IVAN MATIJEVIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu)

Rimski vojnici i njihovi oslobođenici na nekim natpisima iz Salone

O dubokoj uronjenosti vojnika u svakodnevni život antičke Salone jako lijepo i jezgrovito svjedoči bogata natpisna građa. U Saloni je pronađeno više od dvije stotine i trideset natpisa koji spominju pripadnike različitih postrojbi rimske vojske iz vremena principata. Oni otkrivaju njihova imena, donose naziv postrojbe i oznaku službe koju su izvršavali. Redovito čuvaju imena članova njihovih obitelji u koje su nerijetko ubrojeni robovi i oslobođenici. Oni su najviše puta spomenuti na natpisima pripadnika Sedme legije iz 1. stoljeća, no njihova su imena sačuvana i na natpisima pripadnika drugih legija iz kasnijeg vremena. Oslobođenike su imali i neki pripadnici pomoćnih vojnih postrojbi poput Osme dobrovoljačke i Prve kohorte Belgâ. Ovim izlaganjem pokušava se baciti svjetlo

na odnose između oslobođenika i vojnika na temelju epigrafske analize i morfološke raščlambe pojedinih spomenika.

***

MIRJANA MATIJEVIĆ SOKOL

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Pomoćne povijesne znanosti: jučer, danas, sutra

Temeljne pomoćne povijesne znanosti koje postoje u sklopu historiografije, a u koje ubrajamo paleografije, diplomatiku, egdotiku i kronologiju, kao i one šire koje zadiru i u druge znanstvene discipline (heraldika, genealogija, sfragistika, veksilologija), od prvih dana hrvatske kritičke historiografije imale su svoje mjesto u znanstvenom istraživanju jer su neizbježan alat povjesničarskog zanata. No, i jedne i druge nizom povijesnih okolnosti doživljavale su svoje uspone i padove. Paleografije (ona latinska, ali i obje hrvatske), ovisno o političkim okolnostima, dobivale su na značenju, ali i gubile. Ista je situacija i s heraldikom koja je morala biti gotovo pedeset godina izvan većeg interesa istraživača zbog društvenog sustava u kojemu smo živjeli. No, heraldika je zato doživjela svoje buđenje i snažan uzlet u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. U izlaganju ćemo oslikati današnju situaciju s obzirom na studijske programe, znanstvena istraživanja te uopće potrebu razvijanja i svladavanja ovih disciplina te njihovo mjesto u budućnosti s naglaskom na potrebi istraživanja hrvatske baštine i osnaživanja identiteta u novom okviru europske zajednice naroda i država. U tom smislu ponudit će se neki prijedlozi i rješenja.

***

STJEPAN MATKOVIĆ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Pojam slobode u programima hrvatskih političkih stranaka (1848. – 1914.)

U programima hrvatskih političkih stranaka i skupina, koje su djelovale od “proljeća naroda” do izbijanja Prvoga svjetskog rata, pojam slobode se učestalo pojavljivao kao sredstvo aktivizma. Taj se pojam može sagledavati kao odraz preuzimanja međunarodnih dokumenata o slobodama i političkim pravima te unutarnjim determiniranostima kao što su sastav hrvatskog društva i razina političke autonomije u multinacionalnom okviru Habsburške Monarhije. Stranke u prvom redu ističu pojam političke slobode kojim se zahtijevalo postizanje višeg stupnja nacionalne emancipacije i širenje građanskih prava u skladu s jačanjem

kapitalističkog sustava i modernizacijskih koncepcija. Izlaganje će posebnu pozornost posvetiti borbi pojedinih stranaka za slobodu govora, sastajanja, tiska i udruživanja.

***

TEA MAYHEW

(Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka)

Ropstvo kao negacija slobode – primjeri iz povijesti ranog novog vijeka

Trgovina robljem dugotrajna je aktivnost koja ima važan udjel u gospodarstvu dalmatinskih komuna još iz antičkog doba. Status robova i njihov promet regulirani su statutima dalmatinskih gradova. Promjene nastaju pojavom Osmanlija u njihovu zaleđu. Trgovina, tj. uzimanje robova preusmjerava se prema istoku gdje se prodaju kršćanski zarobljenici. Međutim, s intenzitetom kršćanskog ratovanja protiv Osmanlija povećava se i trgovina muslimanskim robljem (robovi s teritorija Osmanskog Carstva) u dalmatinskim trgovištima koja su posrednička jer se prava trgovina osmanskim podanicima odvija na Apeninskom poluotoku. Ovaj je promet robovima naročito intenziviran tijekom Kandijskog i Morejskog rata. Predmet predloženog izlaganja bit će trgovina zarobljenim osmanskim podanicima na Jadranu (načini držanja zarobljenika i trgovanje te zakonske regulacije s gledišta Mletačke Republike i Katoličke crkve) u 17. stoljeću.

***

MARKO MEDVED

(Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Teologija u Rijeci)

Crkveni povjesničar i sloboda: in memoriam Rogeru Aubertu (1914. – 2009.)

Na temelju života i djela jednog od najpoznatijih crkvenih povjesničara, Rogera Auberta, pokušat ćemo odgovoriti na pitanje koje mjesto zauzima sloboda u istraživanju crkvenog povjesničara. Taj se belgijski znanstvenik i svećenik, rođen u Ixellesu 16. siječnja 1914., a preminuo u Schaerbeeku 2. rujna 2009., bavio suvremenom crkvenom poviješću 19. i 20. stoljeća. Bio je profesor Katoličkog sveučilišta u Louvainu (Leuvenu), a dugi niz godina uređivao je *Revue d'histoire ecclésiastique*, pretvorivši ga u jedan od najpoznatijih europskih časopisa crkvene povijesti. Tijekom 50 godina dao je velik doprinos u *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, tom pozamašnom enciklopedijskom projektu frankofonog katolicizma. Njegovo najinovativnije djelo vjerojatno je studija o papi Piju IX., unutar niza povijesti Crkve koji je uredio dvojac Fliche – Martin.

U pozamašnom Aubertovu opusu ističu se njegove studije o Prvom i Drugom vatikanskom koncilu. Postao je predsjednik Papinske povijesne komisije te dobitnik brojnih počasnih diploma europskih akademskih crkvenih i građanskih ustanova. Pitanjem slobode katoličkog povjesničara bavio se još u pedesetim godinama, a ostala je zapamćena njegova simbolička izjava: "Kao što ne postoje dvije vrste matematike, jedna koja bi bila kršćanska a druga nekršćanska, tako ne možemo imati ni dvije vrste crkvene povijesti, jedna koja je nadahnuta teologijom i druga koja to nije."

***

NIKŠA MENDEŠ

(Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka)

Rijeka – luka nade i strepnje

U ovom radu autor će prikazati pojedinačne sudbine stanovnika riječke okolice, Crikveničana, Istrana, stanovnika Gorskog kotara, Like, pa i u unutrašnjosti Hrvatske iz okolice Siska i slično, koji su s nadom u bolju budućnost i novi život – svatko iz osobnih razloga – privremeno ili stalno morali iseliti iz Hrvatske početkom 20. stoljeća i zaputiti se prema Sjedinjenim Američkim Državama ili Južnoj Americi. Sve te pojedinačne sudbine domaćih putnika bile su vezane uz politički, gospodarski ili neki drugi motiv, zbog kojeg su napuštali vlastitu domovinu. U radu se ističu putovanja hrvatskih putnika na parobrodima Adrije, Austro-Americane i Cunard Linea iz Rijeke prema SAD-u ili prema Južnoj Americi. Naglasak bi bio na plovidbama parobroda *Carpathija* iz Rijeke prema New Yorku, a osobito će biti prikazane i sudbine pojedinih hrvatskih putnika, uglavnom trećeg razreda, koji su preminuli tijekom putovanja na različitim parobrodima. Autor istražuje i različite sudbine članova posade prekomorskih parobroda koji su uspostavljali redovite linije između riječke luke i prekomorskih država, prema Argentini i Brazilu. Rad obuhvaća razdoblje od 1903. do 1914. godine.

***

REBEKA MESARIĆ ŽABČIĆ

(Institut za migracije i narodnosti, Zagreb)

*Uloga i važnost hrvatskog tiska u Australiji za australske Hrvate:
primjer Hrvatskog vjesnika (Croatian Herald)*

Kakav utjecaj na iseljništvo ima hrvatski tisak u Australiji i može li pisana riječ odigrati veću ulogu u odnosu na vizualne medije, pitanje je na koje je teško ispravno odgovoriti. Činjenica je da su informacije putem hrvatskog tiska i uloga pisane riječi i dalje ostale nezamjenjive jer na taj način iseljništvo može najbolje upoznati hrvatski jezik i kulturu i oteti se iz zagrljaja asimilacije. Također, televizija je u većoj mjeri vizualni prijenosnik informacija, dok se pisana riječ više oslanja na sam sadržaj te u tom smislu može biti detaljniji i bolji informator o svim temama. *Hrvatski vjesnik (Croatian Herald)* najpoznatiji je novinski tjednik koji od 1983. godine izlazi svakog petka u Melbourneu u Australiji i namijenjen je prije svega hrvatskoj iseljeničkoj zajednici. Tisak od oko 12.000 primjeraka na tjedan distribuira se preko novinskih agencija u Melbourne, Geelong, Sydney, Canberru, Brisbane, Adelaide, Perth i Hobart. Tematika i tematske rubrike novina od osnutka do danas priklonjene su političkoj sceni centra i desnice. Svrha ovog priloga je analizirati ulogu i važnost *Hrvatskog vjesnika (Croatian Herald)* u očuvanju hrvatskog identiteta među iseljenicima općenito, analizirati izdvojene primjere novinskih članaka i teme koje se bave aktivnostima i promidžbom hrvatske ideje i zajedništva te zaključiti kakva je budućnost hrvatskog tiska u Australiji. Istraživanje se temelji na metodi razgovora s glavnim urednikom i nekolicinom dugogodišnjih novinara *Hrvatskog vjesnika*, izabranim novinskim člancima, na recentnoj domaćoj i anglosaksonskoj literaturi i podacima prikupljenim putem interneta.

***

JOSIP MIHALJEVIĆ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Sloboda pojedinca u Programu Saveza komunista Jugoslavije iz 1958. godine

Na svome Sedmom kongresu 1958. Savez komunista Jugoslavije donio je svoj novi program koji je ostao na snazi sve do kraja postojanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Taj program dotaknuo je brojne aspekte društvene stvarnosti i virtualnosti, a između ostalog propisivao je koja su to osnovna prava pojedinca, davao smjernice o njegovim dužnostima i definirao njegov položaj u društvu. Analizirajući sadržaj Programa Saveza komunista Jugoslavije, autor prikazuje kako je ta partija, kao ona koja je u jednopartijskom sustavu držala sve

poluge državne vlasti, shvaćala pitanje slobode pojedinca te kako je koncipirala ljudska i građanska prava i političke slobode koje je deklarativno propagirala. Pojam pojedinac u diskursima komunističkih režima nema isto značenje kao u diskursima liberalno-demokratskih sustava. Dok se u liberalno-demokratskom diskursu afirmira građanskopravno individualističko shvaćanje pojedinca, Savez komunista Jugoslavije, kao stranka koja je u državu importirala socijalistički pravni sustav, odbacuje individualistički i liberalistički duh te pojedinca afirmira preko njegova članstva u kolektivu, prije svega kolektivu radničke klase. Ta je činjenica vrlo jasno vidljiva upravo u Programu Saveza komunista Jugoslavije, u kojem je pitanje slobode pojedinca predstavljeno kao pitanje borbe za afirmaciju "socijalističke demokracije", i to prije svega kroz objašnjavanje njegova ekonomskog položaja i njegova odnosa prema aparatu vlasti.

***

ROKO MIJIĆ – PETAR MIJIĆ

(Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb)

Pakovačko-sedramički boj

Pakovačko-sedramički boj jedna je od važnih karika u Domovinskom ratu koja je omogućila zaustavljanje neprijateljskog djelovanja na području Dalmacije. Boj se odigrao na crti obrane nakon pada grada Drniša u rujnu 1991. godine. Linija obrane obuhvaćala je kanjon Čikole – s. Pakovo Selo – s. Sedramić – s. Moseć, na glavnom smjeru napada u zahvatu komunikacije Drniš – s. Žitnić – s. Pakovo Selo – s. Tromilja – Šibenik i pomoćnim smjerom Drniš – s. Žitnić – s. Sedramić – Unešić. Pakovačko-sedramički boj je započeo 20. rujna 1991. godine. Agresori su u napadu bili predvođeni 9. korpusom JNA, a dio njihovih snaga činile su i paravojne postrojbe pobunjenih Srba. Korpus je četiri dana ranije počeo žestoko napadati na cijelom prostoru šibenske bojišnice uz topničku i potporu zrakoplovstva JNA. Glavni napad izvršio je smjerom s. Tepljuh – s. Kričke – Drniš i s. Vrbnik – Oklaj – Drniš. Odlukom kriznog stožera Općine Drniš 16. rujna, u večernjim satima izvršena je evakuacija stanovništva, a u redovima garde i postrojbi MUP-a dolazi do pada morala i kaotičnog stanja. Hrvatske snage su na cijelom pravcu Pakovačko-sedramičkog boja imale 296 pripadnika MUP-a i HV-a. Bili su pripadnici 3/4 113. brigade HV-a i 4/4 4. gardijske brigade HV-a. Hrvatske snage su 20. rujna pripremile zasjedu neprijateljskim snagama u Pakovu Selu te im nanijele jedan od važnijih poraza na početku Domovinskog rata i obrane Republike Hrvatske. Nešto nakon početka borbi u Pakovom Selu neprijatelj je opreznije krenuo iz smjera s. Žitnić preko Pupalja prema s. Sedramiću. Tu crtu bojišnice na tom smjeru držao je 3. ojačani vod (Unešićki vod) pod zapovijedanjem Ivana Vukića, a u pomoć su im pritekli i ostatci snaga 4/4 gbr.

HV-a, uglavnom članovi zapovjedništva bojne. Prema jednoj verziji pogodena su dva tenka, a po drugoj jedan tenk koji su neprijatelji tijekom noći uspjeli izvući. U boju je zarobljen 21 neprijateljski vojnik (časnici, dočasnici i vojnici, uz tri ženske osobe iz saniteta), a uništena su i dva tenka. Nakon ovoga boja više nikad tijekom rata 9. kninski korpus nije pokušao izvesti sličnu operaciju. U danima koji su uslijedili pristupilo se inženjerijskom uređenju položaja i popunjavanju postrojbi; na smjer Drniš – s. Kljaci – Split izašle su snage 4. gbr. HV-a te snage 114. br. HV-a, a nakon njih i ostale postrojbe 141. br. HV-a i 6. domobranska pukovnija Split. Neprijatelj je na tom smjeru u prosincu 1991., oko Božića, pokušao izvršiti prodor prema Splitu, ali je bio potučen do nogu. Tako je na ovom dijelu šibensko-drniške bojišnice uspostavljena linija obrane koja je egzistirala do same Oluje, s izuzetkom prostora Miljevačkog platoa, koji je oslobođen u lipnju 1992. godine.

***

IVO MILEUSNIĆ

(Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Rijeka)

Građanska prava i slobode prema Statutu grada Rijeke iz 1530. godine

Uređenje gradova i općina u 16. stoljeću bilo je zasnovano na lokalnim propisima – komunalnim statutima i zakonicima. U njima su očuvana stara prava i slobode lokalnog stanovništva, kao i njihovo narodno pravo pred vlašću stranoga feudalnog gospodara. U Statutu grada Rijeke iz 1530. godine nalazimo podatke o uređenju gradske uprave koje se na temelju tih propisa održalo više od tri stoljeća. Prema odredbama Statuta bila su regulirana prava i slobode riječkih patricija. Pri primanju u građanski stalež riječka gradska uprava dodjeljivala je diplome u kojima su bila regulirana građanska prava i slobode prema gradskom statutu. Predmet ovog izlaganja bit će sagledavanje građanskih prava i sloboda koje proizlaze iz odredbi riječkog statuta 1530. godine i diploma o dodjeli građanskih prava koje se čuvaju u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka i Državnom arhivu u Rijeci.

***

BRANISLAV MILIČIĆ

(Visoko evanđeosko-teološko učilište, Osijek)

Između prihvaćanja i osude (poseban osvrt na Strossmayerov ekumenizam)

Josip Juraj Strossmayer, biskup Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije te teolog liberalnog katoličkog usmjerenja, zastupao je prava sabora i episkopata u

odnosu prema papi, osudio kao historijski neopravdanu i neistinitu tezu o krivnji protestantizma za moderni racionalizam i liberalizam te se odupro prihvaćanju dogme o papinu infalibilitetu držeći da će njezino svečano proglašenje štetiti crkvenom zbližavanju, posebice s pravoslavnim istokom. Izlaganje će na temelju Strossmayerove korespondencije sa Serafinom Vanuttelijem (1834. – 1915.), profesorom kanonskoga i građanskoga prava te dogmatskim teologom, koji je od svoje tridesete godine bio u diplomatskoj službi Svete Stolice (Meksiko, Bavarska, Latinska Amerika, Belgija), a od 1880. do svog imenovanja za kardinala 1887. nuncij u Beču, istaknuti ekumenske biskupove smjernice i nastojanja koja su varirala od prihvaćanja, osude i na kraju ostala neostvarena u Strossmayerovu vremenu, tj. do prihvaćanja u odmaku od 100 godina nakon njegova traženja. Ta je svoja ekumenska djelovanja Strossmayer usmjerio uglavnom prema Srbiji, ali je mnogo više uspjeha imao u svome djelovanju prema Crnoj Gori. Cilj ovoga izlaganja bit će prikazati Strossmayerov ekumenizam prihvaćanja (konkordat s Kneževinom Crnom Gorom bio je jedini konkordat s jednom pravoslavnom državom u 19. stoljeću) te primjer njegova prijateljstva s Nikolom I. Petrovićem Njegošem i njegova doprinosa potpisivanju konkordata, što smatramo da će pridonijeti boljem poznavanju ovog segmenta Strossmayerova djelovanja kao poznatog zagovaratelja ujedinjenja crkava, koji je s druge strane doživio i razočaranja te osude svoga ekumenskog djelovanja (Kraljevina Srbija).

***

IVA MILOVAN

(Sveučilište Jurja Dobrile u Puli)

Vijesti o španjolskoj gripi 1918./1919. u pulskom dnevniku Hrvatski list

Jedini dnevni list koji je u razdoblju pojave španjolske gripe 1918. u Puli izlazio na hrvatskome jeziku, *Hrvatski list*, žitelje je Puljštine i Istre – osim o političkim, socijalnim, gospodarskim događajima te zdravstvenim, prosvjetnim i kulturnim prilikama na svjetskoj i lokalnoj razini – obavještavao i o pojavi španjolske gripe. Od 4. lipnja 1918. i prvog spomena nove bolesti do 11. prosinca 1918. i posljednje tiskane vijesti te tematike, sporadični članci daju uvid ne samo u odnos javnosti prema novoj bolesti, stanje istarskoga zdravstva ili nastup prvog i drugog vala gripe na području Puljštine, nego i u složen kontekst političkih prilika u razdoblju vladanja gripe: kraj Prvoga svjetskog rata, raspad Monarhije, stvaranje Države SHS i, na posljatku, priključivanje Istre Italiji.

***

SUZANA MILJAN

(Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Zagreb)

*Između slobode i dužnosti: mreža familijara velikaša
Zagrebačke županije u kasnom srednjem vijeku*

U radu se obrađuje kako je pripadnost velikaškim družinama utjecala na društveni položaj pripadnika srednjeg i nižeg plemstva i njihovih obitelji. Pri tome oni nisu gubili svoj plemićki status niti druge vrste plemićke slobode koje su inače uživali, što je moglo dovoditi do sukoba s njima nadređenim velikašima. Naglasak je stavljen na utjecaj teritorijalnog čimbenika kao odlučujućeg za sklapanje klijentelskog odnosa, što će biti ilustrirano primjenom interaktivne karte Pála Engela *Magyarország a középkor végén*. Ti će problemi biti promatrani na primjerima velikaša Zagrebačke županije počevši od razdoblja vladavine Žigmunda Luksemburškog i tijekom 15. stoljeća. Tu se ponajprije misli na klijentelu knezova Zrinskih i Kostajničkih, grofova Celjskih, Tothova i Henninga Susjedgradskih, Lipovečkih (de Surdis), Bevenyuda Okičkih, pojedinih ogranaka Frankopana te Tötösa od Báthmonostora.

***

IVICA MIŠKULIN

(Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb)

Peacekeeping u Hrvatskoj (1992. – 2002.)

U izlaganju autor će se osvrnuti na razloge uspostave, načine provedbe u najvažnijim aspektima i učincima triju tradicionalnih (klasičnih) operacija za održavanje mira koje su uspostavljene u Republici Hrvatskoj od 1992. do 2002. godine. Riječ je mirovnim operacijama UNPROFOR, UNCRO i UNMOP. Posebna pozornost posvetit će se čimbenicima koji su utjecali na odvijanje tih mirovnih operacija, podjednako onih vanjskih i onih na koje su same mirovne snage mogle utjecati. U prve se ubraja opća politika međunarodne zajednice prema europskom jugoistoku u promatranom razdoblju, politika Vijeća sigurnosti i drugih dijelova UN-a prema *peacekeepingu* u Hrvatskoj, odnosi Hrvatske i Srbije prema odvijanju mirovnih operacija, utjecaju situacije u Bosni i Hercegovini na tijek mirovne operacije i utjecaju promjene politike SAD-a na odvijanje tih operacija. U druge su ubrajaju mandatne okolnosti odvijanja spomenutih operacija i razne druge osobitosti djelovanja mirovnih snaga UN-a koje su imale važan utjecaj na njihov tijek. Konačno, u skladu s najnovijim spoznajama o kriterijima uspjeha u tradicionalnim *peacekeeping* operacijama, pokušat će se donijeti i ocjena tog pothvata u Hrvatskoj.

***

GORAN MLADINEO

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Položaj i djelovanje Srpske pravoslavne crkve na području Republike Hrvatske pod nadzorom hrvatskih vlasti (1991. – 1995.)

U izlaganju se obrađuje društveni položaj i percepcija te samo djelovanje Srpske pravoslavne crkve tijekom Domovinskog rata u dijelovima Republike Hrvatske koji nisu bili okupirani. Srpska pravoslavna crkva se kao vjerska zajednica uslijed ratnih zbivanja našla podijeljena između područja pod kontrolom pobunjenih Srba i neokupiranog područja. Ovaj rad istražuje njenu stvarnu i medijsku prisutnost na onim područjima RH koja su tijekom cijeloga rata ostala pod nadzorom hrvatskih vlasti. Pritom se obrađuju položaj te manjinske vjerske zajednice u hrvatskom društvu i njezina percepcija većinskog dijela društva, opterećena ratnim zbivanjima i doživljajem njezinih pripadnika kao neprijateljske strane u ratu. U radu se prati i djelovanje Srpske pravoslavne crkve na terenu, uključujući masovni odlazak pravoslavnoga klera s područja pod vlašću, zatim napade na njezine sakralne objekte i njihovo uništavanje te također kontakte koje je u ratnom razdoblju SPC-a imao s većinskom, Katoličkom crkvom. U manjoj mjeri rad se osvrće i na djelovanje SPC-a na okupiranom području RH, koje se po zakonu spojenih posuda ne može promatrati odvojeno od onog na području pod nadzorom hrvatskih vlasti. Pozicija SPC-a tijekom rata kao dominantne vjerske zajednice na prostoru pod nadzorom pobunjenih Srba automatski je izazivala animozitet na neokupiranom području Hrvatske utječući na percepciju te posljedično i status te crkve u hrvatskom društvu.

***

JERNEJ MLEKUŽ

(Institut za slovensko iseljništvo i migracije SAZU, Ljubljana)

Linguistic Situation of Two Slovenian Communities in Argentina

The paper focuses on the linguistic situation of two Slovenian communities in Argentina: the emigrants and their descendants who emigrated primarily from the Kingdom of Italy during the interwar years due to the political and economic pressures of fascism (interwar immigrants), and the community which came to Argentina after the Second World War owing to their opposition to the political regime in their homeland (the so-called Slovenian Political Emigration – SPE). These two communities which lived more or less separate lives, present two

very different stories about the preservation of and attitude towards the mother tongue. The interwar immigrants and their descendants experienced a relatively rapid drop in knowledge and use of the Slovene language. In contrast, the SPE, with their preservation of their ethnic identity and original language, constitute a phenomenon amongst communities of Slovenes around the world. The reasons for this phenomenon, some times called the “Slovenian miracle in Argentina”, must be sought in the ghettoization of the SPE. This hinged upon religion, ideology and nationality (Sloveneness), and the failure to comply in any one of these areas meant expulsion from the community. With regard to the question of the preservation of nationality (Sloveneness) in this ghettoized community, in addition to endogamy we must also focus on cultural exclusivism, which was based primarily on knowledge and use of the Slovene language.

***

DUBRAVKA MLINARIĆ

(Institut za migracije i narodnosti, Zagreb)

Promjene u okolišu zadarskoga zaleđa na kartama 16. i 17. stoljeća

Usporedo s osmanskim osvajanjima sjevernodalmatinskog zaleđa nakon pada Bosne, pomicanjem granica dolazi i do neminovnog mijenjanja okoliša. Među raznorodnim povijesnim izvorima kartografski dokumenti 16. i 17. stoljeća su na specifičan način odražavali izmijenjene slike urbanih, ali ruralnih prostora. Iako se većina informacija odnosila na promjene nastale ratnim operacijama između Venecije i Osmanlija, kulturni je, ali i prirodni pejzaž predstavljao razvojni resurs pa su mu kartografi počeli pridavati veće značenje. Karte su, bez obzira na to jesu li autori bili stranci ili domaći ljudi, odašiljale ideološke, odnosno strateški poželjne poruke imperijalnih “imaginarnih geografija” na višegraničju. U izlaganju ćemo ponuditi presjek slika o promjenama okoliša u okolici Zadra koje se mogu iščitati s karata ovisno o primijenjenom mjerilu, pripadnosti autora određenoj kartografskoj tradiciji, udjelu terenskoga rada, kartografskim vještinama ili upotrijebljenim tehnikama autora.

***

MARIJA MOGOROVIĆ CRLJENKO

(Sveučilište Jurja Dobrile u Puli)

Sloboda pri izboru bračnog partnera (Istra, 15. – 17. stoljeće)

Jedna od važnijih odluka u čovjekovu životu jest izbor bračnog partnera, osobe s kojom će provesti veći dio svoga života. Koliko se god sloboda pri spomenutom izboru danas čini samorazumljivom, to nije uvijek bilo tako. U srednjem i ranom novom vijeku izbor partnera bila je previše važna stvar ne samo za pojedinca, nego i za cijelu obitelj, pa nerijetko i širu zajednicu te se ta odluka nije uvijek prepuštala pojedincu kojeg se tiče. Iako je Crkva zastupala slobodu pri izboru partnera, svjetovne su je vlasti svojim propisima nastojale ograničiti. U tom su smislu svjetovne vlasti zastupale stajališta oprečna crkvenim zakonima, a na štetu slobode izbora mladenaca. Naime, svjetovne su vlasti propisivale da obitelji, odnosno roditelji i rođaci, a ne sami mladenci sudjeluju u izboru partnera, a to se posebno odnosilo na žene. U radu se analizira sloboda pri izboru bračnog partnera na području Istre u predtridentskom i posttridentskom razdoblju na temelju statutarne propisa istarskih gradova, kanonskih propisa te primjera iz prakse zabilježenih u procesima koji su se vodili na istarskim svjetovnim i crkvenim sudovima.

***

BOŽIDAR NAGY

(Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb)

Doprinos Hrvata Francuske (posebice u Parizu) slobodi Hrvatske prije i u vrijeme Domovinskog rata (1990. – 1995.)

Nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj brojni Hrvati diljem svijeta angažirali su se za pomoć domovini, pogotovo kada je započeo Domovinski rat. Tako je bilo i u Francuskoj, posebice u hrvatskoj zajednici u Parizu. U predavanju autor, koji je i sam u to vrijeme bio na službi u Parizu i sudionik i svjedok svih tih zbivanja i događanja, opisuje brojne inicijative i pothvate koje su Hrvati poduzimali za pomoć napadnutoj domovini. Nalazeći se u svjetskoj metropoli kao što je Pariz, svojim brojnim vezama, poznanstvima i drugim načinima, posebice intervencijama kod političara i objavljivanjem točnih informacija u medijima, organiziranjem brojnih manifestacija mnogo su pridonijeli da se dozna istina o Domovinskom ratu. Uz to su bile organizirane i brojne karitativne akcije za prikupljanje pomoći koja je konvojima, najviše iz Pariza, bila upućivana u Hrvatsku.

***

MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ

(Izdavačka kuća Srednja Europa, Zagreb)

Prostor (ne)slobode – hrvatska historiografija nakon Drugoga svjetskog rata

Pitanje razvoja historiografije u uvjetima komunističkog režima nakon Drugoga svjetskog rata predstavlja jedan od elemenata mozaika složenih odnosa toga doba. U njemu se zrcale mnoge važne pojave, poput politike državnih vlasti prema intelektualnim elitama zemlje, smjerovi razvoja znanosti općenito, odnosi unutar jugoslavenske federacije, kao i odnosi s vanjskim svijetom te mnoge druge. Ideološki motivirane datosti onodobne stvarnosti uvelike su se odrazile na rad povjesničara, no nisu imale jednak učinak na sve. Prostor (ne)slobode u kojem su djelovali pojedinci ovisio je o mnogim faktorima, a njihovi su stavovi varirali od bezrezervnog podređivanja ideologiji i vlasti, preko – ponekad prividnog – prihvaćanja “novog” i nastojanja da se obrane kriteriji struke do javnog otpora. Krajnjih stavova bilo je svakako najmanje, dok je odnos ideološkog i stručnog kod većine varirao. U ovom će se izlaganju prezentirati okolnosti djelovanja hrvatskih povjesničara tijekom prvih petnaestak godina nakon Drugoga svjetskog rata te mogući stavovi na primjerima odabranih pojedinaca.

***

DRAŽEN NEMET

(Čakovec)

Ivaniš Korvin i krug njegovih familijara

Herceg i ban Ivaniš Korvin (1473. – 1504.), nezakoniti sin Matijaša Korvina, istaknuta je osoba u hrvatskoj povijesti kasnoga srednjeg vijeka. Iako nakon očeve smrti nije uspio zasjesti na kraljevsko prijestolje, stjecajem raznih okolnosti, ponajprije snažnim slabljenjem središnje kraljevske vlasti u posljednjem desetljeću 15. stoljeća, na hrvatskim je prostorima uspio uspostaviti poprilično neovisan položaj. Vlast je obavljao uz pomoć široke mreže svojih familijara koje je regrutirao iz hrvatskog plemstva, ali uvelike i iz drugih krajeva Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva. U ovom će se radu nastojati pružiti prikaz i analiza strukture, međusobnih odnosa, prava i obveza te (ne)slobode djelovanja navedene skupine plemića iz koje su potekle obitelji koje će u sljedećim razdobljima imati važne uloge u vojnoj, političkoj i kulturnoj povijesti hrvatskih zemalja – primjerice Rattkayi, Alapići, Gyulayi i Berislavići.

***

JADRANKA NERALIĆ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Kako se "osloboditi" crkvene nadarbine na kraju srednjega vijeka

Tijekom kasnoga srednjeg vijeka svećenik je crkvenu nadarbinu (odnosno, radno mjesto) mogao steći na tri načina. Prije svega mogao se osobno obratiti lokalnom osnivaču zaklade (patronu) ili biskupu koji mu po pravu ordinarija može dodijeliti nadarbinu; drugi nešto teži način je pričekati trenutak krunidbe novog vladara (kralja ili cara) koji mu, zahvaljujući svom pravu *preces primariae*, može dodijeliti neku unosnu nadarbinu. Treći se odnosi na dodjeljivanje crkvenih nadarbina iz Rimske kurije koja je tijekom 15. stoljeća prisvojila važnu ulogu u dodjeljivanju konzistorijalnih ili velikih nadarbina (*beneficia maiora*), kategorije u koju ulaze biskupije i opatije, te malih nadarbina (*beneficia minora*) sa ili bez dušobrižništva u koju ulaze župne crkve, kapele i oltari pri pojedinim crkvama. Put do crkvene nadarbine bio je reguliran brojnim apostolskim konstitucijama i kanonskim odredbama i nimalo lak. Jednako kao i način stjecanja crkvene nadarbine, kanonsko je pravo reguliralo i mogućnosti "razrješavanja" veze svećenika sa svojom nadarbinom (radnim mjestom). Dvije najučestalije – *privatio et amotio* odnosno *resignatio*, ilustrirane primjerima iz nekoliko biskupija – bit će predmet ove studije.

***

IDA OGRAJŠEK GORENJK

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Žensko pravo glasa u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca

Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca predstavljalo je novonastalu državnu tvorevinu, koja se netom nakon rata istodobno borila za priznanje ostalih europskih država i rješavala brojne unutrašnjopolitičke nedoumice. Uključivanje u demokratske procese bio je prioritet nove vlasti i važan dio legitimiranja Kraljevstva na europskoj političkoj sceni, dok je žensko pravo glasa ipak bilo tek unutrašnje pitanje o kojem će odlučivati prevladavajuće raspoloženje političkih opcija u državi. Od ujedinjenja do donošenja Vidovdanskog ustava bilo je razdoblje odluke kojim će smjerom žensko prava glasa krenuti, vrijeme u kojem su sve opcije bile otvorene. Stoga se tada vodi živa diskusija o "ženskom pitanju", pokreću se novi ženski časopisi različitih političkih orijentacija, organiziraju demonstracije, potpisuju se peticije te pozicioniraju pobornici i protivnici. Borba za žensko pravo glasa vodila se na dva fronta: na lokalnim (gradskim i općinskim) i nacionalnim izborima, ona je bila međusobno isprepletena, ali je često

davala različite rezultate. Vrijeme počinje optimizmom pobornika ženskog prava glasa u izvjestan pozitivan ishod, da bi se dalje mogla pratiti gradacija početnog samouvjerenog ushita u blagu formalnu, a zatim i žestoku borbenost, nevjericu i ogorčenje nakon što je donesen Vidovdanski ustav. Nejednaki uspjesi na lokalnoj razini, kao i jasna ograđivanja službene politike od aktivne podrške ženskom pravu glasa postavilo je nove izazove pred novonastalu jugoslavensku žensku scenu. Izlaganje će pratiti akcije za žensko pravo glasa u Kraljevstvu, analizirati argumentaciju pobornika i protivnika, definirati načine borbe za pravo glasa, ali i dekonstruirati metode marginalizacije ovog pitanja, tragati za političkim trenucima koji su utjecali na raspoloženje i odluku službenih tijela, analizirati kako je borba za žensko pravo glasa utjecala na odnose unutar ženskog pokreta u državi i napokon pozicionirati događaje u Kraljevstvu u europski kontekst te time dati prilog diskusiji o uzrocima nejednakog odnosa prema ženskom pravu glasa u poratnom razdoblju.

***

ELVIS ORBANIĆ

(Državni arhiv u Pazinu)

Sloboda izražavanja u ranonovovjekovnoj Istri: odnos crkvenih i svjetovnih vlasti prema psovačima

Javni psovači bili su pod budnim okom kako crkvene tako i svjetovne vlasti tijekom ranonovovjekovnih stoljeća. Osjetljivost na psovke ne povezuje se samo s osjetljivošću svećenika, kako bi se to moglo zaključiti s obzirom na pastoralne vizitacije, na čemu temeljimo sustavno istraživanje ove pojave, nego na opći senzibilitet javnosti koji je u psovci vidio prijetnju mirnome i radišnom životu. Od 80-ih godina 16. stoljeća započelo se s progonom tzv. nesvjesnih heretika, tj. psovača. Psovke su bile tretirane na poseban način jer se njima dovodilo u pitanje ono najsvetije u Crkvi koja je na vrijeđanje svetaca gledala, između ostalog, kao na izravno suprotstavljanje tridentskim dekretima. Sa strane svjetovne vlasti, u komunima Istre župan je imao ovlast prijestupnika, u ovom slučaju javnog psovača, osuditi na izvrgavanje javnoj sramoti. U referatu će se, dakle, prikazati odnos crkvenih i svjetovnih vlasti prema psovačima u Istri od 15. do 18. stoljeća.

***

BRANKO OSTAJMER

(Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Odnos bana Dragutina Khuen-Héderváryja i Narodne stranke prema slobodi tiska (1883. – 1903.)

Jedna od prvih zakonodavnih mjera kojima je ban Dragutin Khuen-Héderváry započeo slabiti hrvatsku oporbu bilo je ukidanje porotnoga suđenja u postupku za tiskovne prekršaje. Dotad je, naime, porota gotovo beziznimno oslobađala okrivljene urednike i suradnike oporbenih listova, pa čak i one koji bi u svojim tekstovima bana neizravno nazvali konjem. Porota je bila suspendirana 1884., uspostavljena 1890. te potom ponovno suspendirana 1903. uslijed izbijanja narodnoga pokreta (naknadno ukinuta tek 1906.). Pravna podloga ove problematike, iznimno važne za razumijevanje Khuen-Héderváryjeva banovanja, potanko je predložena u radovima Dalibora Čepula. U ovom izlaganju posebna je pozornost usmjerena na odnos Khuena i Narodne stranke prema slobodi tiska. Više slučajeva upućuje na zaključak da u redovima Narodne stranke u tom pogledu nije vladalo potpuno suglasje, a problem je zanimljiv i jer su istaknuti članovi stranke u ranijim fazama svoga političkog rada bili kao oporbeni novinari izvrgnuti progonu i zatvarani (Josip Miškatović) ili se javno zalagali za potpunu slobodu tiska (Ivan Vončina, Stevan Popović Vacki), dok su drugi, iako su bili važni oslonci Khuenova režima, tiskovni zakon držali "do krajnosti reakcionarnim" (Janko Ibler).

***

JASMINA OSTERMAN

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Robovi u ranoj povijesti Mezopotamije: pisani izvori

Pitanje ropstva i zavisne radne snage u najranijoj povijesti počelo se postavljati tek nedavno. Stručnjaci su se prije većinom fokusirali na problem položaja robova prikazan u slavnom Hamurabijevu zakoniku i pisanim izvorima 2. i 1. tisućljeća pr. Kr. Međutim, već na najranijim pločicama s protoklinastim zapisima iz razdoblja kasnog Uruka (kraj 4. tisućljeća pr. Kr.) javljaju se simboli koji su na temelju analogije s nešto kasnijim sumerskim terminima prepoznati kao oznake za muške i ženske robove. Riječ je o simbolima SAL.KUR i ARAD2 (NITA.KUR). Nadalje, mogu se čak i raspoznati različite vrste robova (SAGxMA, ERIM, AL, EN TUR, KUR/SAL TUR, KUR/SAL ŠA3, 3/2/1 N57xU4). Sagledavajući te oznake u kontekstu podataka koje nam pružaju administrativni tekstovi u

kojima se one pojavljuju, možemo doći i do nekih konkretnijih podataka o vrsti i položaju robova u razdoblju kasnog Uruka.

***

TATJANA PAIĆ-VUKIĆ

(Arhiv HAZU, Zagreb)

Živi tekstovi: privatne bilježnice bosanskih muslimana iz osmanskoga doba kao repozitoriji citata

Privatne bilježnice bosanskih muslimana koje su se sačuvale iz osmanskoga doba omogućuju istraživanje načina svakodnevnog čitanja i pisanja u različitim slojevima stanovništva. Za razliku od sadržaja onodobnih privatnih knjižnica, koji pokazuju koja su se djela najviše kupovala, bilježnice popunjavane izvatcima iz pročitana pokazuju koji su tekstovi doista živjeli u osmanskome kulturnom svijetu. Primjera radi, velik dio fondova javnih i privatnih knjižnica činili su prijepisi djela na arapskome, dok su u privatnim bilježnicama arapski tekstovi razmjerno malo zastupljeni. Na uzorku od 25 bosanskih bilježnica iz razdoblja od 17. do 19. st., koje su izravno pregledane, uz još nekoliko desetaka onih čiji su sadržaji poznati iz kataložnih opisa i radova orijentalista, nastoji se ispitati koji su tekstovi, i u koje svrhe, najčešće citirani u takvim rukopisima.

***

SNJEŽANA PAUŠEK-BAŽDAR

(Zavod za povijest i filozofiju znanosti HAZU, Zagreb)

*Sloboda bavljenja alkemijom nakon njene zabrane
1317. godine: Petar Bono i Daniel Istranin*

Najjednostavnija je odredba alkemije da je ona umijeće preobrazbe manje vrijednoga, materijalnog ili duhovnog, u vrjednije. Tijekom svog šesnaestostoljetnog razvitaka ona je, uz materijalnu, uvijek imala manje ili više izraženu duhovnu komponentu. Stoga smatramo da postoje tri tipa alkemije: *vanjska* (na metalima), *unutarnja* ili *spiritualna* (na čovjeku) i *veliko umijeće* (istodobna prijetvorba materije i duha alkemičara). Ovaj treći tip *veliko umijeće* (*Ars magna* ili *Opus magnum*) obilježio je razdoblje kasnog srednjeg vijeka, i to nakon što je papa Ivan XXII. 1317. zabranio bavljenje alkemijom. Stoga alkemičari razvijaju novi pristup svom nauku i duhovnu komponentu alkemije povezuju s religijskim, kršćanskim sadržajima. Taj novi pravac u europskoj alkemiji potiču i utemeljuju hrvatski učenjaci, Istrani Petar Bono i Daniel Istranin. Pulski liječnik Petar Bono je 1330.

napisao filozofsku raspravu o alkemiji *Pretiosa margarita novella* (*Novi skupocjeni biser*), u kojoj je kamen mudraca u materijalnom svijetu usporedio s Isusom Kristom u spiritualnom svijetu. Isus Krist spašava čovjeka (mikrokozmos), a kamen mudraca prirodu, svijet, sveukupnost (makrokozmos). Pulski profesor gramatike Daniel Istranin je oko dva desetljeća nakon Bona napisao *Una canzone sulla pietra filosofale* (*Poema o kamenu mudraca*), u kojoj je opisao kako je uspio pripremiti kamen mudraca i životni eliksir, uz zazivanje i "pomoć" Isusa Krista. Njihovi su tekstovi potaknuli europske alkemičare da krenu novim smjerom pa se u doba renesanse razvija i novo prirodno-filozofijsko područje *pansophia*.

***

DUBRAVKA PEIĆ ČALDAROVIĆ

(Hrvatski povijesni muzej, Zagreb)

Mogućnosti djelovanja "muzejskih činovnika" u Kraljevini Jugoslaviji u vrijeme šestosiječanske diktature (1929. – 1935.)

Namjera je ovog izlaganja analizirati činjenice o profesionalnim aktivnostima sedam autonomnih odjela Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu, jedne od temeljnih nacionalnih i kulturnih institucija koja je djelovala na području Hrvatske i Slavonije tijekom međuratnog razdoblja, te utvrditi specifične uvjete, objektivne mogućnosti i ograničenja, odnosno efikasne načine i oblike javnog (kulturnog) rada muzejskih ustanova i njihovih stručnjaka u sklopu Kraljevine Jugoslavije nakon uspostave šestosiječanske diktature kralja A. Karađorđevića. Osim toga, komparativan pregled relevantnih pojedinosti iz života istaknutih predstavnika muzejskog osoblja (kao što su, primjerice, zoolozi K. Babić i N. Fink, geolozi M. Salopek i J. Poljak, mineralozi F. Tućan i K. Barić, arheolozi V. Hoffiller i J. Klemenc, etnolozi M. Kus-Nikolajev i B. Širola, povjesničari umjetnosti V. Tkalčić i A. Jiroušek) ima i dodatnu svrhu predstaviti njihove pojedinačne sudbine, profesionalne sposobnosti i uspjehe, kao i eventualne slabosti i promašaje te osobne interese, manje poznate i skrivene talente, karakterne osobine i slično. Na taj se način, konačno, dobivena predodžba o svakodnevnom životu, osobitostima profesionalnog rada i mogućnostima društvenog djelovanja tipičnog "muzejskoga činovnika" međuratnog razdoblja može upotpuniti zaključcima o njegovu mogućem subjektivnom doživljaju vlastite (ne)slobode kreativnog izražavanja ili (ne)zadovoljstva poslom koji obavlja s obzirom na postojeći povijesni kontekst.

***

IVAN PEKLIĆ

(Gimnazija Ivana Zakmardija Dijankovečkoga, Križevci)

Franjo Marković: "Slobodni smo, nismo robovi"

Biografi Franje Markovića svoja su djela temeljili na Markovićevu književno-filozofskom radu, ali očita je činjenica da je Franjo Marković tijekom cijelog života bio politički aktivan. Samo njegovo podrijetlo i okruženje nametnulo mu je da se društveno i politički angažira. Njegov otac Antun bio je vijećnik kraljevskog banskog stola. Prvo Markovićevo suprotstavljanje tadašnjoj politici dogodilo se u osječkoj gimnaziji. Tada ga je zaštitio tamošnji ravnatelj te nije imao nikakvih posljedica. Nakon njegova prelaska u zagrebačku gimnaziju dogodio se novi incident. U političkom incidentu 1870., koji je izazvao David Starčević, kada se suprotstavio demonstracijama protiv bana Raucha, David Starčević i Vatroslav Jagić su otpušteni iz zagrebačke gimnazije. Franjo Marković je zbog neslaganja oko otpusta Vatroslava Jagića dao otkaz u Gimnaziji. Pravo političko angažiranje Franje Markovića dogodilo se kada se kao zastupnik Neodvisne narodne stranke u Hrvatskom saboru suprotstavljao tadašnjoj promađaronskoj politici. Marković je u Saboru djelovao od 1881. do 1892. kao zastupnik križevačkog izbornog kotara. Marković se najviše angažirao na pitanjima reorganizacije županija, školskog zakona i poštivanja zakonitosti. Marković je tijekom svojeg saborskog mandata vodio borbu protiv politike Khuen-Héderváryja te neprekidno inzistirao na autonomiji Hrvatske. Napose ističemo njegovu brigu i borbu u Saboru za rodni grad Križevce.

***

MARINA PERIĆ KASELJ

(Institut za migracije i narodnosti, Zagreb)

"Evo napokon – SLOBODA, prvi hrvatski list koji vidi svjetlo u ovoj slobodnoj zemlji": uloga i doprinos Ivana Krstulovića u oblikovanju nacionalnog identiteta Hrvata u Čileu

U radu govorimo o političkom emigrantu Ivanu Krstuloviću, osnivaču i uredniku prvih hrvatskih iseljeničkih novina u Južnoj Americi. Metodom analize sadržaja iseljeničkih novina *Sloboda* odredit će se Krstulovićevi politički stavovi i promišljanja o pitanjima hrvatske nacije i nacionalnog identiteta u vrijeme kada su Hrvatska, Slavonija i Dalmacija bile sastavni dio Austro-Ugarske Monarhije. Nastojat ćemo pokazati kakvu i koliku su ulogu imale iseljeničke novine *Sloboda* u promicanju nacionalne svijesti među hrvatskim, uglavnom ekonomskim

iseljenicima (austroougarskim podanicima) koji su krajem 19. stoljeća iseljavali u Čile.

***

HRVOJE PETRIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Povijest okoliša u Hrvatskoj – razvoj, stanje i perspektive

Povijest okoliša (u ovom tekstu pojmove ekohistorija i povijest okoliša smatram sinonimima) u Hrvatskoj ima dublje korijene, posebice u humanoj geografiji, dok se interes u historiografiji javio kasnije. Unutar historijske znanosti u Hrvatskoj povijest okoliša se isprva počela prakticirati u lokalnoj povijesti. No povijest okoliša je u Hrvatskoj doživjela ubrzani razvoj nakon znanstvenog skupa "Eco-history of the Triplex Confinium (c. 1500. – 1800.).", u organizaciji međunarodnog istraživačkog projekta "Triplex Confinium". Godine 2005. pokrenut je časopis *Ekonomika i ekohistorija* koji je dao poticaj istraživanjima iz povijesti okoliša. Nastao je niz radova, od kojih je većina napisana u posljednjem desetljeću pa se povijest okoliša može smatrati jednim od najbrže rastućih polja istraživanja u historiografiji. Hoće li se takav trend održati ili je ovo samo splet okolnosti, pokazat će vrijeme.

***

EDVIN PEZO

(Institut za istočnu i jugoistočnu Europu, Regensburg)

Vlast i sloboda nakon Drugoga svjetskog rata. Hrvatska u političkoj sferi Aleksandra Rankovića

Aleksandar Ranković bio je jedan od najmoćnijih političara Jugoslavije. Ne samo kao potpredsjednik Vlade i ministar unutarnjih poslova FNRJ, nego je i kao potpredsjednik Saveznog izvršnog vijeća i član Politburoa Centralnog komiteta KPJ, odnosno Izvršnog komiteta SKJ zauzeo neke od najvažnijih političkih položaja u državi. S tih pozicija imao je mjerodavnog utjecaja na društvenopolitički razvoj ne samo Jugoslavije, nego i Hrvatske nakon Drugoga svjetskog rata, kada se zemlja temeljito transformirala i "modernizirala". Referent u svom izlaganju želi tematizirati "vlast" i "slobodu" na primjeru Aleksandra Rankovića. Biografski analitički pristup uzet će u obzir, odnosno reflektirat će međusobni odnos između individuum, tj. između jednog od najmoćnijih osoba u državi, i društvene sfere nakon 1945. godine. Jedno od glavnih pitanja bit će

konceptualizacija vlasti u takozvanoj Rankovićevoj eri i definiranje slobode, odnosno njezino ograničavanje u to doba. U fokusu će biti Hrvatska i utjecaj Aleksandra Rankovića na stvaranje njezina političkog prostora.

***

DIJANA PINJUH

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru)

Vjerska sloboda katolika pod turskim gospodstvom

Turska osvajanja Hercegovine i susjednih zemalja donijela su promjene koje su pokoreni narodi morali prihvatiti i živjeti u skladu s novim društvenim uređenjem. Nakon što bi se uspostavio novi poredak i učvrstila vlast od podanika se tražilo da poštuju odredbe islamskog prava i izvršavaju sve nametnute obveze. Iako je u Turskom Carstvu kršćanima bilo zajamčeno slobodno ispovijedanje vjere te imovinska sloboda i zaštita, česte su bile zloporabe i nasilja. Katolički svećenici i biskupi morali su tražiti dozvole od turskih vlasti kako bi mogli nesmetano pohoditi vjernike u povjerenim im župama, odnosno biskupijama. Vjerska sloboda katolika imala je visoku cijenu jer su svećenici, osim novcem, često i životima plaćali svoju vjernost Katoličkoj crkvi. Cilj rada je prikazati koliko su vjersku slobodu imali katolici i njihovi duhovni pastiri pod turskim gospodstvom na području na kojemu su ratni sukobi i razna nasilja bili dio svakodnevice.

***

SILVIJA PISK

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Ordo sancti Pauli primi Eremitae u kasnom srednjovjekovlju i sloboda: mogućnost slobodnog djelovanja pavlina s obzirom na pravila pavlinskog reda, s posebnim osvrtom na pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Gariću

Ordo sancti Pauli primi Eremitae nastajao je tijekom 13. stoljeća na prostorima Ugarskog kraljevstva i u kasnom srednjem vijeku bio je među omiljenijim i značajnijim crkvenim redovima u Ugarskom kraljevstvu. Širenje pavlinskog reda posebno je izraženo nakon njegova priznanja 1308. godine. Rad će se baviti pravilima pavlinskog reda, kao i ranijim regulama koje su pojedini crkveni dostojanstvenici propisali eremitima. Istraživat će se slobodno djelovanje pojedinih slavonskih pavlinskih samostana u odnosu na poglavara pavlinskog reda. Na primjerima pojedinih slavonskih pavlinskih samostana (poglavitito pavlinskog

samostana Blažene Djevice Marije na Gariću) analizirat će se koliku su mogućnost slobodnog i samostalnog djelovanja imali pojedini pavlini (priori i vikari te redovnici) s obzirom na stroga pravila. Isto tako će se pokušati ustanoviti jesu li se pravila zaista poštovala, je li bilo kršenja, koje su bile sankcije te je li se sloboda djelovanja pojedinih redovnika tolerirala ili čak i poticala.

***

MAJA POLIĆ

(Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Rijeka)

Sušački list Sloboda kao prilog poznavanju vodećih riječkih političkih struktura

Sedamdesetih godina 19. st. nekadašnja Rijeka (uz desnu obalu potoka Rječina) sa svojim distriktom upravno je bila u sklopu ugarskoga dijela Austro-Ugarske Monarhije. Susjedni, prekorcečinski Sušak tek je počeo dobivati obilježja budućega grada. Tadašnje vodeće riječke strukture bile su iz redova obitelji koje su generacijama u svojim rukama imale akumulirane i novac i vlast te su bile pokretači i nosioci svih gospodarskih i društvenih inicijativa u Rijeci i Sušaku. Svojim su podrijetlom uglavnom pripadali hrvatskome etnosu, no znatnim dijelom prilagođavali su se strancima. Mali broj isticao je svoje hrvatstvo, neki su tvrdili da su njihovi korijeni talijanski, a neki su nastojali ostati neopredijeljeni podvlačeći svoje "fjumanstvo" i autonomaštvo. Slično je bilo i s njihovim političkim i državnim opredjeljenjima. Obični većinski hrvatski puk – radnici, sluge itd. – bio je zauzet svakodnevnim problemima te nije pokazivao nikakvu političku niti društvenu inicijativu. No 1878. pokrenuta je sušačka *Sloboda* kao "list za politiku i narodne interese" te postupno dolazi do preokreta u odnosu snaga. Njegovom pojavom započeo je proces prodiranja pravaških hrvatskih ideja u sve društvene slojeve, izuzevši one najbogatije. List je bio nužna protuteža riječkim promađarskim orijentiranim listovima, unoseći sve snažniji nemir i uvodeći politiku u sve pore društva i Rijeke i Sušaka. Posebno je to učinjeno objavljivanjem, primjerice, napisa u nastavcima *I nostri onorevoli (Naši odličnici)*. Namjera tih feljtona bila je da se šira javnost upozna s određenim činjenicama iz života svojih "odličnika" kako bi na taj način mogla bolje prosuditi njihova djela te praktičnu ulogu u tadašnjemu društvu.

***

BRANKA POROPAT

(Biskupija Porečka i Pulska – Biskupijski arhiv, Poreč)

Izvori za proučavanje srednjovjekovne povijesti u Biskupijskom arhivu u Poreču s posebnim osvrtom na prvu knjigu biskupskih prava Porečke biskupije

Trenutačno je teško sa sigurnošću utvrditi iz kojeg razdoblja potječe najstarije gradivo Biskupijskog arhiva u Poreču jer ga postojeći arhivski popisi sadržajno datiraju u 8. stoljeće, dok se među najstarijim ispravama nalazi i prijepis Eufrazijeva privilegija iz 542. godine, kao dio *Prve knjige biskupskih prava Porečke biskupije*. Od najstarijih izvora za proučavanje srednjovjekovne povijesti dosad su evidentirane *Knjige Biskupskih prava Porečke biskupije*, *Zbirka isprava*, iz koje posebno ističemo isprave iz Motovuna i Roča, od kojih su najstarije sačuvane iz 13. stoljeća. Od ostalih izvora koji, iako iz kasnijeg razdoblja, ali svojim sadržajem predstavljaju bogat izvor za proučavanje srednjovjekovne istarske povijesti, jesu *Biskupske vizitacije Porečke biskupije*, *Kazneni procesi*, *Sporovi*, *Posjedi*, *Otmice*, *Ređenja*, *Dozvole za vjenčanja*, *Bratovštine*, sve uglavnom za 17. i 18. st. s prijepisima iz ranijih razdoblja. Prva *Knjiga biskupskih prava Porečke biskupije* sadrži prijepise isprava kronološkim redom datirane od Eufrazijeva privilegija do druge polovice 16. st., od kojih su najveći dio prijepisi isprava iz 13. stoljeća. To je “knjiga” koja nas uvodi u daleku istarsku povijest putem isprava o posjedima Porečke biskupije, sporovima, darovnim ugovorima, najmovima, začinjena “memorijama” na marginama. Dosad su evidentirana i dva kasnija prijepisa te knjige, jedan iz 1783. godine koji se čuva u Biskupijskom arhivu u Poreču te drugi prijepis dr. Mirka Zjačića iz kasnih 60-ih, odnosno ranih 70-ih godina 20. st., koji se čuva u Zjačićevoj ostavštini u HAZU u Rijeci. Na temelju objavljenih radova nastoji se prikazati dosadašnje stanje istraživanja *Prve knjige biskupskih prava*, a analizom izvora u Biskupijskom arhivu u Poreču detaljnije se ulazi u sadržaj isprava.

***

MARTIN PREVIŠIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Sloboda Golom otoka

Logor na Golom otoku, osnovan 1949. godine, predstavljao je mjesto internacije pristaša Rezolucije Informbiroa, tzv. ibeovaca. Zamišljen kao mjesto “drugarskog uvjeravanja” u ispravnost novog puta KPJ, nakon ljeta 1948. godine prerastao je u mjesto primjene brutalnih metoda političkog preodgoja, nespojivog s novo-proklamiranom ideologijom – tzv. humanog socijalizma u Jugoslaviji. Od 1949.

do 1956. godine na Golom otoku i drugim mjestima u Jugoslaviji zatvoreno je više od 16.000 tzv. ibeovaca, od toga, prema nekim procjenama, najmanje 30-40 posto neselektivno uhapšenih i kažnjenih pojedinaca. Bez obzira na ekonomski, politički i vojni pritisak kojem je Jugoslavija bila izložena nakon raskida sa SSSR-om, suočena s potencijalnim unutarpartijskim prevratom, pa čak i građanskim ratom, ostaje otvoreno pitanje gdje su granice opravdanosti i širine represije, neselektivnosti hapšenja, metoda političkog uvjeravanja primjenjivanih na Golom otoku te uopće lišavanja slobode čovjeka. Ovakvi modeli nisu immanentni samo komunističkim totalitarnim režimima nego i tekovina zapadnih demokratskih društava. Sve je to samo doprinos analizi pitanja koliko jedan put u slobodu vodi preko neslobode drugoga.

***

MONICA PRIANTE

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Sloboda pripovijedanja nacije. Konstrukcija nacional-patriotskog narativa u devetnaestostoljetnoj prozi

Tijekom 19. stoljeća unutar preporodnih pokreta razvija se jedan novi narativni politički stil, miljama udaljen od ranijih zamršenih filozofsko-teorijskih traktata. U prvi plan dolazi politički stil emocija, a ne više toliko racionalnosti. Taj je stil mitografske sugestije, simbola, pripovijesti, alegorija. Dakle, riječ je o pričama koje imaju moć izgledati prihvatljivo bez posebne brige o njihovoj utemeljenosti, koje su sposobne evocirati snažne emocije, vrijednosti ili ideale. K tome, reprezentacija nacije stvara snažnu privrženost novim patriotskim idejama jer se one šire kao nešto što je emocionalno i vlastito, koristeći pritom predodžbe i figure koje se smještaju u vrijednosni kontinuum, evocirajući poznate slike, već cijenjene vrijednosti, na koje su ljudi na bezbroj načina bili socijalizirani, kroz osobno iskustvo i obiteljske veze, kroz obrazovanje kod svećenika i, na poslijetku, kroz uobičajene predodžbe koje izvode i ponavljaju jezik časti i njegove obrede. U konkretnom slučaju analizirat će se tri drame Mirka Bogovića: *Frankopan* (1856.), *Stjepan posljednji kralj bosanski* (1858.) i *Matija Gubec, kralj seljački* (1859.). Slijedeći devetnaestostoljetne kanone nacional-patriotske naracije, Bogović u te drame unosi ideale i vrijednosti vezane uz reprezentaciju nacionalne zajednice te ih ostvaruje na posebno prihvatljiv način zahvaljujući povijesnom ambijentu u koje ih smješta, kao i pripovjednom zapletu.

***

IVICA PRLENDER

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

“Zar san slobode još ti ne da spat?”

Povjesnicu dubrovačke države historiografija najčešće zaglavљуje godinom 1806. (Napoleonovom okupacijom Dubrovačke Republike) ili 1808. (francuskom odlukom o raspuštanju Senata). Tako “ustanak” s ciljem restauracije Republike, što ga predvodi vlastela dubrovačka, iz 1813. uglavnom ostaje izvan obzorja historiografskog interesa. Ovdje nam je od poglavitog interesa nastojanje razlaganja razloga dvostoljetnog povjesničarskog “zatajivanja” posljednjeg pothvata za očuvanje slobode dubrovačke državnosti, koji je pod opet razvijenim stijegom sv. Vlaha okupio dijelove svih društvenih grupa, makar s državno-pravnog aspekta još uvijek žive, istočnojadranske vlasteoske trgovačke republike. Dvostoljetna recepcija neprijeporno zamašnih političkih zbivanja (1813. – 1815.), obilježena određenim “zatajivanjem”, nije monopol samo historiografskog diskursa. Dijeli je ne samo s književnim refleksima ili ideologijskim konstruktima 19. i 20. stoljeća, nego i s kolektivnom memorijom, pa i sa sjećanjem samih protagonista “posljednjeg ustanka za slobodu”. Zašto smo ga “morali” zatajiti?

***

IVAN RADMAN – VLATKA VUKELIĆ

(Arheološki muzej, Zagreb – Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

Oslobođenici na nadgrobnim natpisima antičke Siscije

Nadgrobni natpisi Siscije čine specifičan, široj znanosti poznat i kroz relevantnu literaturu dostupan korpus. Međutim, dosad nisu tematski objedinjeno obrađivani, nego ih se obrađivalo bilo vrlo detaljno pojedinačno, bilo ovisno o vrsti ili mjestu ukopa, ali u tom kontekstu. Nikada se nije posebna pažnja posvetila temi navedenoj u naslovu. Iako je jasno da sam natpis bez, primjerice, ikonografskih karakteristika donosi tek polovičnu analizu određenog spomenika, u ovom izlaganju posvetit će im se pažnja upravo kroz sadržajno i onomastičko značenje, a radi šire analize društvenog položaja pokojnika za koje je određeni natpis isklesan. Cilj je dokazati relativnu brojnost i utjecaj oslobođenika u društveno-gospodarskoj strukturi stanovnika antičke Siscije te napraviti komparativnu analizu s drugim panonskim urbanim središtima na tu temu. Obradit će se korpus od 20-ak nadgrobničkih natpisa.

***

PAULINA RADONIĆ VRANJKOVIĆ

(Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb)

Represija nad tiskom: novinstvo HSS-a u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca

Ograničenje slobode govora putem cenzure tiska bilo je jedno od sredstava represije nad Hrvatskom seljačkom strankom. Na temelju arhivske građe, stranačkoga novinstva i literature istražuju se promjene zakonske podloge i intenziteta cenzure nad tiskom HSS-a u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Te se promjene interpretiraju u kontekstu političkih okolnosti: cenzura je pojačana prije izbora 1923. i osobito 1925. te nakon smrti Stjepana Radića 1928., a svojevrsno je zatišje vladalo tijekom 1926. dok je HSS sudjelovao u vlasti. Postavlja se pitanje učinkovitosti cenzure s obzirom na trijumfe HSS-a na parlamentarnim izborima.

***

RUŽA RADOŠ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Sloboda osmanskog tributara Dubrovačke Republike: primjer osmansko-austrijskog rata (1737. – 1739.)

Dubrovačka Republika je, iako uklopljena u zapadnoeuropski civilizacijski krug, 1442. godine, prisegnuvši na vjernost osmanskom sultanu, postala politički vezana za Istok. To proturječje naglašeno je i sljedećim osmansko-dubrovačkim kapitulacijama koje Dubrovniku dopuštaju trgovinu sa sultanovim neprijateljima, a koji, ujedno, mogu slobodno boraviti u gradovima Republike. Dakle, Republika je, uz cijenu harača i odanosti Porti, stekla niz povlastica koje su uvjetovale njenu neutralnost u međunarodnim sukobima te omogućile daljnji politički opstanak i ekonomski prosperitet. Međutim, ratne okolnosti 1738. godine neutralnost vanjske politike i odanost sultanu stavile su na kušnju i pokazale da je sloboda političkog odlučivanja Dubrovačke Republike znatno nadilazila okvire propisane osmanskim kapitulacijama. Odgovor Carstva na samostalno djelovanje Republike u osmansko-austrijskom ratu omogućit će da se dublje pronikne u odnos dvaju neravnopravnih susjeda.

***

MILAN RADOŠEVIĆ

(Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU,
Rijeka – Područna jedinica Pula)

Talijanska historiografija o socijalnoj povijesti Istre (1918. – 1940.)

Istarsko gospodarstvo, tradicionalno orijentirano većinom na poljoprivredu, a tek manjim dijelom na industriju, doživjelo je korjenite promjene u vrijeme i nakon vihora Prvoga svjetskog rata. Negativne ekonomske promjene, prouzročene prije svega novom geostrateškom pozicijom Istarske provincije unutar fašističke Kraljevine Italije, ogledale su se i na socijalnom planu u smislu sporog dovršetka modernizacijskih procesa te posljedično zaostale i marginalizirane poljoprivredne i industrijske proizvodnje, socijalnih devijacija, demografskih (s)kretanja i zdravstvenih (ne)prilika te negativnog odnosa prema većinskome, hrvatskom puku Istre. Socijalna povijest Istre između dva svjetska rata do danas je općenito slabo istražena. No talijanska znanstvena historiografija dala je iznimno važan poticaj istraživanju tih tema, promatrajući ih s nekoliko aspekata, odnosno kao socijalne procese duge, višestoljetne, konfiguracije istarskog *habitusa*, ali i kao odraz socijalne i ekonomske politike fašističke Kraljevine Italije prema novim, istočnim provincijama dobivenim nakon 1918. godine.

***

DANIEL RAFAELIĆ

(Udruga Kinofon, Zagreb)

Problemi transpozicije razdoblja Amarne na filmsko platno

Slavno razdoblje Amarne, nazvano prema kratkotrajnom društvenom, umjetničkom, religijskom i vanjskopolitičkom eksperimentu, jedinstvenom u drevnom Egiptu, bilo je podloga začuđujuće malom broju igranih filmova. Unatoč iznimnoj povijesnoj dramatičnosti događaja koji su se odvijali u Egiptu sredinom 14. stoljeća pr. Kr., kinematografija je vrlo rijetko odražavala spomenuto. Ipak, i u filmovima koji se izravno ne bave razdobljem Amarne moguće je pronaći elemente amarnskog nasljeđa. Postavlja se i pitanje zbog čega je najpoznatiji amarnski faraon, Tutankhamon, kinematografski gotovo zaboravljen. No, razdoblje nijemog filma pruža neke odgovore. Naime, nakon objave pronalaska Tutankhamonove grobnice gotovo da nije bilo filma koji se bavio drevnim Egiptom, a da u sebi nije sadržavao parafrazu ne povijesnog, nego scenografsko/rekviziterskog Tutankhamona pa je jedno on najintrigantnijih razdoblja stare povijesti svedeno samo na salon opremljen replikama slavni pronalazaka. Ipak, liberalizacijom kinematografije ranih devedesetih godina 20. stoljeća francuska

će kinematografija u relativno kratkom vremenu proizvesti nekoliko filmsko/animiranih uradaka koji će se pozivati isključivo na (fragmentarne) povijesne izvore o samoj Amarni. Ipak, kao glavna opozicija i danas stoji sakrosanktni klasik "Egipćanin" Michaela Curtiza, film koji nije prezentirao arheološku i povijesnu točnost, nego duh davno proteklog razdoblja.

***

LEON RIZMAUL

(Hrvatska radiotelevizija, Zagreb)

Uvod u povijest hrvatske filmske cenzure

Kinematografija je dubinski premrežena političkom, ekonomskom i kulturnom poviješću. Iz najranijeg razdoblja kinematografskih djelatnosti na teritoriju današnje Republike Hrvatske (1897. – 1941.) sačuvano je vrlo malo filmskih zapisa pa stoga zaključke o filmskoj produkciji, distribuciji, društvenom statusu filma i kulturi gledanja uglavnom možemo izvoditi iz popratnih materijala, od koji su najvažnije cenzurne knjižice. Bez obzira što se cenzurna praksa provodila unutar granica pojedine države, zbog internacionalne prirode kinematografije povijest filmske cenzure nemoguće je analizirati bez uspoređivanja službenih, na zakonima temeljenih cenzura u različitim državama. Uvod u hrvatsku filmsku cenzuru neophodno je započeti usporedbom s europskim zemljama slične povijesti cenzura (Njemačka, Austrija i Čehoslovačka), s posebnim naglaskom na zagrebačku filmsku cenzuru, najznačajniji produkcijski i distribucijski centar Kraljevine SHS/Jugoslavije.

***

ANDREA ROKNIĆ BEŽANIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci)

Rijeka od oslobođenja 1945. do Pariškog mirovnog ugovora 1947. godine

Dana 3. svibnja 1945. godine jedinice Jugoslavenske armije (JA), točnije njezine IV. armije, ušle su u tadašnju Rijeku, u zapadni dio današnjega istoimenog grada. No, Rijeka nije i međunarodno bila priznata kao sastavni dio nove Jugoslavije, a time ni Hrvatske. Grad je ušao u sastav Zone B Julijske Krajine u kojoj je uspostavljena Vojna uprava Jugoslavenske armije (VUJA). U gradu je odmah počela djelovati nova vlast, Gradski narodnooslobodilački odbor (NOO) s administrativnim aparatom. Položaj grada, ali i život u njemu u godinama neposredno nakon oslobođenja bio je vrlo složen i težak. Grad Rijeka je u razmatranome razdoblju i

dalje bio razdvojen potokom Rječinom na Rijeku (zapadna obala) i Sušak (istočna obala). Uži sadržaj izlaganja bit će koncentriran na dotadašnju Rijeku. Naglasak će biti stavljen na uspostavu i organizaciju civilnih i vojnih institucija vlasti, ali i života u gradu Rijeci neposredno nakon oslobođenja 1945. pa sve do 1947., kada je grad, nakon duge diplomatske borbe, Pariškim mirovnim ugovorom i formalno ušao u sastav FNR Jugoslavije, a time i NR Hrvatske.

***

SLAVEN RUŽIĆ

(Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb)

Djelovanje "Vlade Srpske oblasti Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema" (rujan 1991. – veljača 1992.)

"Srpska oblast Slavonija, Baranja i Zapadni Srem" bila je jedna od tri autonomne oblasti koje je pobunjeno srpsko stanovništvo formiralo na prostoru Republike Hrvatske tijekom 1990. i 1991. godine (postojale su i "Srpska autonomna oblast Krajina" te "Srpska autonomna oblast Zapadna Slavonija"). Spomenuta "oblast" službeno je proglašena u lipnju 1991. (prvotni naziv joj je bio "Autonomna oblast Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema") te su u njezin sastav ušla većinska srpska naselja tadašnjih općina Beli Manastir, Osijek, Vukovar i Vinkovci. Budući da pobunjenici nisu prihvaćali nadležnost legalnih hrvatskih organa vlasti na teritoriju pod svojim nadzorom, ubrzo su, uz snažnu potporu vladajuće srbijanske vrhuške iz Beograda, oformili vlastita oblasna politička tijela, poput "Velike Narodne Skupštine" i "Vlade SO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema". Oblasna "Vlada" je svog pravnog prethodnika imala u "Srpskom nacionalnom vijeću ("SNV") za Slavoniju, Baranju i Zapadni Srem", a njezino je konstituiranje formalno dovršeno tijekom rujna (donošenjem Ustavnog zakona "Srpske oblasti Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema"), odnosno listopada 1991. (usvajanjem "Zakona o Vladi SO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema"). "Vlada" je organizirana po uzoru na tadašnju Vladu Republike Srbije, imenovani su njezin predsjednik (Goran Hadžić) i pojedini ministri, no zbog sve snažnijih ratnih aktivnosti koje su se, osobito od rujna 1991., odvijale na prostoru istočne Slavonije i zapadnog Srijema, a posebice grada Vukovara, rad te institucije je u većoj mjeri počivao na improvizaciji. Tijekom studenoga i prosinca 1991. dolazi do porasta tendencija za sjedinjavanje svih triju pobunjenih srpskih oblasti u jedinstvenu političku cjelinu pa je tako 19. prosinca 1991. godine u Kninu proglašena "Republika Srpska Krajina", čiji je sastavni dio činila i "SO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem" s "Vladom RSK" kao najvišim organom izvršne vlasti. Zbog ratne situacije i teritorijalne nepovezanosti područja pod nadzorom pobunjenika kninska "Vlada" je u početku imala vlast samo na području nekadašnje "SAO Krajine",

dok su u bivšoj “SAO Zapadnoj Slavoniji”, odnosno “SO Slavoniji, Baranji i Zapadnom Sremu” nastavile egzistirati dotadašnje oblasne “Vlade”, pri čemu je “Vlada SO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema” odigrala važnu ulogu u prihvaćanju mirovnog plana Cyrusa Vancea, odobrivši (zajedno s oblasnom “Velikom Narodnom Skupštinom”) dolazak Zaštitnih snaga UN-a na teritorij koji se nalazio pod njezinom kontrolom. Rad “Vlade Srpske oblasti Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema” okončan je na prvom zajedničkim zasjedanju “Skupštine RSK” 26. veljače 1992. godine u Borovu Selu, gdje je odlučeno da se ustroji nova, zajednička “Vlada RSK”, u čiji će sastav, po načelu reciprociteta, ući predstavnici svih triju dotadašnjih oblasnih “Vlada”.

***

MIRKO SARDELIĆ

(Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Zagreb)

*Percepcija slobode i ropstva u djelima europskih autora
nakon mongolske provale u Europu u 13. stoljeću*

Mongolska provala u Europu 1241. bila je vrlo krvava, brojni su ubijeni, još brojniji su prognani ili zarobljeni. Rogerije iz Apulije, kasniji nadbiskup splitski (1250. – 1266.), proveo je godinu dana u mongolskom zarobljeništvu, o čemu je i pisao u djelu *Carmen miserabile*. Splitski arhidakon Toma također u četirima glavama *Salonitanske povijesti* opisuje Mongole i njihov pohod. Nekoliko godina kasnije neki autori, a napose dva franjevca, poslanika kanovima u Karakorum, Ivan de Plano Carpini i Vilim od Rubrucka, opisuju različite odnose u mongolskome društvu, spominjući i tretiranje zarobljenika i koncept slobode. U radu će biti analizirani neki pojedinačni slučajevi gubitka (i ponovna stjecanja) slobode, primjeri sudbina nekih naroda, a sve u kontekstu sudara dvaju prilično različitih svjetova – azijskoga i europskoga, koji su se ponovno povezali mongolskim osvajanjima.

***

JANJA SEKULA

(Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb)

*Nastanak i djelovanje civilnih tijela vlasti “Srpske oblasti
Zapadna Slavonija” (1991. – 1994.)*

Nakon proglašenja “Srpske autonomne oblasti Zapadna Slavonija” (SAO Zapadna Slavonija), u kolovozu 1991. osnovane su “Narodna skupština” i “Vlada SAO

Zapadne Slavonije”, koje su trebale predstavljati njezinu zakonodavnu i izvršnu vlast. Civilne vlasti “SAO Zapadne Slavonije” nisu imale značajniju ulogu tijekom ratnih sukoba 1991., a nakon gubitka velikog dijela teritorija koji je trebao činiti “SAO Zapadnu Slavoniju”, dio čelnika pobunjenih Srba s tog područja povukao se u Beograd, gdje su nastavili djelovati kao predstavnici “Vlade SAO Zapadne Slavonije”. Osnivanjem “Republike Srpske Krajine” u prosincu 1991. okupirano područje zapadne Slavonije ulazi u njezin sastav kao jedna od njezinih teritorijalnih jedinica, a dotadašnja “Vlada i Narodna Skupština SAO Zapadne Slavonije” nastavljaju djelovati kao “Oblasno vijeće i Narodna skupština Srpske oblasti Zapadna Slavonija”. Relativno mirno razdoblje koje je uslijedilo nakon sklapanja Sarajevskog sporazuma u siječnju 1992. na okupiranom području zapadne Slavonije pokušalo se iskoristi za ustrojavanje osnovnih struktura civilne i vojne vlasti, no za to je nedostajalo svih potrebnih resursa, posebice financijskih sredstava, stručnih kadrova i ljudstva. Posebno težak položaj “Srpske oblasti Zapadna Slavonija” bio je posljedica neuspjeha srpskih snaga 1991. godine u okupaciji zapadnoslavonskog područja koje je trebalo biti dijelom srpske paradržave u Hrvatskoj. Stoga je djelovanje vodećih političara oblasti bilo usmjereno k vraćanju srpskog stanovništva u dio zapadne Slavonije koji nije bio pod srpskom kontrolom te u konačnici, “ispravljanju” granica oblasti kako bi se obuhvatilo šire područje zapadne Slavonije, a sklapanje “Daruvorskog sporazuma” u veljači 1993. s hrvatskim vlastima čelnici zapadnoslavonskih Srba smatrali su korakom u tom smjeru. Ova politika nije naišla na razumijevanje u Kninu te je vodeća garnitura “Srpske oblasti Zapadna Slavonija” smijenjena, a nakon nekog vremena oblasna tijela vlasti prestala su djelovati.

***

ZVJEZDANA SIKIRIĆ ASSOULINE

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Latinski govori u obranu municipalnih prava na Hrvatskom saboru 1832.

U hrvatskoj historiografiji premalo korišteni, latinski govori s Hrvatskog sabora 1832. vrijedan su izvor za pristup mislima pretpreporodnoga hrvatskog plemstva o aktualnom trenutku domovine te još više o vlastitom identitetu, osobnom, staleškom i domovinskom. “Govor u Općem saboru Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije dana 15. studenoga 1832. kad se raspravljalo o uvođenju nekatolika, da li dopustiti da se oni uključe u te kraljevine” grofa Karla Sermagea i “Rasprava o uvođenju mađarskog jezika u svim javnim poslovima u Ugarskom Kraljevstvu i u njemu pridruženim kraljevinama i pokrajinama” grofa Franje Vojkffyja problematiziraju se u referatu putem spektra pitanja koja ti govori postavljaju, od onih glavnih, navedenih u naslovima, preko političkih i gospodarskih, bilo da su

jasno upotrijebljena u argumentaciji ili se na njih tek aludira, sve do onih posve suptilnih, donekle i osobnih pitanja, kao što je zabrinutost plemstva za radna mjesta u državnim službama ili pak strah od neželjenih društvenih pokreta. Prisan odnos prema latinskom jeziku i pripadnost Ugarskom Kraljevstvu kao "zajedničkoj domovini" bitna su obilježja u ovim govorima izraženog mentaliteta te pokazuju koliko je dalek (prije svega mentalni) put koji je od citiranoga sabora prijeđen u samo desetljeće i pol do 1848. godine, kada se traži prekid veza s Ugarskom i kada "Ugarsku" kao svoju domovinu doživljavaju, valjda, još samo mađaroni.

***

MARIN SOPTA

(Zagreb)

Hrvatsko narodno vijeće u borbi za slobodu hrvatskog naroda

U drugoj polovici 20. stoljeća u redovima hrvatske političke emigracije vladala je velika nesloga. Razjedinjenost u njezinim redovima bila je bazirana na ideološkim razlikama, metodama rada i taktici djelovanja naspram komunističkog režima u Jugoslaviji. U radu hrvatske političke emigracije važnu su ulogu imale i obavještajne službe uglavnom zapadno demokratskih zemalja, kao i tajne jugoslavenske tajne službe poznate pod imenom UDBA. U sve spomenute razlike svakako treba dodati liderske ambicije vođa pojedinih političkih grupacija, koji su svoje osobne interese stavljali u prvi plan, to jest ispred općehrvatskih interesa. U drugoj polovici 20. stoljeća dvije su političke grupacije svojom masovnošću imale glavnu ulogu u hrvatskoj političkoj emigraciji. Bile su to Hrvatska seljačka stranka, čije je vodstvo i članstvo slijedilo politiku i program osnivača i predsjednika stranke Stjepana Radića koji je ubijen u beogradskoj skupštini. Druga grupacija bio je Hrvatski oslobodilački pokret koji je utemeljio dr. Ante Pavelić sa svojim sljedbenicima 1956. godine u Buenos Airesu. Mnogi hrvatski politički emigranti postali su umorni i obeshrabreni od žestokih polemika i optužbi između vodstva i istaknutih članova te dvije političke stranke. S vremenom u redovima hrvatske političke emigracije sve više dolazi do izražaja ideja o potrebi stvaranja jedne globalne političke organizacije ili tijela koje će imati legitimitet predstavljati i zastupati Hrvate uglavnom u zapadno demokratskom svijetu. Autor će u svom radu dati prikaz rada i djelovanja takve političke organizacije poznate pod imenom Hrvatsko narodno vijeće, od njegova osnivanja u Torontu 1974. pa do javne objave prestanka njegova djelovanja 1991. godine u Zagrebu. U radu će autor nastojati dati detaljan rad Hrvatskog narodnog vijeća u njegovoj borbi za samostalnost i slobodu hrvatskog naroda.

***

DAMIR STANIĆ

(Hrvatski državni arhiv, Zagreb)

To je moja sloboda ili o slobodnom izboru žene u društvu prožetom represijom

Historiografija zasigurno ne griješi kada Vojnu krajinu interpretira kao društvo imanentno muškog karaktera. Dugotrajni i permanentni vojni sukobi teško su mogli usmjeriti fokus u bilo kojem drugom smjeru. Sačuvana (ili barem istraživana) arhivska građa također primarno referira na muški rod. U tom društvu sazdanom za rat žene su uglavnom objektizirane i marginalizirane. Stradanja kojima su bile izložene, a koja se nisu uvelike razlikovala od patnji njihovih muževa, braće i sinova, često su prikazivana impersonalno, sumarno i brojčano. Štoviše, ne samo da su bile izložene ratnim stradanjima, nego je njihova svakodnevica iziskivala mnogo više napora u odnosu na muško stanovništvo. Porodaj, briga za domaćinstvo i posjed iscrpljivale su krajiške žene drastično smanjujući njihov životni vijek. Iako su i muškarci i žene bili izloženi represivnom vojnokrajiškom militarizmu, poziciju žena dodatno je komplicirala i otežavala rodna hijerarhija balkanskih patrijarhalnih društava. U vojnokrajiškom društvu žena je višestruki podložnik. Krajem 18. stoljeća Marija Šamac iz Petrinje napustila je svog muža i pobjegla s jednim majorom. Taj čin rezultirao je opsežnim sudskim predmetom koji pruža odličan uvid u mikrokozmos jedne žene očito zatočene u nesretnom braku i mehanizmima otpora koji su joj bili na raspolaganju. Jedna njena izjava uzeta je kao lajtmotiv ovog izlaganja te će se barem površno pokušati razotkriti skrivena povijest krajiških žena.

***

IGOR STANIĆ

(Sveučilište Jurja Dobrile u Puli)

Otvorene granice: povezivanje Hrvatske s inozemstvom preko radnika, turista i potrošača 1960-ih

Okretanje Jugoslavije Zapadu nakon sukoba sa Sovjetskim Savezom dovelo je do traženja vlastita puta i niza reformi koje su mijenjale smjer društvenog razvoja. Jedna takva reforma bilo je otvaranje granica. Sloboda kretanja dovela je do povezivanja socijalističkog društva s inozemstvom i njegova otvaranja utjecajima izvana. Radnici (gastarbajteri) su odlazili u inozemstvo u potrazi za poslom, ali i višim životnim standardom. Hrvatski turisti manje su odlazili izvan Jugoslavije, ali granice su bile otvorene za strane goste koji su zemlju mijenjali iznutra. Potrošači su svoj zarađeni novac trošili u stranim državama, u prvom redu u Italiji (Trst), te utjecali na razvoj potrošačke kulture. Tisak, arhivski i statistički

izvori pokazuju da su spomenute tri društvene skupine bile najčešći korisnici režima otvorenih granica te su Hrvatskoj donosile devize i materijalna dobra, a ujedno doprinosile imidžu Jugoslavije kao otvorene zemlje.

***

PETAR STRČIĆ

(Arhiv HAZU, Zagreb; Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU, Rijeka)

Hrvatska historiografija u posljednjih pola stoljeća

Razdoblje je prijelomnih političkih i gospodarskih, a time i drugih dijelova života, pa i znanstvenoga i stručnog. Tu su i dva rata i teške posljedice i u Hrvatskoj. Vrela su s velikom stručnošću i dalje pažljivo čuvana i sređivana u državnim i drugim arhivima te prikupljana druga, a dio njih je i objavljivan. S obzirom na konkretne političke prilike, historiografi se moraju "snalaziti", s time da znanstvenici za antiku, srednji i novi vijek (do 19. st.) pišu gotovo slobodno. Izbjegava se negativan dio međunacionalnih jugoslavenskih odnosa, ali se u znatnijoj mjeri (uz obilno financiranje) objavljuju radovi o radničkome i komunističkom, narodnooslobodilačkom (osnivaju se i zasebne institucije) te ustaškome, četničkom i fašističkom pokretu. Piše se i o iredentističko-talijanskim i drugim stranim vladanjima te pozizanjima za hrvatskim prostorima, o crkvenim temama, sve češći su i hrvatski nacionalni sadržaji (povremeno na udaru političkih struktura), a u inozemstvu i oštro nacionalistički. Oni se otvoreno i masovno javljaju i u Republici Hrvatskoj, kada se prilike općenito mijenjaju, kao i druge kritike "komunističkoga" razdoblja, napose zločina, te jugounitarizma i velikosrpsstva. Ima i oštih polemika. Novije gospodarske tegobe utječu na financiranje znanstvenih projekata, objavljivanje rezultata istraživanja i proučavanja, kao i na slabije zapošljavanje mladih. Otvoreno je više studija povijesti, pa i doktorskih. Znanstveni dio i današnjih objavljenih rezultata istraživanja i proučavanja u načelu je dobar.

***

AGNEZA SZABO

(Visoka škola za poslovanje i upravljanje "Baltazar Adam Krčelić", Zaprešić)

Problemi slobode političkoga govora u doba bana Josipa Šokčevića (1860. – 1867.)

Doba vlade bana Josipa Šokčevića označuje i pseudoustavni sustav u cijeloj Monarhiji, pa tako i u Hrvatskoj, odnosno razdoblje postupnog stvaranja dualističkog uređenja Monarhije. Na početku toga vremena oživljuje i politički

život u Hrvatskoj, koji se potvrđuje stvaranjem različitih političkih stranaka, ali i izlaženjem stranačkog tiska. To su glasila Narodne stranke, Ustavno-narodne stranke (tzv. Unionističke), potom Samostalne narodne stranke i Stranke prava. Potom i stranačke literature s političkim, pa i gospodarskim programom. Uz ograničavanje javnoga govora u Sabornici, za koji se i pojedine stranke s različitim uspjehom pokušavaju izboriti, u stranačkim medijima situacija je bila mnogo teža. Tako su bila zabranjivana glasila Narodne stranke, *Pozor*, ali i glasila Stranke prava, osobito njihovi nositelji (Ante Starčević) te osobito i stranačka stručna literatura (primjerice Eugen Kvaternik). Posljedice su bile zabrana izlaska pojedinih stranačkih glasila, suđenja i zatvaranja za njihove urednike (primjerice Ivan Perkovac, ali i drugi) te progoni autora izvan zemlje. U međuvremenu je političkih progona zbog javne riječi bilo i u Dalmaciji, ali njih nije provodio ban Šokčević.

***

MARKO ŠARIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

*Usmena epska tradicija i poimanje slobode u
krajiškim kulturama ranog novovjekovlja*

Usmeno epsko stvaralaštvo kao neiscrpan izvor kulturne povijesti “odozdo” i na primjeru krajiških kultura sa šireg područja imperijalne Tromeđe u ranome novom vijeku (oko 1500. – 1800.) predstavlja dragocjenu građu za istraživanje misaonih struktura i svjetonazorskog izraza krajiške sredine. U tom smislu *Erlangenski rukopis* kao najstarija zbirka deseteračkih epskih pjesama, nastala početkom 18. stoljeća na širem vojno-krajiškom (slavonsko-srijemskom) području, prvorazredan je izvor za propitivanje krajiških patrijarhalnih struktura i njihova poimanja slobode prije svega kao etičke i antropološke kategorije. Općenito uzevši, vrijednosti patrijarhalne kulture, pa tako i one na krajiškom prostoru, obilježene su apriorizmom, odnosno neslobodom. Stoga ne treba čuditi da se pojam *slobode* uopće ne pojavljuje u epskom diskursu *Erlangenskog rukopisa*. Posebno je zanimljivo da su gotovo potpuno izostali religijsko-ideološki motivi, uključujući i one koji tematiziraju borbu “za vjeru i slobodu” (*za krst časni i slobodu zlatnu*) toliko karakteristične za mlađe epske zbirke iz 19. stoljeća. To nam govori da početkom 18. stoljeća protuosmanski ideologemi iz sfere elitne kulture još nisu značajnije prodrli u svijet krajiške pučke kulture. U pjesmama nema traga ni temama koje bi ukazivale na fenomen “krajiških sloboda”, to jest povlastica i pravno-fiskalnog imuniteta krajiških zajednica (“privilegije”). Kako su u erlangenskom junačkom etosu principi *srodstva* i *zajedništva* među središnjim vrijednostima, o postojanju nekog oblika svijesti o individualnoj

slobodi još manje može biti riječi. Pa ipak, pozornom analizom društvenih i kulturnih struktura iskazanih u epskoj formi prepoznajemo elemente jedne osebujne "slobodarske etike". U pjesmama erlangenske zbirke često se, naime, nailazi na motiv nepriznavanja autoriteta (krajiškog starješine, vladara itd.), pojavu koju možemo opisati i kao razuzdanost i samovolju, kako su je uostalom doživljavale i elite na krajinama, no riječ je i o osebujnom kulturnom obrascu koji vrednuje buntovan i neobuzdan karakter, a izvire iz krajiških i – u vlaškom slučaju – dinarsko/gorštačkih sociokulturnih struktura. Takav oblik nezavisnog djelovanja povezan s elementima egalitarizma ukazuje na izrazito "vojno-demokratsko" mentalno obzorje u pjesmama erlangenske zbirke, odnosno otkriva krajišku (pučku) viziju svijeta i zakonitosti njegove usmene epike. Ona poznaje statusne i staleške razlike među epskim likovima (banovi, knezovi, vojvode, serdari, kapetani, harambaše, barjaktari, kalauzi, obični krajišnici i uskoci), ali to ih ne sprječava da se međusobno ophode kao ravnopravni akteri događaja, što uključuje i autonomno, slobodno odlučivanje.

***

NEVIO ŠETIĆ

(Sveučilište Jurja Dobrile u Puli)

Prvi izbori u Istri i Dalmaciji za zastupnike u Carevinskom vijeću po općem i jednakom izbornom pravu

U austrijskom dijelu Habsburške Monarhije državni se parlament zvao – *Carevinsko vijeće*. Do 1873. godine zastupnici u tom parlamentu birani su iz sastava zemaljskih sabora na osnovi određenog im brojčanog ključa. Od te 1873. godine ti se zastupnici biraju izravnim izborima po kurijalnom izbornom sustavu kao i zemaljski sabori (samo u uvećanim izbornim kotarevima). Prvi izbori za zastupnike u Carevinskom vijeću po općem i jednakom izbornom pravu održani su u svibnju 1907. godine. Pravo glasa imali su svi muškarci iznad 24. godine života. Za zastupnike su mogli biti kandidirani birači koji su imali najmanje 30 godina života. U Istri i Dalmaciji – dvjema hrvatskim zemljama u sklopu austrijskog dijela Habsburške Monarhije – sudjelovalo je više političkih stranaka (u Istri 4, u Dalmaciji 6). Bio je to važan iskorak u izgradnji građanskog društva i svijesti u prostoru Habsburške Monarhije, iskorak prema ideji – jedan čovjek jedan glas. Istarska Hrvatsko-slovenska narodna stranka izborila je, od 6 zastupničkih mjesta, 3 zastupnička mandata, što je bio njezin velik uspjeh. Ona je iz tih izbora izašla još čvršća i jača. Dalmatinska Hrvatska stranka izborila je, od 11 zastupničkih mjesta, 7 zastupničkih mandata i tim je rezultatom bila zadovoljna. Teško joj je palo saznanje o nekim slabostima u vlastitim redovima, koje su – u obliku nedosljednosti, nediscipline pa i suradnje pojedinih njenih

pristaša s organima vladajućeg režima – postale vidljive osobito tijekom tih izbora. Zbog toga je, nakon izbora, njen rukovodeći vrh podnio kolektivnu ostavku, želeći da novo vodstvo stranke ozdravi bolesno političko stanje u njoj.

***

NIKOLINA ŠIMETIN ŠEGVIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Učenik vs. učitelj: sloboda u interpretaciji (slučaj Taylor – Sked i habsburške studije)

A. J. P. Taylor (1906. – 1990.), jedan od najpoznatijih britanskih povjesničara 20. stoljeća, u historiografiji je ostao zapamćen po svojim istraživanjima srednjoeuropske povijesti i diplomatske povijesti, i to s naglaskom na Habsburšku Monarhiju i Njemačku. Riječ je o povjesničaru koji je kao luk povezo starije i mlađe generacije britanskih istraživača srednje i istočne Europe. Javna, kontroverzna ličnost, poznata po osebujnom i živopisnom stilu te neumoljivim tezama. Nekada najpopularniji oksfordski profesor, imao je samo jednog pravog učenika kada je u pitanju istraživanje Habsburške Monarhije – Alana Skeda (1947. –), Škota također osebujnog stila i neumoljiva stava. Obojica su autori sinteza o povijesti Habsburške Monarhije. Sked, mlađi i moderniji autor, koji stvara u vrijeme brojnih historiografskih obrata, bez zadržke će Taylorovu analizu ipak nazvati djelom genija te remek-djelom, dok će se istodobno njegova interpretacija Monarhije u mnogočemu razlikovati. Stoga se postavlja pitanje u kojoj je mjeri učenik slobodan u konačnici od svog učitelja, dokud sežu utjecaji, gdje počinju reakcije, a gdje vlastiti istraživački putevi?

***

BRUNO ŠKREBLIN

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Primjenjivanje trgovačkih povlastica kraljevskih gradova srednjovjekovne Slavonije u praksi na primjeru zagrebačkoga Gradeca

Zagrebački je Gradec *Zlatnom bulom* dobio povlastice i slobode koje se nisu odnosile isključivo na njegovu autonomiju, nego su vrijedile i na cijelom području Kraljevstva, poput oslobođenja od plaćanja carina, a u 14. st. gradečki građani oslobođeni su od tributa i plaćanja tridesetine na određenu robu. U izlaganju analizirat će se koliko su te gradske slobode i povlastice funkcionirale u praksi od 1242. do 1526. godine te u kojim okolnostima dolazi do njihova kršenja.

***

ĐURO ŠKVORC

(Povijesno društvo Križevci)

Događanja na Banovini (1990. – 1991.): agresija i okupacija

Na temelju dosad neobjavljene arhivske građe Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata (HMDCDR), objavljene građe, dostupne literature i novinskih članaka objavljenih u hrvatskom i srpskom tisku toga doba rad tematizira okupaciju Banovine (Banije) 1991. godine od strane JNA, pobunjenih Srba na Banovini i paravojnih srpskih snaga. U radu obrađujemo događanja koja su prethodila otvorenoj agresiji i okupaciji Banovine, kao što je promjena etničke strukture Banovine tijekom 20. stoljeća, formiranje političkih stranaka tijekom 1990./1991. godine, naoružavanje srpskog stanovništava, začetak pobune, kao i odgovor hrvatske vlasti na to. Vojnom reorganizacijom JNA područje Banovine bilo je u sklopu novoustrojenog Zagrebačkog (10.) korpusa od 1990. godine. I ovdje je JNA sa svojim postrojbama, kao i širom Hrvatske, do otvorenoga rata u ljeto 1991. godine djelovala na stvaranju "tampon-zona" između srpskoga i hrvatskoga stanovništva, pravdajući to sprječavanjem sukoba, a u stvarnosti sprječavajući rad legalnih tijela Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Kada je krajem rujna 1990. MUP RH naredio da se dio naoružanja pričuvnog sastava policije povuče u sjedišta SUP-ova, na području Banovine provedeno je to u Sisku, a u Petrinji nije zbog "insceniranoga zakrčenja ceste", da bi nakon toga slijedile provale i pljačke oružja u Petrinji, Glini i drugim policijskim postajama na Banovini. Napad krajinske milicije na Glinu 26. lipnja 1991. trebao je JNA u kontekstu sukoba u Sloveniji, i to da skrene pozornost javnosti od angažmana JNA u Sloveniji i da veže hrvatske snage na lokalnoj razini. Nakon tog napada mira na Banovini više nije bilo. Udružene snage pobunjenih Srba organiziranih u formacijama TO općina Glina, Petrinja, Kostajnica i Dvor, 7. partizanske brigade, potpomognute OG-1 JNA (622. mtbr, Petrinja, 592. mtbr, Glina) i pojačanja (oklopna bojna iz 51. mbr, tenkovska satnija iz 329. okbr), zauzele su i okupirale 14. srpnja 1991. Glinu, 29. Dvor i Pounje, 12. rujna Hrvatsku Kostajnicu, 13. Dubicu i 21. Petrinju te 30. Viduševac. Hrvatski branitelji na Banovini povukli su se do početka listopada 1991. uglavnom na rijeku Kupu, gdje je uspostavljena obrambena crta, koja se zadržala do vojnoredarstvene operacije Oluje. Obranjeni su Sunja i Sisak. Svaki daljnji srpski prodor preko koliko-toliko podnošljive crte neposredno bi ugrozio Zagreb.

***

DINKO ŠOKČEVIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta Janus Pannonius u Pečuhu)

Prevelika sloboda ili najgore ropstvo? Stvarnost i svakodnevica Hrvatsko-ugarske nagodbe u hrvatskoj i mađarskoj javnosti na početku 20. stoljeća

Ako proučavamo mišljenja suvremenika o vremenu i prilikama u kojima su živjeli u sustavu Nagodbe i razdoblja dualizma u Austro-Ugarskoj Monarhiji, i u tisku i u beletristici nailazimo na posve oprečna mišljenja u prosuđivanju Hrvatsko-ugarske nagodbe, ovisno o tome čitamo li hrvatske ili mađarske radove. Dok većina hrvatskih autora i u publicistici, historiografiji, ali i književnim djelima opisuje nagodbeni sustav kao ograničenje slobode i crno razdoblje za Hrvatsku, onodobni mađarski autori doživljavaju Hrvatsko-ugarsku nagodbu kao posve prihvatljivo rješenje i ne razumiju zašto su Hrvati toliko nezadovoljni. To stajalište dolazi do izražaja u mađarskoj javnosti u cijelome nagodbenom razdoblju, ali u posljednja dva desetljeća hrvatsko-ugarske državne zajednice pojavit će se i među mađarskim autorima osobe koje će se kritički odnositi prema hrvatskoj politici ugarskih vlada i dati konkretne prijedloge kako bi trebalo modificirati taj ugarsko-hrvatski sporazum da bi više odgovarao hrvatskim interesima. Međutim, vidljivo je da ne postoji nijedan mađarski autor u to doba (čak ni među socijaldemokratima i građanskim radikalima) koji bi prihvatio raskid hrvatsko-mađarske unije, bez obzira na njihovo odobravanje mnogih hrvatskih želja. Proučavanje reakcije javnosti na tadašnju situaciju danas, kada Hrvatska ulazi u Europsku uniju, posebno je zanimljivo.

***

LUKA ŠPOLJARIĆ

(Srednjoeuropsko sveučilište, Budimpešta)

Nikola Modruški i Obrana crkvene slobode

Krajem 1479. ili početkom 1480. godine, pred sam kraj svog života, Nikola Modruški je napisao *Obranu crkvene slobode* (*Defensio ecclesiasticae libertatis*). U hrvatskoj i bosanskoj historiografiji djelo je dosad bilo razmatrano isključivo kao izvor informacija koje donosi o padu Bosanskoga kraljevstva, pri čemu se rasprava vodila oko pitanja "krivice" Modruškog u lansiranju "bosanske legende bodeža u leđa" (Džaja 1986). Moje će izlaganje pak sagledati djelo u njegovu povijesnom kontekstu te analizirati autorovu retoričku strategiju. *Obrana crkvene slobode* sastavljena je, naime, u jeku rata pape Siksta IV. i Firence, a iako se dosad redovito nazivala historiografskim djelom ili političkim traktatom, posrijedi je ustvari savjetodavni govor (*genus deliberativum*), koji se prema retoričkom

načelu *genera dicendi* vodi pragmatičnijim etičkim kriterijima. Prilikom nje-gove kontekstualizacije u raspravu će biti uključena i dva dokumenta otkrivena tijekom istraživanja u Archivio di Stato di Firenze: pismo Nikole Modruškog Lorenzu de' Mediciju te sažetak biskupova govora u Firenci, gdje se zatekao kao papin poslanik.

***

DOMAGOJ ŠTEFANČIĆ

(Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb)

Naselja župe Hrvatski Čuntić u svjetlu srpskih dokumenata

Povijesno trajanje ostavilo je duboke tragove na prostoru župe Hrvatski Čuntić. U zadnjem, Domovinskom ratu, silina agresije i mržnje još se jednom očitovala na području ove župe. Snage Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih lokalnih "krajinskih" Srba izvršile su zločinački pothvat osvajanja Banovine tijekom ljeta 1991. agresijom i okupacijom naselja nastanjenih Hrvatima. Taj je čin plod dugotrajne netrpeljivosti, mržnje i velikosrpske ideologije kojom je tijekom 19., a pogotovo 20. stoljeća bila prisutna i djelatna na prostorima Banovine. Srpska nacionalna manjina u Hrvatskoj je u znatnom broju bila time prožeta i na razne načine provodila velikosrpski plan uključenja prostora Banovine, bilo u sklopu centralizirane Jugoslavije sa Srbima kao najvećim narodom, bilo odvajanjem od Hrvatske i pripajanjem tzv. Velikoj Srbiji. U tom pogledu tijekom raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije stvorena je "Srpska autonomna oblast Krajina", kasnije "Republika Srpska Krajina" ("RSK"). Od proglašenja suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske 25. lipnja 1991. počinje otvoreni rat na Banovini između pobunjenih Srba i legalnih ustanova Republike Hrvatske. Od napada na Kraljevcane i Dragotince do pada sela Pecki, od srpnja do prvih dana rujna 1991., postrojbe pobunjenih Srba i snaga Jugoslavenske narodne armije vrše agresiju, pljačku i etničko čišćenje Hrvata. Brojni dokumenti i drugi izvori korišteni u ovom radu pokazuju u punom svjetlu događaje i izvršitelje tog zločinačkog pohoda. Ovi izvori svjedoče o razdoblju okupacije i zbivanjima na tlu župe koja je postala dio teritorija RSK i na kojem je nastala civilna i vojna organizacija pobunjenih Srba, koja je pokušavala osigurati opstanak te pobunjeničke tvorevine. Dokumenti prate držanje i ponašanje pobunjenih Srba u ovom razdoblju, pogotovo njihovo sudjelovanje u vojnim djelovanjima, kako na tlu Hrvatske, tako i na bojištima Bosne i Hercegovine (Cazinska krajina). Iscrpljujući ljudske i gospodarske potencijale u sklopu vlastite pobunjeničke politike, na prostoru okupiranom i etnički očišćenom od nesrpskog stanovništva, pobunjeni Srbi sa šireg prostora župe Hrvatski Čuntić doživjeli su konačan poraz,

a prognani i preživjeli Hrvati nakon oslobodilačke vojno-redarstvene operacije Oluja povratak i obnovu.

***

NATAŠA ŠTEFANEC

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Karta Slavonske krajine iz 1587. godine

Staleži Unutrašnje Austrije predvođeni Habsburgovcima sudjelovali su u organiziranju obrane od Osmanlija na prostoru Hrvatsko-slavonskog kraljevstva od početka 16. stoljeća. Prema polovici stoljeća austrijski su naponi bili sve organiziraniji, a rasprave su se vodile oko nekoliko glavnih pitanja: strategija obrane; uređenje upravnog aparata i jurisdikcija; financiranje; sustav utvrda i broj vojnika; opskrba, odnosno logistika; artiljerija i naoružanje; izgradnja. Sustav je temeljito uređen 1578. godine, s rješenjima koja su zadržana tijekom 17. stoljeća. Potrebe za gradnjom i popravkom utvrda tijekom 16. st. utvrđivala su razna povjerenstva za gradnju (Pau-Commission) te majstori graditelji (Baumeister) koji su sa svojim ljudima slani u krajinu, uglavnom iz Ljubljane i Graza. Zadatak im je bio ispitati stanje na tom prostoru te poslati izvješća, odnosno relacije (Relation) o stanju objekata u Vojnoj krajini, o mogućnostima pregradnje, dogradnje ili gradnje novih objekata, kao i o potrebnim financijskim sredstvima. Takva su izvješća najčešće pratili slikovni prikazi, bilo da se radilo o tlocrtima i planovima utvrda i utvrđnih kompleksa ili o raznim vrstama skica (Modell). Često su takvim prikazima bile pridružene karte crtane na samom terenu, rukom, bez preciznog mjerila i orijentacije prema stranama svijeta. Ti razni dodatni slikovni materijali su u kasnijim razdobljima, tijekom arhiviranja građe, često odvajani od pisama i izvještaja te arhivirani u posebne fondove. Nekima se do danas izgubio svaki trag, mada ih spisi spominju. S druge strane, u brojnom arhivskom gradivu može se pronaći poneka skica ili nemušta, rukom crtana crno-bijela karta, koje mogu pružiti iznimno dragocjene podatke o prostoru Hrvatsko-slavonskog kraljevstva, odnosno Vojne krajine u ranom stadiju razvoja kartografije, kao što je 16. stoljeće. Te su karte tim vrijednije jer su crtane na terenu te u njima nije bilo grešaka koje su nastajale crtanjem i precrtavanjem karata u velikim kartografskim centrima udaljenima od terena. U ovom radu autorica će analizirati kartu (42x60 cm) i spise koji su ostali sačuvani u Kriegsarchivu u Beču (signature: AFA-1587-6-13, AFA-1578-6-13a, AFA-1587-6-13b). Veći je spis (11 str.) zapravo izvještaj koji je potpisao poznati vojnokrajiški graditelj Franz Marbl (Francesco Marmoro), a manji izvještaj (2 str.) nije potpisan, kao ni karta. Spisi i karta nastali su kao rezultat uvida mjerodavnog vojnogradevinskog osoblja u stanje u Slavonskoj krajini, tj. na prostoru oko Koprivnice i Križevaca, izvršenog u lipnju 1587. godine.

Izvještaji donose podatke o terenu i zemljištu te o mogućnostima popravka i/ili gradnje novih utvrda. Zajedno s kartom pružaju iznimno zanimljiv uvid u dosad nepoznate aspekte povijesti ovog dijela krajine, od zemljopisnih do vojnih i vjerskih aspekata.

***

IVANA ŠUBIC

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Sloboda tiska u Hrvatskoj (1918. – 1941.)

U Hrvatskoj je i nakon stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevstva SHS) ostala cenzura kakva je bila u Habsburškoj Monarhiji. Zakon o tisku donesen je tek 1925., ali nije promijenio slobodu pisanja. Obznana, Zakon o zaštiti države, Ustav Kraljevine SHS iz 1921., Zakon o tisku iz 1925., Zakon o izmjenama i dopunama zakona o tisku iz 1925., kao ni većina pravnih akata donesenih u vrijeme Kraljevine SHS nisu davali dovoljno "prostora" oporbenim tiskovinama koje su, kao i sve ostale tiskovine, bile imale suprotstavljene politici tadašnje vlasti te su dovodene na sam rub opstanka ili su bile zabranjene. Zakonom je bilo određeno što se smije, a što ne smije pisati. Sloboda tiska bila je ograničena, a u novinama se nije smjelo pisati protiv države kao cjeline, nije se smio širiti vjerski ili plemenski razdor te se nije smjelo putem novina pozivati građane da silom mijenjaju Ustav i zemaljske zakone, nije se smjelo vrijeđati kralja ili člana Kraljevskog doma te strane državne poglavare ili članove Narodne skupštine. U radu će se na temelju arhivske građe obraditi nekoliko primjera utjecaja navedenih akata državnih vlasti.

***

IVICA ŠUTE

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Savez gradova Kraljevine Jugoslavije i pitanje samouprave gradskih općina

Unatoč tome što je već 1921. godine postojala inicijativa Gradskog poglavarstva Zagreb za osnivanjem Saveza gradova nove države, Savez gradova Kraljevine SHS (od 1929. Jugoslavije) osnovan je tek 1927., u vrijeme funkcioniranja oblasnih skupština i oblasne samouprave. Iako je svrha Saveza načelno bila zaštita samouprave gradskih općina, podupiranje njihova rada i razvoja, pružanje međusobne pomoći i posredovanje između pojedinih članica Saveza te između njih i državne uprave, vrlo je brzo do izražaja došao niza složenih političkih pitanja. Pokušaj

da se Zagreb, sjedište Saveza gradova do 1938., izdvoji iz sastava Zagrebačke oblasti, predstavljao je velik problem kako za hrvatski seljački pokret i Stjepana Radića, jer je direktno dezavuirao mogućnost okupljanja hrvatskih oblasti u jednu cjelinu, tako i za egzistenciju cijelog prostora sjeverozapadne Hrvatske. Naime, predestinirao je daljnje propadanje sela oko Zagreba te zaoštavanje ionako velikih suprotnosti ovih sela prema gradu. U radu će se stoga analizirati niz problema koji su se protezali kroz rad Saveza od pokušaja njegova osnivanja početkom 1920-ih do 1939., kada sjedište Saveza prelazi u Beograd i kada u novoosnovanoj Banovini Hrvatskoj gradovi s njezina područja nastoje osnovati vlastiti savez. Također će se nastojati objasniti modaliteti zaštite i proširenja samouprave gradskih općina pri donošenju *Zakona o uređenju gradova i općina*, kao i njegove posljedice za gradove bivše Austro-Ugarske Monarhije.

***

VLASTA ŠVOGER

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Slobodni pojedinci u slobodnom narodu. Građanske i političke slobode i prava u hrvatskom tisku sredinom 19. stoljeća

Na temelju ideja prosvjetiteljskih mislilaca i glavne ideje vodilje Francuske revolucije “bratstvo, jednakost i sloboda” hrvatska politička elita okupljena oko liberalno orijentiranih novina koje su izlazile u Zagrebu na prijelazu iz četrdesetih u pedesete godine 19. stoljeća zagovarala je uvođenje građanskih i političkih prava i sloboda. Polazila je od premise da je riječ o prirodnim pravima čovjeka, nazivala ih je “temeljnim pravima” ili slobodarskim institucijama Zapada i nerazdvojivo je povezivala slobodu pojedinaca i naroda. Građanske i političke slobode i prava držala je preduvjetom za nesmetan i slobodan razvoj naroda, ali ih je smatrala nedostatnima, ako zakonom nisu bili zajamčeni sloboda i prava naroda. Najčešće su se navodile sljedeće slobode i prava: pravo na slobodu, jednakost, sreću, a osobito su se apostrofirale sloboda tiska, mišljenja i izražavanja misli, sloboda okupljanja i udruživanja, pravo na rad, njegovanje vlastitog jezika, kulture i identiteta te vjerska, jezična i nacionalna ravnopravnost.

***

TATJANA TOMAIĆ

(Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar" – Područni centar Pula)

Odnos liberalizma i nacionalizma prema slobodi manjina i multikulturalnosti

Liberalna teorija obrane manjinskih prava ističe da je individualna sloboda vezana uz pripadnost vlastitoj nacionalnoj skupini, kao i da grupno-specifična prava promiču jednakost između manjine i većine te uzdiže vrijednost grupne pripadnosti nad vrijednostima građanskog položaja koji osigurava jednaka prava svim pojedincima. Prava manjina su bila bitan dio liberalne teorije u 20. stoljeću i između dva rata te su to neprekidno razmatrali teoretičari i državnici tog povijesnog razdoblja i kao takva su manjinska prava neizostavan dio liberalne tradicije. Liberalna tradicija sadrži različita gledišta o pravima manjina poput čvrstih zagovornika manjinskih prava gdje se takav stav poistovjećivao sa znakom dokazane liberalnosti ili zagovornika teorije da je prava sloboda moguća u multinacionalnoj državi koji su, poput Lorda Actona, tvrdili da želja nacionalnih manjina za vlastitom samoupravom i neovisnošću služi kao zapreka zloupotrebi državne moći. Nacionalizam se već u 19. stoljeću pokazao kao moćan politički faktor. Samim tim nakon Prvoga svjetskog rata nacionalna država je uspostavljena kao načelo novog svjetskog poretka. Nacionalistička doktrina, utemeljena na liberalnoj ideji o prirodnim pravima, obećavala je novi oblik vladavine, nacionalnu državu i politički poredak utemeljen na volji nacije. U tekstu će se propitivati pitanje slobode manjina i multikulturalnosti u liberalnoj i nacionalističkoj doktrini.

***

DOMAGOJ TOMAS

(Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku)

Sloboda govora na Hrvatskom programu Radio Vatikana (1954. – 1962.)

Na temelju arhivske građe iz Hrvatskog državnog arhiva te relevantne literature propituje se razina slobode govora na Hrvatskom programu Radio Vatikana od 1954. do 1962. godine. To je razdoblje obilježeno inicijalnim diplomatskim kontaktima između predstavnika Vatikana i FNRJ, s ciljem otvaranja pregovora o formulaciji pravnog okvira kojim bi se uredili odnosi između dviju država, što je u konačnici rezultiralo potpisivanjem Protokola o odnosima Vatikana i Jugoslavije 1966. godine. U razdoblju koje se obrađuje dužnost glavnog urednika i spikera na Hrvatskom programu Radio Vatikana obavlja dr. Ivan Tomas, svećenik Mostarsko-duvanjske biskupije. U radijskom programu često otvoreno kritizira komunistički režim i jugoslavensku vlast, a posebno se afirmativno izjašnjava

o kardinalu Alojziju Stepincu. Na poslijetku, Tomasovu smjenu s dužnosti jugoslavenska vanjska politika Vatikanu postavlja kao jedan od uvjeta za početak otvaranja pregovora te on stoga 1962. biva uklonjen s Radio Vatikana. U radu se problematiziraju i analiziraju uzroci njegove smjene sa spomenute službe te iznose određeni zaključci po pitanju slobode govora na tom mediju u iznesenom kontekstu i referentnom razdoblju.

***

DANIEL TOMIČIĆ

(Scuderia, Zagreb)

Povijest kulture automobilizma u hrvatskim zemljama i dijaspori od prvog hrvatskog automobilista 1898. do kraja Drugoga svjetskog rata

Automobil je jedan od proizvoda koji simbolizira slobodu. Osobna mobilnost koju je omogućio pokrenula je nezamislive društvene promjene. Putovanje s jednoga kraja Francuske na drugi konjem traje mjesec dana, automobilom u današnjim uvjetima – osam sati. Automobil je proizvod koji je poput interneta ili kontracepcijske pilule dosegao simbolički status. Grof Marko Bombelles 1898. postaje prvi vlasnik automobila u Hrvatskoj; 1905. Ivan Sarić u Subotici gradi prvi Hrvatski automobil; 1910. grof Petar III. Drašković organizira Alpenfahrt, najtežu utrku na svijetu; 20-ih godina u Zagrebu postoji tvornica automobila Hudson-Essex. U Hrvatskoj je automobil igračka bogatih sve do druge polovice 50-ih kada počinje masovna motorizacija. U međuratnom razdoblju automobilizam u hrvatskim zemljama doživljava vrhunac koji nikada nije nadmašen. Godine 1928. sin hrvatskog emigranta u Australiju, Artur Terdić, organizira Grand Prix Australije koji 1929. i osvaja. Grof Petar Oršić 1937. pobjednik je klase na 24 sata Le Mansa. Brojne međunarodne utrke prolaze ili se organiziraju u Hrvatskoj, na Kvarneru i u Istri. Na njima sudjeluju neki od najboljih automobila i vozača na svijetu.

***

FILIP TOMIĆ – VLATKA LESKOVEC

(Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb – III. gimnazija, Zagreb)

*"Ničega nema tako trajna na ustima i u mislima našega naroda do – Amerike".
Iseljeničtvo iz hrvatskih zemalja u SAD-u prema podacima iz
izvještaja Dillingham Commission*

Budući da je tema IV. kongresa hrvatskih povjesničara *sloboda*, odlučili smo ponuditi temu koja se tiče "puta u slobodu", odnosno želje za emigracijom u SAD kao odredišta koje omogućava bolji, slobodniji i prosperitetniji život. Naši povjesničari koji su se bavili emigracijom iz hrvatskih zemalja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeća periferno su poklanjali pažnju podacima iz izvještaja *Dillingham Commission*. Komisija za imigraciju SAD-a, poznatija pod nazivom *Dillingham Commission*, nazvana prema svom predsjedniku, senatoru Vermonta Williamu P. Dillinghamu, bio je odbor koji je u veljači 1907. osnovala američka vlada s ciljem istraživanja podrijetla i posljedica imigracije u SAD. Komisija je završila s radom 1911., kada je izašao posljednji, 41. svezak Izvještaja o radu i rezultatima njezina rada. Jedan od zaključaka bila je korelacija između priljeva useljenika i rasta socijalnih i ekonomskih problema te da su imigranti iz južne i istočne Europe prijetnja američkom društvu i kulturi pa im brojka treba biti reducirana. Rezultati rada te komisije utjecali su na rigidne zakone koji su ograničavali imigraciju u SAD 20-ih godina prošlog stoljeća. Izvještaji donose opsežne podatke o brojčanoj zastupljenosti pojedinih etničkih i nacionalnih grupa, dobi, spolu, zanimanjima kojima su se bavili, kao i uvjetima u kojima su živjeli u SAD-u. Među američkim imigrantima mnogo je došljaka i iz hrvatskih zemalja te će oni biti središnji dio našeg rada. Podatci koje ćemo analizirati odnose se na broj iseljenika iz hrvatskih zemalja i njihovu podjelu prema dobi i spolu. Nadalje, prikazat ćemo u kojim područjima SAD-a su se nastanili, u kojim djelatnostima (i za koju plaću) rade te koliko ih govori engleski jezik. Naravno, ne smijemo zaboraviti da izvještaji Komisije odražavaju eksteran, odnosno pogled iz očista "službene Amerike" na naše iseljenike te je vrlo zanimljivo vidjeti kakve zaključke donose američki istraživači.

***

MLADEN TOMORAD

(Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

Vjerska sloboda u kasnoantičkom Egiptu: vjerski nemiri i netolerancija kršćana prema poganskim vjerovanjima od kraja 4. stoljeća do zatvaranja posljednjeg staroegipatskog hrama 552. godine

Tijekom izlaganja autor namjerava analizirati vjerske nemire na području rimske i bizantske provincije Egipta u razdoblju kasnog 4. stoljeća te u razdoblju 5. i 6. stoljeća. Nakon što je rimski car Teodozije I. 24. veljače 391. zabranio sva poganska vjerovanja na području Carstva u Egiptu započinju vjerski nemiri. Nekoliko mjeseci kasnije 16. lipnja 391. donesena je zabrana poganskih običaja i vjerovanja na području Aleksandrije i Egipta, koja dovodi do otvorenog sukoba i uništenja drevnih poganskih hramova, velike knjižnice i Serapeja s knjižnicom. U sljedećim desetljećima netolerancija prema svim oblicima poganskih vjerovanja i znanosti nastavljena je, što postupno dovodi do novih vjerskih sukoba, društvenih nemira i potpunog zatvaranja posljednjeg staroegipatskog hrama u Kom Ombu 552. godine. U svom izlaganju autor će na osnovi sačuvanih izvora i literature nastojati dati presjek tih dramatičnih događaja koji su dosad u povijesnim istraživanjima uglavnom bili zanemareni ili prešućivani u velikoj mjeri zbog negativne uloge kršćanskih ekstremista.

***

MARKO TROGRLIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu)

Ideja slobode kod Jurja Biankinija uoči raspada Austro-Ugarske Monarhije

U radu se prati djelovanje istaknutog hrvatskog političara Jurja Biankinija, urednika *Narodnog lista*, utemeljitelja Hrvatske stranke i zastupnika u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću, u posljednjim, ratnim godinama Monarhije. Nakon ponovna sazivanja Carevinskog vijeća i njegova otvorenja potkraj svibnja 1917. godine, Biankini se aktivno uključio u njegov rad. Tijekom zasjedanja u lipnju i srpnju izrekao je svoja tri poznata govora u kojima je na široko opisao teškoće koje su pogodile Dalmaciju tijekom prve tri godine rata. Odmah je stupio u novooosnovani Jugoslavenski klub te je potpisao Svibanjsku deklaraciju u kojoj se očituje i njegova težnja za nacionalnom i individualnom slobodom. Na tom je tragu u travnju sljedeće godine u Zadru sazvaio sastanak dalmatinskih zastupnika na kojem se raspravljalo o gorućim političkim i gospodarskim pitanjima Dalmacije te je donesena posebna rezolucija kojom je podržano djelovanje Jugoslavenskog tijela u Beču "u pogledu ujedinjenja Slovenaca, Hrvata i Srba u jedno samostalno

tijelo". Nakon talijanske okupacije Zadra Biankini je bio dva puta uhićen, a nakon puštanja na slobodu odlazi u Beograd. Uključio se u politički život nove države, kao potpredsjednik druge demokratsko-socijalističke vlade Ljube Davidovića, u kojoj je propitkivao dostignut sadržaj nacionalne i individualne slobode.

***

STIPAN TROGRLIĆ

(Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar" – Područni centar Pula)

Jugoslavenski komunistički režim i vjerske slobode u svjetlu sudskog procesa riječkim bogoslovima 1954. godine

Izravni pritisci na srednje vjerske škole započeti početkom 1952. godine ukidanjem njihova prava javnosti te izbacivanjem Katoličkoga bogoslovnog fakulteta sa Sveučilišta u Zagrebu imalo je prepoznatljive višestruke ciljeve: s jedne strane, isključiti bilo kakav utjecaj Crkve na školski sustav, s druge, utjecati na smanjenje broja sjemeništara i napokon otvoriti prostor za lakše ukidanje tih škola, ta radi se o privatnim školama, kako bi se lakše konfiscirala njihova imovina. Na temelju "provjerenih dojava" kako neki bogoslovi Riječke bogoslovije "vrše ustašku i fašističku propagandu," članovi UDBE u svibnju 1954. svaki čas dolaze na vrata bogoslovije i od rektora traže da neki od bogoslova pođe s njima. Nijedan od "pozvanih" bogoslova nije dobio službeni poziv od policije za saslušanje, iako je zakonom bilo propisano da svaki poziv na policiju treba biti pismeno dostavljen s točnom naznakom zašto se nekog poziva. Sudski proces protiv šestorice bogoslova i svećenika riječke i porečko-pulske biskupije pred Okružnim sudom u Rijeci završio je 16. svibnja 1954. izricanjem presude. Petorica su osuđena na zatvorsku kaznu od 6 godina do 6 mjeseci, dok je jedan bogoslov porečko-pulske biskupije bio oslobođen optužbe. Svi su osuđeni pod optužbom krivičnog djela neprijateljske propagande: trojica zbog veličanja ustaških ratnih zločinaca, njihove ideologije i NDH te pjevanja ustaških pjesama, a dvojica zbog širenja lažnih vijesti da je u vrijeme Italije bilo više vjerskih sloboda nego pod narodnom vlašću, što je svrstano u "rad na liniji iredente." Cilj presude bio je zatvaranje Visoke teološke škole, sjemenišne gimnazije i obaju sjemeništa (malog i bogoslovnog). Nakon zatvaranja lako se prešlo na drugi korak – konfiskacija atraktivnog prostora u kojem su bile smještene te ustanove. Naime, zatvaranje teološkog učilišta i sjemenišne gimnazije doneseno je u paketu s presudom svećenicima i bogoslovima, dok se zatvaranje bogoslovnog i malog sjemeništa podrazumijevalo. Uzaludne su bile žalbe osuđenika i Senjsko-riječke biskupije Vrhovnom sudu Republike Hrvatske i Saveznom javnom tužilaštvu u Beogradu, u kojima se pokušalo dokazati neutemeljenost presude, a posebno zatvaranje sjemenišnih zavoda. Nakon što je Vrhovni sud Republike Hrvatske potvrdio

presudu, a iz Saveznog tužilaštva nije stigao nikakav odgovor, iz Okružnog javnog suda u Rijeci došlo je dodatno objašnjenje da zatvaranje škola podrazumijeva zatvaranje i “naukovnih zavoda, tj. sjemeništa jer oni gube – s obzirom na organizaciju ovih zavoda – i sam razlog svog postojanja”. Na temelju te odluke i objašnjenja Okružnog suda u Rijeci Odsjek za komunalne poslove općine Stari Grad mogao je, sve *lege artis*, donijeti rješenje da je zgrada Bogoslovnog sjemeništa u Rijeci ispražnjena i dodijeljena na upotrebu Vojnoj pošti br. 7640 u Rijeci. Istim rješenjem zgrada je predana na korištenje poduzeću Trgopromet u Rijeci, Upravi za ceste, građevinskom poduzeću NOK-a, građevnom poduzeću Kvarner u Rijeci, poduzeću Cestogradnja i Graditelju, zidarsko-zanatskoj radnji u Rijeci.

***

JASNA TURKALJ

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Ograničavanje slobode govora saborskim zastupnicima u doba Khuenova režima

Imenovanjem grofa K. Khuen-Héderváryja hrvatskim banom 1. prosinca 1883. ubrzo je, u skladu s interesima mađarske vlade koja je željela potpuno kontrolirati Hrvatsku, počela sustavna primjena represivnih mjera protiv oporbenih političara. Među različitim mjerama koje su se počele primjenjivati protiv opozicije i oporbenog tiska, posebno mjesto pripada vrlo ostrim disciplinskim mjerama koje su imale za cilj ograničavanje slobode govora zastupnika oporbe u Hrvatskom saboru. Već u listopadu 1884. pristupilo se drastičnom pooštavanju Poslovnika Sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije iz 1875., a 1896. izglasan je i novi poslovnik. Uvođenjem u Poslovnik, a potom i primjenom, vrlo ostrih kazni vremenskog isključenja zastupnika iz rada saborskih sjednica, kao i nekih drugih mjera o kojima će biti riječi u izlaganju, ban Khuen je u najvećoj mogućoj mjeri onemogućio djelovanje oporbe u Saboru.

***

INGA VILOGORAC BRČIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Kvinkvenali u službi kolegija istočnjačkih kultova u Rimskom Carstvu

Na rimskim su natpisima kvinkvenalima najčešće nazivani godišnji municipalni dužnosnici, duoviri ili kvatuorviri, kad bi ih svake pete godine zapala dužnost da obave funkciju cenzora, tj. da popišu rimske građane u svom gradu. Pridjevak “kvinkvenal” na natpisima nose i dužnosnici različitih profesionalnih kolegija ili

tijela, a zabilježeni su i seviri augustali, auguri, flameni te svećenici kvinkvenali. Literarni i epigrafski izvori svjedoče da su kvinkvenali bili i predstojnici kolegijâ u službi istočnjačkih kultova, napose kolegija dendrofora angažiranog u kultu Velike Majke Kibe. Dekurionom kvinkvenalom nazivan je predstojnik kolegija Izidinih pastofora, a jedan je dekurion kvinkvenal u Gornjoj Meziji posvetio žrtvenik Beloni te je možda bio na čelu kolegija hastifera. Uz ime Salonitance Lucija Stacija Fakule istaknuta je samo titula kvinkvenal. Budući da je financirao gradnju hrama Velikoj Majci, možemo pretpostaviti da je kvinkvenalsku dužnost obnašao među sljedbenicima njena kulta u Saloni.

***

ZLATKO VIRC

(Vinkovci)

Hrvatski sokol u borbi za osamostaljenje (1918. – 1922.)

Hrvatski sokoli dočekali su nestanak Austro-Ugarske s oduševljenjem kao ostvarenje Strossmayerove ideje južnoslavenstva, ali su se ubrzo razočarali. Prema zaključku sokolskoga novosadskog sabora (28. lipnja 1919.), raspušteni su dotadašnji savezi i stvorena je jedinstvena sokolska organizacija. Hrvatska i srpska sokolska društva morala su se ujediniti. Odmah se iskazalo da u ujedinjenim sokolskim društvima Srbi žele preuzeti vlast, iako su Srbi i srpska društva u odnosu na Hrvate i hrvatska društva bili u manjini, mnogo slabije opremljeni te s daleko manjim brojem aktivnog i potpomažućeg članstva. Posebno nezadovoljstvo bilo je što se govorilo o jednom narodu i što su se negirali, sad već tradicionalni oblici, sokolskog djelovanja u nacionalnom hrvatskom duhu. Osim iskazivanja nezadovoljstva hrvatskih sokola, započelo je dokazivanje potrebe da se društva organiziraju po savezima, povezanim u jedinstvenu organizaciju. Trebalo je oprezno postupati da se izbjegnu nepoželjni postupci vlasti te istodobno raditi na razdvajanju, razdiobi i povratu imovine, ali se i suprotstavljati politici koju je provodio Sokolski savez Srba, Hrvata i Slovenaca. U praksi hrvatskih sokola počeli su otvorenije iskazivati stavove tek nakon 28. svibnja 1922., kad je osnovan Hrvatski sokolski savez koji je potpuno raskinuo s Jugoslavenskim sokolskim savezom. U tom razdvajanju hrvatsko sokolstvo imalo je potporu hrvatskih stranaka, naročito HRSS-a, koji je prepoznao važnost sokolstva.

***

ANĐELKO VLAŠIĆ

(Zagreb)

Političko djelovanje potpredsjednika HSS-a Augusta Košutića pod paskom komunističkog režima (1945. – 1964.)

Nakon uspostave komunističkog režima 1945. Hrvatskoj je seljačkoj stranci (HSS) postupno i na represivan način onemogućeno političko djelovanje u sklopu druge Jugoslavije. Njezin potpredsjednik August Košutić je do svoje smrti 1964. doživio da su ga agenti jugoslavenskoga policijskog aparata zatvarali, saslušavali i pratili. Na temelju arhivskoga gradiva, posebice dosjea UDBE u Fondu SDS RSUP SRH, pisama i drugih izvora pokušat će se pokazati kako je August Košutić kao najviši predstavnik HSS-a u tadašnjoj Hrvatskoj na sve načine pokušavao održati aktivnost jedne demokratske stranke u okvirima nedemokratskog režima i koliko su takvi pokušaji bili uspješni. Košutićeve izjave dane u prisutnosti doušnika UDBE sadrže zanimljive analize političkog stanja u drugoj Jugoslaviji i svijetu do 1964., kao i pretpostavke o budućem postkomunističkom razvoju Jugoslavije i Europe kroz ideju ujedinjene Europe.

***

DANIJEL VOJAK

(Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb)

Anticiganizam u Banskoj Hrvatskoj (1867. – 1918.)

Romi su na području Hrvatske živjeli od 14. stoljeća, a odnos vlasti i stanovništva prema toj manjinskoj skupini već je od sljedećeg stoljeća obilježen progonom i asimilacijom. U radu će se nastojati definirati pojam anticiganizam te, ako on postoji, utvrditi njegova prisutnost u Banskoj Hrvatskoj. Razdoblje istraživanja bit će ograničeno od sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe 1867., kada je područje Hrvatske i Slavonije postalo dio Ugarske, do završetka Prvoga svjetskog rata. U radu je potrebno usporediti anticiganizam u Banskoj Hrvatskoj s onim u drugim, posebice susjednim, europskim zemljama. Zatim će se usporediti anticiganizam s antisemitizmom u hrvatskom društvu u tom razdoblju. Koristit će se arhivska građa u Hrvatskom državnom arhivu te relevantna periodička građa i literatura.

*Društvene i političke prilike na području samoborskoga kotara
u vrijeme šestosiječanske diktature (1929. – 1935.)*

Samoborski kotar činili su trgovište Samobor s trima upravnim općinama Podvrh, Sv. Nedjelja i Sv. Martin pod Okićem, a u njemu je živjelo dvadesetak tisuća stanovnika. Rad će biti usmjeren na analizu na koji su način državne i kotarske vlasti uvele i provodile diktatorski politički sustav. Analizom će biti obuhvaćeni utjecaj diktature na društvene slojeve (političare, intelektualce, kulturne i prosvjetne djelatnike, radnike, seljake) i na gospodarske i kulturne prilike. Posebno će biti istraženi nositelji šestosiječanske vlasti i njihov odnos prema političkim suparnicima. U radu će biti korišteni arhivski fondovi u Hrvatskom državnom arhivu i Državnom arhivu u Zagrebu, relevantna periodična građa (*Samoborski list, Samoborac, Jutarnji list, Novosti*) i literatura.

***

HRVOJE VOLNER

(Učiteljski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku)

*Prilog proučavanju slobode vjerskog i političkog života građanina u uvjetima
birokratskog socijalizma do 1954. godine: primjer Našica i okolice*

Birokratski socijalizam etapa je u razvoju Hrvatske od oslobođenja u svibnju 1945. do prelaska na samoupravljanje kao društvene paradigme kroz koju pratimo postupnu decentralizaciju i demokratizaciju (koju je nadzirao politbiro CK KPJ) političkog života zemlje. Politička vlast načelno podržava vjerske slobode, no s obzirom na tradicionalnu suprotstavljenost Katoličke crkve i komunističke ideologije, vlast svim sredstvima nastoji ograničiti djelovanje te ustanove, a i njezinih pripadnika. Antagonizam je obostran, u njemu možemo pratiti neke primjere prilagođavanja individua zahtjevima Crkve i partije, koje će dovoditi do nespretnih postupanja. Vlasti nastoje iskorijeniti neke običaje ukorijenjene u tradicionalan način života ruralnih zajednica, isto tako i u navikama partijskog članstva. Pokazuje se nastojanje uspostave suživota između ovih institucija, no ne i iskrene namjere u tim približavanjima, što je na kraju dovelo do nekih dugoročnih društvenih i kratkoročnih političkih rezultata.

***

JOSIP VRANDEČIĆ

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu)

Protonacionalno hrvatstvo u Dalmaciji u ranom novom vijeku

U radu se analizira etničko hrvatstvo u Dalmaciji tijekom mletačke uprave kako u domeni nepisane kulture, tako i političke manifestacije. Dok se u sferi nepisane kulture toleriralo, mletačke su ga vlasti u političkom i identifikacijskom izričaju stanovništva potiskivale. Govorni se jezik puka otvoreno nazivao hrvatskim, takvim se smatrao i u bogoslužju, ali ga nakon hrvatske renesanse u 15. stoljeću u političkom i akademskom izričaju potiskuju ilirski i slavenski idiom. Kroz radove Luciusa, Minuccija, Zoranića i ostalih, jasno se vidi etnički sadržaj Dalmacije koji Venecija suzbija zbog habsburških prava na pokrajinu.

***

MILAN VRBANUS

(Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Razvijenost alodijalnog gospodarstva na slavonskim vlastelinstvima polovicom 18. stoljeća

Nakon oslobođenja Slavonije od osmanske vladavine Bečki dvor je do kraja trećeg desetljeća 18. stoljeća dodijelio ili rasprodao gotovo sva slavonska vlastelinstva. Novi vlasnici vlastelinstava započeli su na svojim posjedima osnivati alodijalna gospodarstva. Stvarajući alodijalna gospodarstva vlastelini su nastojali što prije povratiti uloženi novac. Pri tome su vlasnici imanja morali nametati stanovništvu tlaku kao naturalni namet, što je bilo zabranjeno. Utvrđivanje razvijenosti alodijalnog gospodarstva važno je kao pokazatelj promjena u gospodarskim aktivnostima na području Provincijala. Analizirajući izvještaje komorskog inspektora Passardyja krajem prve polovice 18. stoljeća, autor će nastojati utvrditi razvijenost alodijalnih gospodarstava na slavonskim vlastelinstvima (udio alodijalnih oranica, livada i vinograda u ukupnim obrađenim površinama, zastupljenost pojedinih žitarica te prinos pojedinih žitarica). Na temelju tih izvještaja te drugih komorskih izvještaja pokušat će, primjenom statističkih metoda, prikazati strukturu vlastelinskih prihoda, ali i rashoda (plaće vlastelinskih službenika i ulaganje u razvoj vlastelinstava). Osim toga, u radu se utvrđuju vlastelinski prihodi i rashodi po jednoj sesiji. Usporedbom razvijenosti pojedinih alodijalnih gospodarstava, odnosno slavonskih vlastelinstava nastojat će se utvrditi u kojim dijelovima Slavonije je alodijalno gospodarstvo bilo bolje, odnosno slabije razvijeno. Proučavanje razvijenosti alodijalnih gospodarstava

omogućava utvrđivanje gospodarskih kretanja na slavonskim vlastelinstvima te bolje razumijevanje društvenih prilika u Slavoniji početkom druge polovice 18. stoljeća.

***

PERICA VUJIĆ

(Osnovna škola "Ivan Meštrović", Drenovci)

Djelovanje vojne i crkvene vlasti u suzbijanju "javnih zločina" graničara na temelju kanonskih vizitacija krajem 18. i početkom 19. stoljeća

U radu se opisuje na koji su način vojna i crkvena vlast reagirale na "javne zločine" graničara. Opisuje se kako su one nastojale suzbiti te zločine te kako je Crkva najčešće tražila pomoć vojnokrajiške vlasti, osobito u slučajevima kada njezine metode suzbijanja nisu imale funkciju. Rad se temelji na objavljenim kanonskim vizitacijama krajem 18. i početkom 19. stoljeća. "Javni zločini" koji su zabilježeni u vizitacijama najčešće se odnose na praznovjerje, npr. župnika Antuna Žunčića iz županijske župe je i crkvena i vojna vlast opomenula jer je dijelio amajlije. Nabrajaju se i najčešći grijesi graničara: psovanje vjere, duše, rad nedjeljom i slično. Radom se nastoji pokazati svakidašnji život graničara, čija je sloboda ograničena nizom propisa crkve i vojnokrajiške vlasti.

***

BUDISLAV VUKAS, ML.

(Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci)

Diplomatska i pravno-povijesna historiografija o istarskom i tršćanskom pitanju (1945. – 1954.)

Diplomatski i državnopravni prijevori o statusu Istre i Trsta bili su značajan čimbenik jugoslavenske vanjske politike nakon okončanja Drugoga svjetskog rata. Ti su odnosi naglašeno određeni svim obilježjima jugoslavenske diplomacije u hladnoratovskom okviru. Nakon vojne pobjede Jugoslavenske armije 1945. godine i značajnih vojničkih postignuća u istarskom i tršćanskom prostoru, valjalo je jugoslavenske interese braniti i diplomatski kako bi se nova politička i vojnička realnost sankcionirala sukladno odredbama međunarodnog prava. U tu je svrhu iznimnu važnost odigrala tadašnja hrvatska i slovenska historiografija, koja kroz svoje novoutemeljene znanstveno-istraživačke institucije, kao i novooblikovane diplomatske organizme nastoji argumentirati višestoljetnu određenost istarskog i tršćanskog prostora u smislu njihove dominantno hrvatske i slovenske nacionalne

identifikacije, čime bi one trebale postati dijelom jugoslavenske države. Autor će u ovom izlaganju pokazati važnost naznačenih historiografskih radova u smislu konačnih rješenja mirovnog ugovora s Italijom iz 1947. godine, ali će nastojati ukazati i na dominantne radove hrvatskih, slovenskih i talijanskih povjesničara iz kasnijih razdoblja, koji tematiziraju ovo vrlo dinamično i zanimljivo diplomatsko vrijeme. Poseban su interes autora državnopravna pitanja proizašla iz naznačenih diplomatskih prijevora. Prikazuje tada suvremenu pravnu doktrinu jugoslavenskih i talijanskih pravnih teoretičara, ali i kasnija istraživanja, napose u kontekstu pitanja u vezi sa suverenosti, utvrđivanjem državnih granica, sustava zaštite prava čovjeka, temeljnih sloboda i drugih.

***

DENIVER VUKELIĆ

(Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske, Zagreb)

Putovi do slobode u svjetovnim progonima vještica na širem području Zagreba u srednjem i ranom novom vijeku

Autor se ovim radom nastavlja na svoj višegodišnji rad s područja proučavanja svjetovnih progona vještica na području Zagreba (Gradec i Kaptol i njihovi feudalni posjedi) u srednjem i ranom novom vijeku. Kako je tema IV. kongresa hrvatskih povjesničara "sloboda", tako će predloženi referat govoriti o raznim putovima do slobode vezanima uz procese protiv vještica u Hrvatskoj. Od povijesno-pravne pozadine preduvjeta za oslobađanje od optužbe, sustava "časnih ljudi" koji jamče za optuženog preuzetog iz ugarskog običajnog prava, preko korupcije gradskih službenika, sve do intervencija habsburškog dvora Marije Terezije. Referat će, dakle, biti primarno vezan uz problem slobode i objasniti će razvoj i mutacije povijesno-socioloških razlika, poput pitanja koliko je optuženom muškarcu bilo lakše doći do slobode nego optuženoj ženi, ili bogatijem građaninu od siromašnijega. Referat se temelji na autorovu višegodišnjem proučavanju izvornih dokumenata o progonima vještica i prikupljenih podataka.

***

MARKO VUKIČEVIĆ

(Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

Aspekti slobode pojedinca tijekom Prvoga svjetskog rata u Zagrebu

U radu se obrađuju promjene nastale u Zagrebu uvođenjem *Iznimnih mjera* 27. srpnja 1914. godine, kojima je bilo uvedeno izvanredno stanje. Tijekom

rata te su mjere omogućile nadzor države nad svim oblicima života: slobodom kretanja, govora i djelovanja. Poimanje slobode obradit će se u dva aspekta: skrb za ranjenike i njihove obitelji te rad zemaljskog Sabora Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Naglasak je na akciji sakupljanja knjiga edukativnog karaktera koje su služile opismenjavanju ranjenika. U radu Sabora koji zasjeda od ljeta 1915. godine sve do kraja Prvoga svjetskog rata može se uočiti oblik slobode. Iznimnim mjerama sloboda govora o političkim pitanjima bila je u javnosti gotovo onemogućena, dok je Sabor bio enklava gdje su izabrani pojedinci slobodno mogli raspravljati. Upravo zbog mogućnosti slobodnog izražavanja – u *ratnom saboru* počinje politički uspon Stjepana Radića s novom političkom misli.

***

MARINKO VUKOVIĆ

(Arhiv HAZU, Zagreb)

Novi pogledi na podrijetlo šokačke subetničke skupine

U radu se polazi od uvida da historiografija do danas nije dala zadovoljavajući odgovor na pitanje o podrijetlu hrvatske subetničke skupine Šokaca. Stoga su preispitani i kritički vrednovani rezultati dosadašnjih historiografskih, etnoloških i lingvističkih istraživanja te uzeti u obzir novootkriveni izvori kako bi se ponudio jedan mogući faktografski, vremenski i geografski okvir postanka te skupine. Povijest jugoistočne Europe je područje stalnih migracija pojedinaca, etničkih skupina i cijelih etnija koje su stalno u međusobnom dodiru, a to je zapravo susret različitih jezičnih, etničkih, konfesionalnih, socijalnih i drugih skupina. Te činjenice u bitnome određuju i genezu Šokaca na užem području jugoistočne Europe od 13. do 16. stoljeća pa stoga njihovo podrijetlo treba tražiti u interakciji slavenskih sedentarnih i romanskih nomadskih skupina.

***

DEJAN ZADRO

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Vježbe iz kronologije: o odlasku nadbiskupa Bernarda (1189. – 1203.) iz Dubrovnika

Krajem 12. stoljeća, pod još nedovoljno razjašnjenim okolnostima, dubrovački nadbiskup Bernard (1189. – 1203.) napustio je središte svoje crkvene provincije. Papa Inocent III. naložio je stoga jednim pismom dubrovačkom kaptolu da u roku od mjesec dana nakon njegova primitka izabere novog nadbiskupa ako

se Bernard ne vrati nakon svojevoljnog izbivanja od već više od četiri godine. Prijepis ovoga pisma sačuvao se u registrima Inocenta III., no na žalost bez datuma. Josip Lučić, jedini hrvatski povjesničar koji se dosad ozbiljnije pozabavio Bernardovom biografijom, prihvatio je mišljenje Farlatija prema kojem ono potječe iz šeste godine papina pontifikata, odnosno 1203. godine. Lučiću se, naime, učinilo zgodnim odlazak Bernarda iz Dubrovnika datirati u 1199. godinu i dovesti u vezu s netom okončanim jurisdikcijskim sporom Dubrovačke i "obnovljene" Barske nadbiskupije, pri čemu je Dubrovnik nepovratno izgubio znatan dio sufraganskih biskupija. Dubrovčani su, domišljao se Lučić, okrivili svoga nadbiskupa za taj poraz pa je on, pod prijetnjom smrću, morao pobjeći iz grada. Bernarda u izvorima možemo dalje pratiti u Engleskoj upravo od 1199. godine, gdje je konačno, nakon što je papi u ruke položio čast dubrovačkog nadbiskupa, 1203. godine imenovan biskupom u mjestu Carlisle. Oslanjajući se na novo, vrlo dobro njemačko izdanje registara Inocenta III., čiji su priređivači pismo pape dubrovačkom kaptolu ispravno stavili u petu godinu njegova pontifikata, odnosno još preciznije u vrijeme od 15. ožujka do 20. travnja 1202., autor će pokušati dokazati da je Bernard napustio Dubrovnik najvjerojatnije još 1197. godine, dakle ranije nego što se smatralo u literaturi. Ta se datacija zapravo može mnogo bolje dovesti u sklad s drugim kronološkim podacima dubrovačke provenijencije, ali i dosad u hrvatskoj historiografiji nepoznatim izvorima na koje autor također želi upozoriti, a govore nam o njegovu boravku na Siciliji 1197. godine u pratnji Henrika VI. cara Svetog Rimskog Carstva. Sve nas to, osim pukog utvrđivanja točne godine Bernardova odlaska iz Dubrovnika, navodi na bitno drugačija promišljanja povijesnog konteksta tog događaja.

***

RADOSLAV ZARADIĆ

(Hrvatski državni arhiv, Zagreb)

Arhivska građa za povijest iseljništva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu

Unatoč dugom procesu iseljavanja stanovništva s prostora Republike Hrvatske, fenomen migracija u hrvatskoj znanosti i dalje je na marginama istraživanja. Možemo ustvrditi da je historiografska struka zanemarila povijesni diskurs (e)migracije, koji se danas promatra uglavnom iz "pera" etnologa, sociologa i demografa. Od povjesničarskih radova temeljenih na izvornom arhivskom gradivu i periodici ističe se samo njih nekoliko i vezani su za iseljavanje na američke kontinente. U Hrvatskom državnom arhivu pohranjeno je mnoštvo građe o iseljništvu u više od pedeset fondova i zbirki. Polovicu čine osobni arhivski fondovi, od kojih se po opsegu i sadržaju ističe fond Artura Benka Grade. Za primjer u referatu dotaknut ćemo se još ključnog fonda za istraživanje

međuratnog iseljništva – Iseljeničkog komesarijata, te za razdoblje do 1964. fonda Saveza organizacije iseljenika. Izlaganje ćemo zaključiti popisom svih relevantnih arhivskih cjelina.

***

ZDRAVKA ZLODI

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Sloboda sužanjstva – ruski ratni zarobljenici u hrvatskim zemljama (1914. – 1918.)

Autorica će u izlaganju navesti kratke pojedinosti o istraženosti navedene teme u hrvatskoj historiografiji te općenito ukazati na arhivsku građu, relevantnu za njezino istraživanje. Uvodni dio bit će posvećen okolnostima sukoba (Prvoga svjetskog rata), odnosno kratkom pregledu teritorijalno-administrativnog ustroja Austro-Ugarske Monarhije, u čijem sastavu su se tada nalazile i hrvatske zemlje (Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija). U glavnom dijelu prezentacije bit će predstavljeni osnovni fondovi Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu, na temelju kojih su vidljivi podatci o ruskim državljanima, odnosno ruskim ratnim zarobljenicima, koji su se tijekom rata zatekli na teritoriju hrvatskog dijela Austro-Ugarske Monarhije. S tim u vezi, posebna pažnja bit će usmjerena na građu iz fonda *Zemaljske vlade*, koja sadrži tzv. dosjee ruskih ratnih zarobljenika ili bjegunaca, iz kojih se mogu iščitati osnovni podatci o položaju zarobljenika, registriranih na tadašnjem hrvatskom prostoru. Arhivski materijal bit će dopunjen relevantnim informacijama iz novinskog tiska koji je u to vrijeme pratio spomenuta zbivanja. Sveukupno izlaganje bit će popraćeno odgovarajućim slikovnim materijalom te odabranim priložima izvorne građe.

***

FILIP ZORIČIĆ

(Gimnazija i Strukovna škola, Pula)

Sloboda u rječniku i govoru Vlade Gotovca

U referatu će biti riječi o povijesnoj i političkoj ulozi Vlade Gotovca od 70-ih do kraja 90-ih godina 20. stoljeća kroz njegove govore, nastupe i pisanu riječ, u kojima najviše progovara o slobodi svojim književnim, političkim, novinarskim i filozofskim mislima. Ukratko će se pokušati analizirati njegova uloga kao liberala te kako liberalizam i nacionalizam povezati kroz njegovu osobnost i ideju slobode. Ona je, u komunističkom sistemu, predstavljala "slobodu" zajednice prije

slobode pojedinca odbacujući tako njegovu kreativnost koja može pokrenuti kolektiv. Upravo je Gotovac bio taj pojedinac koji je zbog razmišljanja o slobodnom stvaranju isti pojam objašnjavao sistemu u zatvoru popunjavajući policijske dosjee. Kao urednik *Hrvatskog tjednika* jasno će predstavljati pojam slobode zbog koje je i bio pritvoren. Što sve općenito znači sloboda u književnom, političkom i filozofskom pogledu te kakvo je njeno značenje kroz povijest, posebice 20. stoljeća, i što je ona značila na našim prostorima? Pojam sloboda u rječniku i govoru Vlade Gotovca bila je gotovo svakodnevna i jasna jer se zalagao za slobodu misli, govora i kritike kroz dijalog i slobodu političkog nastupa, ali ona je najprije bila odgovornost. U referatu će se odrediti taj pojam u komunističkom sistemu i u 90-im godinama. Pokušat će se razlučiti koje su razlike u nastupu i prihvaćanju samoga pojma slobode kod Vlade Gotovca.

***

VALENTINA ZOVKO

(Sveučilište u Zadru)

Ovlasti dubrovačkih poklisara kao preduvjet za uspješno proširenje gradskog teritorija

Dubrovačka nastojanja za proširenjem gradskog teritorija u 14. i 15. stoljeću oslonac su gotovo beziznimno našla u diplomatskim poslanstvima čiji su nositelji bili najugledniji i dobrostojeći vlastelini. Ishod njihovih misija rezultat je kompleksne računice čiji su sastavni dio ovlasti koje su im povjerene. Slobode koje su uživali određivale su njihov diplomatski status, a formirane su prema važnosti zadataka, u odnosu na političke prilike u okruženju te nove oblike komunikacije koji su se nametnuli kao rezultat napretka društva, razvoja upravnog aparata i učestalijih kontakata. Diplomatska praksa ukazivala je na nužnost fleksibilnosti zbog uštede na vremenu, praćenju zbivanja na terenu i pravodobne reakcije, no promjene su bile spore. Odluka o ovlastima, sadržana u tekstu nalogu, trebala je polučiti najprobitačnije rezultate u zastupanju interesa cjelokupne zajednice, no neki poklisari su ih, unatoč ostrim sankcijama, prekoračili.

***

IVAN ZUBAC

(Papinsko sveučilište Gregoriana, Rim)

Sloboda u učenju i djelima krčkoga biskupa Antuna Mahnića (1850. – 1920.)

Biskup Antun Mahnić, podrijetlom Slovenac, postao je krčki biskup 1896. godine. Austro-Ugarska Monarhija, koja je tada još imala pravo imenovanja

biskupa na svome teritoriju, poslala ga je na Krk da bi dokrajčio glagoljicu i bogoslužje na narodnom jeziku koje su Hrvati stoljećima imali. Mahnić ne samo da nije izvršio "zadatak" nego je postao jedan od najvećih branitelja glagoljice. Osnovao je Staroslavensku akademiju za proučavanje i očuvanje glagoljice i prava hrvatskog naroda na slobodu bogoslužja na narodnom jeziku. Osim u obrani slobode bogoslužja i uporabe glagoljice, biskup Mahnić se posebno istaknuo u organiziranju Hrvatskoga katoličkog pokreta među Hrvatima u svim hrvatskim krajevima. Glavno obilježje pokreta bila je borba za očuvanje slobode ispovijedanja vjere u javnom životu. Zbog shvaćanja kršćanske demokracije Mahnić je bio čak optužen u Rimu pa je morao ići k papi Leonu XIII. da opravda svoje nastojanje za slobodu učenja i provođenja kršćanske demokracije. U referatu će se upravo potonje preispitati i detaljno analizirati na temelju postojeće literature i arhivskih vreća.

***

IVAN ŽAGAR

(Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

Utjecaj politike na sport u socijalističkoj Hrvatskoj (1947. – 1952.)

Primarna je zadaća ovoga rada približiti društveno-političku ulogu sporta, na prvom mjestu nogometa kao najpopularnije i najmasovnije discipline, u socijalističkoj Hrvatskoj nakon uspostave (obnove) sportskih institucija nakon Drugoga svjetskog rata. U vrlo složenoj situaciji koja se može iščitati iz dokumenata (FISAH/SOFK, AGITPROP CK SKH), ali i dnevnih novina (*Borba*), s jedne je strane postojala tendencija iz vrha CK KPH (KPJ) omasovljavanja sportova s izričitim naglaskom na amaterizam, dok istodobno upravni kadar uglavnom nogometnih klubova čine visokopozicionirani pripadnici oružanih snaga (JA) i policije (milicije) koji su radili na jačanju timova bez obzira na cijenu i državnu strategiju, zbog čega sport na ovim prostorima ulazi u proces profesionalizacije. Jedna od zadaća ovog rada jest odgovoriti koji su čimbenici doveli do takve situacije te je li Centralni komitet SKH (SKJ) već u startu izgubio utjecaj na ovu društvenu granu ili ju je putem svojih kadrova uspio održati pod strogom kontrolom režima. Ovaj rad predstavlja pionirski pokušaj uvođenja sportskih tema u hrvatsku historiografiju.

***

IVANA ŽEBEC ŠILJ

(Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb)

*Slobodna poduzetnička inicijativa u Zagrebu za vlade
Milana Stojadinovića (1935. – 1938.)*

Nakon svibanjskih izbora 1935. namjesnik knez Pavle povjerio je mandat za sastavljanje vlade Milanu Stojadinoviću, radikalskom zastupniku i ministru financija u dotadašnjoj vladi Bogoljuba Jeftića. Vladinu okosnicu činili su Milan Stojadinović, Anton Korošec i Mehmed Spaho, koja dobiva i naziv "bankarsko-klerikalno-begovska politička kombinacija". Pred Narodnom skupštinom 1935. Stojadinović je naglasio potrebu gospodarskog snaženja zemlje u svim smjerovima. Bila je to najava nove ekonomske politike koja je, formalno gledajući, bila povratak industrijalizaciji zemlje. U ovom prilogu autorica nastoji propitati mogućnosti slobodnih poduzetničkih inicijativa u gradu Zagrebu s posebnim osvrtom na industrijsko poduzetništvo od 1935. do 1938. godine.

***

ZLATA ŽIVAKOVIĆ-KERŽE

(Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest
Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

*Živjeti zajedno (služkinje, sluge i služinčad u slavonskim i srijemskim gradovima
i trgovištima te vlastelinstvima sredinom 19. i u prvom desetljeću 20. stoljeća)*

Tko su zapravo sluge, služkinje i služinčad? U pravilu su to, većinom, žene i muškarci, pridošli u grad ili seoska imanja/posjede. Oni su, gotovo u većini, osobe osuđene da cijeli život ostanu neudane ili neoženjeni jer nisu bili sposobni uzdržavati se. Većinom su bili stalno ili privremeno zaposlena kućna poslua: kućne pomoćnice, kućne sluge, kuharice, pralje, sobari, sobarice, domari, vrtlari, kočijaši, vozači te kvalificirane osobe zadužene za skrb i odgoj djece. Bili su bez vlastita doma te su kao poslua stanovali s gospodarima (imućnim te srednje stojećim privrednicima i intelektualcima) te bili dio kućanstva, odnosno ubrajali se u članove obitelji, tj. osobe koje s bračnim parom (s obitelji) nisu imale krvne veze. Iako su odnosi služinčadi i gospodara regulirani u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji tzv. služinskim redom, i to "Služinskim redom za gradove" iz 1857., "Privremenim služinskim redom za ladanje" te "Služinskim redom za gradske općine" i "Služinskim redom za seoske općine u bivšoj Vojnoj krajini" iz 1881., služinčad je morala, između ostalog, po nalogu gospodara "točno i neumorno" ispunjavati sve usluge za koje su bili unajmljeni. Gospodar je bio taj koji je među služinčadi raspoređivao poslove iako su bili unajmljeni samo za određene poslove

te je "služinče moralo biti poslušno, marljivo i vrijedno, moralo ga je poštivati i vladati se prema njemu pažljivo i iskreno". S članovima gospodareve obitelji morali su se ophoditi pristojno i slagati se s drugom služinčadi u obitelji te se "uklanjati svakoj svađi, klevetanju i ogovaranju svoga gospodara i njegove obitelji te se pridržavati kućnog reda koji je ustanovio gospodar. Zapovijedi, opomene i ukore gospodareve da primi smireno i čedno". Analizom služinskih redova bit će prikazan položaj i odnos između gospodara i služinčadi u pojedinim slavonsko-srijemskim gradovima i trgovištima te vlastelinstvima, te istaknuti da ni početak 20. stoljeća nije donio u Hrvatskoj, pa tako ni Slavoniji i Srijemu, bolji položaj sluškinja, slugu i služinčadi. Naime, nije donesena uredba koja bi im zajamčila prava kao, primjerice, "u slučaju nesreće, bolesti ili starosti koja su manje-više imali radnici".

Od uspješnog djelovanja do zabrane (osvrt na Židovski športski i gombalački klub Makabi u Osijeku)

U Osijeku, gradu bogate sportske tradicije, Židovi su ostavili dubok trag na sportskom i inom polju djelovanjem ŽŠGD-a Makabi, koje je – uz sportsku karakteristiku – snažno okupljalo tadašnju osječku cionističku židovsku mladež i od prvih godina nakon Prvoga svjetskog rata nastojalo ih što više mobilizirati i uključiti u rad "da postanu svjesni svoga identiteta". Stoga su diljem države organizirali sletove pa je I. slet židovske omladine Kraljevine SHS, kao kulturna, sportska i gimnastička manifestacija, organiziran u Osijeku 9. i 10. kolovoza 1920. godine. Iako su već početkom te godine osječki studenti, članovi domaćeg Makabija, donijeli hazenu iz Praga u Osijek, nije bilo posve sigurno hoće li se ta sportska igra, koju su igrale isključivo žene, predstaviti domaćoj, ali i hrvatskoj i široj javnosti. Naime, tadašnja gimnazijska uprava nije dopuštala nijednom učeniku, a pogotovo učenicima, nastup na ikojoj sportskoj priredbi. Stoga gimnazijalke ne bi mogle nastupati u vrijeme održavanja sleta pa je odigravanje te prve sportske skupne igre za žene bilo upitno gotovo do samog početka. Ipak, gotovo u posljednji trenutak postignut je s upraviteljstvom osječke Ženske realne gimnazije prešutni dogovor o nastupu učenica, ali uz uvjet da se imena i prezimena igračica ne objave ni u jednom osječkom dnevnom listu, ni u programu sletskog natjecanja. Do izbijanja Drugoga svjetskog rata društvena, kulturna i ina djelovanja unutar židovske zajednice u Osijeku (priredbe, predavanja, mitinzi i druge prigodne manifestacije) obilježena su snažnim i aktivnim radom makabijevih sekcija. Sve je zamrlo na temelju *Naredbe o utvrđivanju rasne pripadnosti državnih i samoupravnih službenika i vršitelja slobodnih akademskih zvanja*, po kojoj Židovi nisu smjeli ikakvom suradnjom utjecati na "izgradnju narodne i arijevske

kulture". Stoga im je zabranjeno "svako sudjelovanje u radu, organizacijama i ustanovama društvenog, omladinskog, športskog i kulturnog života hrvatskoga naroda uopće, a napose u književnosti, novinarstvu, likovnoj i glazbenoj umjetnosti, urbanizmu, kazalištu i filmu". Provedba te zakonske odredbe povjerena je nadležnim ministarstvima bogoštovlja i nastave te unutarnjih poslova. Da su se odluke provodile munjevitom brzinom potvrđuje proglas Osječkog nogometnog podsaveza, koji je 26. travnja 1941. objavilo Redarstveno povjereništvo Osijeka, po kojem je zabranjeno "svako djelovanje ŽGŠD-a Makabi".

***

DINKO ŽUPAN

(Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod)

Mađarizacija i germanizacija – istraživačke kategorije koje puno toga pokrivaju, a malo toga objašnjavaju

Kategorije kao što su mađarizacija i germanizacija često se lijepo kao etikete na određeno povijesno razdoblje – tako će se uz Bachov apsolutizam odmah zalijepiti kategorija germanizacija, a uz razdoblje Khuenova banovanja mađarizacija. Na taj način takve kategorije homogeniziraju i pojednostavljaju određenu povijesnu problematiku i isključuju događaje koji se ne uklapaju u te kategorije. Problem je što se te kategorije kod većine povjesničara usvajaju gotovo *a priori*, a njihova upotreba često nije rezultat temeljitih istraživanja nego dugogodišnje inercije i neupitne tradicionalne prihvaćenosti tih kategorija. Jedan od razloga zašto je tako jest nevoljkost povjesničara da propituju i promišljaju istraživački pojmovnik kojim se koriste. Stoga će autor u svojem izlaganju pokušati ukazati na istraživačku i interpretativnu manjkavost upotrebe kategorija mađarizacija i germanizacija.

***

OKRUGLI STOL

Stara povijest

Okrugli stol:

“Reci mi, jesi li Rimljanin” (Dj 22, 27) – u povodu 1800 godina Karakalina edikta

Uvodni prikazi: Karakalin edikt, povijest; Karakalin edikt u rimskome pravu

Teme za raspravu:

- usporedba hrvatske povjesničarske i pravne terminologije: (municipalitet, municipalna prava, građanin, dekurioni, *coloniae* / *veteranos* (*de*)*ducere*, municipij, kolonija, *libertas et immunitas* i dr.)
- “utemeljenje kolonije / municipija”: arheološko, povjesničarsko i pravno viđenje
- (samo)svijest o rimskome građanstvu i pravni status Rimljanina na izmaku antike

Okrugli stol:

Apertor viarvm – odrazi opusa akademika Mate Suića (1915. – 2002.) u hrvatskim povijesnim znanostima danas

Povod je okruglome stolu deseta obljetnica smrti prof. dr. Mate Suića. U toj prilici vrijedi se prisjetiti njegovih radova različite tematike i utvrditi kakva je njihova utjecajnost, izričitim citatima ili anonimnim odrazima, u današnjoj znanstvenoj produkciji, prije svega historiografije, ali i drugih povijesnih znanosti. Očekuje se da istraživači prema svojim područjima posvjedoče o tome. Teme: interdisciplinarnost, urbanizacija i povijest grada, kontinuiteti protohistorija – antika, antika srednji vijek, liburnska povijest, Manijski zaljev, Lissa nasuprot Jadera, liburnsko društvo, Cissa, Japodi, povijest grčkih kolonija na Jadranu, municipalni ustroj Salone, pristup orijentalnim kultovima na primjeru Zadra, sv. Jeronim i ranokršćanske teme, onomastička istraživanja

***

Nastava povijesti

Povijest u nastavi – okrugli stol: Samostalni učenički istraživački rad

NAZIV RADA: *“Naš tatiček” – kult Tomáša G. Masaryka u časopisu Dětský Koutek između dva svjetska rata (1930. – 1940.)*

AUTORICE: Elizabeta Kiršek, Marina Šourek (učenice Gimnazije Daruvar)

MENTORICA: Valerija Turk-Presečki, dipl. povjesničar (Gimnazija Daruvar)

Ovaj učenički rad razmatra na koji su se način djeca tridesetih godina 20. stoljeća mogla politički indoktrinirati. Rad se bavi širenjem kulta T. G. Masaryka među

dječjom populacijom u Daruvaru, a kao predmet spoznaje koriste se tekstovi, članci, recitali i likovni prilozi u časopisu *Dětský Koutek*. Analizom izvora izdvojeni su neki aspekti kulta koji govore o tome kojim se metodama kult Masaryka izgrađivao u međuratnoj Jugoslaviji. Masaryk se promicao kao snažan politički uzor. U tom kontekstu isticala su se njegove zasluge oko stvaranja međuratne Čehoslovačke, uspjeha u Prvome svjetskom ratu, no i posrednog utjecaja na državnost drugih slavenskih naroda. Veličanjem sloge i jedinstva naroda promicala se ideja državnog unitarizma koja je bila zajednička u obje države. Drugi model kulta formirao se oko njegove osobnosti: uljepšani, romantičarski prikazi i anegdote iz njegova života gradile su stereotipni prikaz moralnog vođe posvećenog domovini. Kao važan dio kulta rad analizira i njegovu vizualnu ikonografiju. Kult Masaryka širio se u međuratnoj Jugoslaviji bez ikakvih zapreka, iako skrojen po mjeri režima. Razlog tome jest u činjenici da je kult imao jaku političku svrhovitost. Ondašnjim Česima usadivao je viziju njihove jedinstvene zajednice te pružao mogućnost otvorenog iskazivanja patriotizma, a propagiranjem nacionalnog unitarizma poslužio je kao moćno sredstvo u izgradnji jugoslavenske državne ideologije.

Ovaj učenički rad je na Državnom natjecanju iz povijesti u šk. godini 2011./2012. osvojio 1. mjesto u kategoriji samostalnih istraživačkih radova.

***

NAZIV RADA: *Reklame kao izvor za povijest mentaliteta Daruvara od 1930. do 1940. godine*

AUTORI: Sonja Lukić, Igor Novak (bivši učenici Gimnazije Daruvar)

MENTORICA: Valerija Turk-Presečki, dipl. povjesničar (Gimnazija Daruvar)

Ovaj učenički rad razmatra na koji su način reklamni oglasi mogli utjecati na kreiranje mentaliteta žena daruvarskoga kraja tridesetih godina 20. stoljeća. Kao predmet analize koriste se odabrani reklamni prilozi češkog ženskog tjednika *Hvězda československých paní a dívek* koji je u Daruvaru imao svoje čitateljice. U radu se raspravlja o teorijskoj podlozi i mogućnostima koje reklama pruža kao povijesni izvor. Pri tome autori polaze od pretpostavke da su reklame ogledalo vremena, društveno su i povijesno uvjetovane te prikazuju ono što se smatralo poželjnim i idealnim. One svjedoče o stereotipnim načinima na koji je pojedinac čak i u "imaginarnom" gledao na svijet i društvo oko sebe. Analizom oglasa izdvojeni su neki aspekti (obiteljske vrijednosti, ljepota, zdravlje, moda, estetska mjerila) koji svjedoče o općem stavu i ulozi žene u obitelji i društvu. Žena je u njima prikazana samo u dvojakom kontekstu. Glavna uloga joj je skrb za vlastitu obitelj. U takvim se reklamama prikazivala kao brižna majka i uzorna domaćica. S druge strane, reklame žene poimaju na estetskoj i ornamentalnoj

razini. Njegovani izgled, bijela put i lijepo tijelo postali su sredstvo koji će joj "pomoći" da ostvari željenu društvenu ulogu. Na kraju rada razmatra se pitanje potencijalnih receptora analizom čimbenika koji su formirali život u Daruvaru u promatranom razdoblju.

Ovaj učenički rad je na Državnom natjecanju iz povijesti u šk. godini 2008./2009. osvojio 1. mjesto u kategoriji samostalnih istraživačkih radova.

***

NAZIV RADA: *"Razgovor s drugom stranom" – spiritizam u Daruvaru između dva svjetska rata*

AUTORI: Selmir Hasanić, Filip Klubička (bivši učenici Gimnazije Daruvar)

MENTORICA: Valerija Turk-Presečki, dipl. povjesničar (Gimnazija Daruvar)

Ovaj učenički rad razmatra pojavu spiritizma na daruvarskom prostoru između dva rata. Riječ je o specifičnom vjerskom nauku daruvarskih Čeha koji se temeljio na vjerovanju u mogućnost komuniciranja s duhovima umrlih i onima koji *"žive na drugom svijetu"*. Spiritizam se u Daruvaru kao vjerska sljedba pojavio 20-ih godina 20. stoljeća, a trag o postojanju gubi se u vihoru Drugoga svjetskog rata. Na temelju sačuvanih obavijesti u češkim tiskovinama i spiritističkoj literaturi autori odgovaraju na pitanje tko su bili daruvarski spiritisti, što su naučavali, koji je društveni i povijesni kontekst njihova nastanka te zašto su na poslijetku prestali djelovati. Ova sljedba bila je privlačna ruralnom i obrtničkom stanovništvu češke nacionalnosti, što se može tumačiti s aspekta političke povijesti, ali i povijesti mentaliteta i ideja. Analiza članova sljedbe potvrdila je raširenost među jednim dijelom češke građanske inteligencije, dokazujući da spiritizam nije samo vjerski, nego intelektualni i duhovni pokret, što korelira sličnim pojavama u svijetu. Na kraju rada razmatra se u kojoj je mjeri spiritizam bio društveno prihvaćen ili marginaliziran te koji su uzroci nestanka ove sljedbe.

Ovaj učenički rad je na Državnom natjecanju iz povijesti u šk. godini 2009./2010. osvojio 1. mjesto u kategoriji samostalnih istraživačkih radova.

***

NAZIV RADA: *"U IME NARODA!" i "Iz jednoga u drugo zlo"*

AUTORI: učenici – prezenter Nikola Tomašegović, IV.c, prezenter Anja Grgurinović, IV.c, Jan Torjanac, IV.c, Matija Drobilo, IV.b, Vjekoslav Matijević, IV.b, Matija Poje, IV.b

MENTOR: Andrija Lovrić, prof. (I. gimnazija, Zagreb)

Izgrađivanje novog društva (kraj rata 1945.) nemilosrdno je rušilo sve što bi na bilo koji način moglo zaprijetiti novom poretku, makar to bili samo obični, politikom neopterećeni građani, koji su živjeli svoj svakodnevni život. Sud za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj formiran je kao specijalni sud čija je pravna svrha bila provoditi, “u sjedištu okruga” s mogućnošću protezanja nadležnosti “na više okruga”, odredbe ZAVNOH-ove *Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* na temelju 16 članaka. Analizom sudske dokumentacije pohranjene u Državnom arhivu u Zagrebu (Konfiskacije), statističkom analizom i povezivanjem djelovanja Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj i Vojnog suda, analizom propagandnih materijala tek uspostavljene nove vlasti te usmenim razgovorima sa svjedocima pojedinačnih predmeta, došli smo do sljedećih zaključaka: Krajnji cilj djelovanja suda bio je detektiranje i čišćenje od ljudi nepoćudnih režimu, onih koji su mogli predstavljati potencijalnu prijetnju njezinoj sigurnosti. Imao je izrazitu političku narav, što potvrđuje *Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* s rastezljivim okvirima krivnje, *Uputstvo za provedbu Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* i njegova podređenost ZAVNOH-u, a ne Vladi FDH. To potvrđuje i praksa da suci tog suda nisu bili pravno stručne nego ideološki bespogovorno odane osobe savršeno osviještene u svojim namjerama, kao i proceduralna povezanost ovoga i Vojnoga suda. Operacionalizirane su sve kategorije stanovništva i svih dobni skupina procedurom koja je sadržavala velik broj nezakonitih, nasilnih, pa i kriminalnih oblika ponašanja, a u rasponu od realne političke i gospodarske odgovornosti pa do svakodnevnoga banalnog obavljanja radnih obveza običnih “malih” ljudi. Atmosfera “*mnogi su nestali i mrak ih je progutao*” (izjava gospođe Blaženke Kaučić, Janka Rakuša 4a, Zagreb, 3. veljače 2010.) obilježila je poratno vrijeme u Zagrebu “*kada smo svi jako patili*” (izjava snahe gospodina Eduarda, Nade Cividini, Maksimirska ulica 119/4, 31. siječnja 2010.). Politika nove vlasti u ovome vremenu u Zagrebu je jasna; Aleksandar Ranković je u svojoj *Depeši Ozni za Hrvatsku* naglasio: “*Vaš rad u Zagrebu je nezadovoljavajući. Za 10 dana u oslobođenom Zagrebu streljano je samo 200 bandita. Iznenaduje nas ova neodlučnost za čišćenje Zgb-a od zlikovaca*” (*Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008., str. 378, Depeša Vrhovnoga štaba JA/Aleksandra Rankovića br. 124 upućena Ozni za Hrvatsku).

***

NAZIV RADA: *Španjolska gripa u Zagrebu*

AUTORI: učenici – presenter Julija Pantić, IV.d, Marijan Marijan, IV.d

MENTOR: Andrija Lovrić, prof. (I. gimnazija, Zagreb)

“Španjolka” je, kako su je u narodu zvali, u ljeto 1918. godine stigla i do Zagreba. U tom trenutku Zagreb broji oko 108.000 stanovnika i po svemu je europski grad, izgledom, obrazovanjem, modom, ali i brojnim političkim, gospodarskim i socijalnim problemima. O španjolskoj gripi na području Zagreba, a i u hrvatskim razmjerima, jako se malo pisalo. Uvidom u dostupne izvore vidjeli smo da je ta građa često nepotpuna i da se u njoj navode podatci koji se ne poklapaju sa službenim statistikama. Znatno dio izvorne arhivske građe nije dostupan, uglavnom zbog preseljenja ili nemogućnosti adekvatnog smještanja. Analizom novina iz druge polovice 1918. i prva dva mjeseca 1919. godine pokušali smo doznati kako je široka javnost informirana o gripi i kako se stanovništvo nosilo s njenom pojavom. Kao najvažnije regionalne i hrvatske novine toga doba ističu se *Jutarnji list*, *Novosti*, *Narodne novine* i *Obzor*. Kako je vrijeme kraja Prvoga svjetskog rata vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije te nastajanja nove Države SHS, gripa – unatoč svojoj pandemičnoj prirodi – nije bila najaktualnija tema tiska. Iako Zagreb nije bio izravno poprište ratnih sukoba, rad gradskih službi bio je znatno otežan: bolnice su bile pretrpane ranjenicima i nisu bile u stanju pružiti odgovarajuću medicinsku skrb oboljelima od španjolske gripe. Na temelju istraživanja koje smo proveli o španjolskoj gripi dolazimo do nekih novih saznanja koja ne odgovaraju podacima što ih nalazimo u službenim dokumentima.

***

NAZIV RADA: *“Zbog bolesti dućana gazda zatvoren”*

AUTORI: učenice – presenteri Jelena Jukčić, IV.d, Monika Šahinpašić, IV. d, Ana Škuflić, IV.d

MENTOR: Andrija Lovrić, prof. (I. gimnazija, Zagreb)

Totalitarni režimi podređuju slobodu čovjeka ideologiji, a ona bespoštedno lomi tzv. malog čovjeka. Primjer na kojemu se to potvrđuje jest povijest poslovnoga prostora u Jurišićevoj 16a tijekom razdoblja od 1938. do oko 1948. godine. Tako je teza o presudnoj ulozi oficijelne državne politike na sudbine pojedinaca apsolutno dokaziva primjerima života Desider Kohna, Etelke Goldman i obitelji Čiček. Režim ustaške vlasti Židovima nije ostavljao prostora za individualni utjecaj na vlastite sudbine. Stradavanje je bilo propisano zakonom. Obitelj Čiček je vjerovala da je njihov poslovni probitak rezultat osobnih zasluga. Nametnuta

grižnja savjesti javila se nakon rata, a iskazivala ju je gospođa Čiček u trenutcima naglašenih socijalnih nedaća te obitelji koju je žigosala komunistička vlast. Kao vjernicima teško im je padala činjenica da su ih tretirali kao vinovnike nečije nesreće, a zapravo su uložili dugo i mukotrpno zarađivan novac, ostali bez svega i postali žrtve komunističke torture. Nisu bili ni svjesni da je njihovo stradavanje zapravo započelo 1942. godine ulaganjem novca u kupnju kojoj nisu posvetili dostatno pozornosti i koja je bila imovinski-pravno riskantna. Pobjedom antifašističkog partizanskog pokreta mnogi su očekivali satisfakciju za pretrpljene strahote. Na žalost, Etelka Goldman će, zbog ideoloških ograničenja komunističke vlasti, ponovno postati žrtva eksproprijacije bez obzira na patnje koje je obitelj pretrpjela od ustaškog režima. Čičeku zatvor, nacionalizacija, biljeg suradnika kolaboracionističke vlasti bez obzira što to nije bio i oduzimanje građanskih prava. Ako je povrat imovine ispravak učinjene povijesne nepravde, pravda je još u čekaonici. Djeca obitelji Čiček na zahtjev za povrat kupljene imovine dobila su odbijenicu. Sudbina potencijalnog zahtjeva nekoga od obitelji Kohn ili Goldman još nam nije poznata, ali poslovni prostor je danas, kao i cijela zgrada u Jurišićевой 16a, u vlasništvu Grada Zagreba. U poslovnom prostoru trenutačno je moderni salon za uljepšavanje *Mia Donna*. Mirisa skupocjene zmijske kože Kohnovih i Čičekovih odavno je od tamo nestalo.

***

Okrugli stol:

Kakvu nastavu povijesti trebamo?

KAZALO IMENA

A

Agličić, Damir 6
 Akimova, Olga 31, 47
 Andrić, Stanko 6, 32, 47
 Andrić, Tonija 32, 48
 Anić Opašić, Ana 37, 49
 Anušić, Nikola 29, 49
 Aralica, Višeslav 37, 50
 Armanda, Ivan 37, 50

B

Bagarić, Petar 38, 51
 Banac, Ivo 34, 51
 Barišić, Rudolf 28, 51
 Barišić Bogišić, Lidija 37, 52
 Bartulović, Željko 40, 53
 Barunčić Pletikosić, Julija 43, 53
 Basić, Ivan 42, 54
 Begonja, Zlatko 30, 54
 Bencetić, Lidija 38, 55
 Benyovsky Latin, Irena 31, 56
 Bilogrivić, Goran 30, 56
 Birin, Ante 32, 56
 Boban, Branka 38, 57
 Bogdanović, Tomislav 37, 58
 Botica, Ivan 32, 58
 Božić Bogović, Dubravka 27, 59
 Brgles, Branimir 32, 59
 Brigović, Ivan 43, 60
 Brlić, Ivan 36, 60
 Buczynski, Alexander 27, 61
 Budak, Neven 6, 12, 23, 31
 Budeč, Goran 32, 61
 Buhin, Anita 39, 62
 Buljan, Marijan 37, 62

Buovac, Marin 42, 63

C

Celio Cega, Fani 31, 63
 Ceraj, Saša 39, 64
 Cipek, Tihomir 34, 64
 Clewing, Konrad 34, 65
 Crnjac, Maja 38, 65

Č

Čakširan, Vlatko 37, 66
 Červenjak, Jelena 40, 66
 Čoralić, Lovorka 27, 67

Ć

Ćosić, Stjepan 6, 23, 27
 Ćutić Gorup, Maja 27, 68

D

Dabo, Mihovil 30, 68
 Despot, Igor 36, 69
 Dijanić, Dijana 40, 69
 Doblanović, Danijela 41, 70
 Dobrovšak, Ljiljana 6, 29, 70
 Dota, Franko 38, 71
 Drobilo, Matija 35, 188
 Duda, Igor 37, 38, 72
 Dugac, Željko 37, 72
 Dugački, Vlatka 29, 73

Dž

Džin, Kristina 41, 73

Đ

Đukić, Zlatko 40, 74

E

Erdeljac, Nela 33, 74

F

Fabijanec, Sabine Florence 6, 15
 Feldman, Andrea 36, 75
 Filipčić Maligec, Vlatka 27, 75
 Fuček, Marko 38, 76

G

Galović, Tomislav 6, 31, 35, 76
 Girardi Jurkić, Vesna 41, 77
 Glazer, Eva Katarina 41, 78
 Gračanin, Hrvoje 32, 79
 Gradiček, Goran 42, 79
 Gregl, Mislav 30, 80
 Grgić, Stipica 39, 80
 Grgin, Borislav 32, 81
 Grgurinović, Anja 35, 188
 Grijak, Zoran 37, 81

H

Hasanić, Selmir 35, 188
 Heimer, Željko 35, 82
 Holjevac, Robert 27, 84
 Holjevac, Željko 6, 37, 40, 84
 Holjevac Tuković, Ana 43, 83
 Horvat, Katarina 37, 85
 Horváth, Gyula Csaba 41, 86
 Hrstić, Ivan 39, 87
 Hutinec, Goran 30, 38, 87

I

Isailović, Neven 32, 88

J

Jager, Mario 29, 88
 Jakir, Aleksandar 34, 89

Jandrić, Berislav 28, 90
 Janković, Branimir 30, 91
 Janković, Valentina 40, 92
 Jelaska Marijan, Zdravka 39, 92

Jerković, Marko 28, 93
 Jesih Matić, Melita 37, 93
 Josipović Batorek, Slađana 28, 94
 Jukčić, Jelena 35, 190
 Jukić, Ivana 28, 94

K

Kajinić, Josip 28, 95
 Kale, Slaven 36, 96
 Karbić, Damir 32, 96
 Karbić, Marija 33, 97
 Kekez, Hrvoje 33, 97
 Kerže, Petar 39, 98
 Kiršek, Elizabeta 34, 186
 Klaužer, Vedran 27, 99
 Klubička, Filip 35, 188
 Kljajić, Ivka 30, 99
 Kljajić, Stipe 38, 100
 Kolak Bošnjak, Arijana 36, 100
 Korade, Mijo 31, 101
 Korov, Goran 37, 101
 Korunić, Petar 29, 30, 34, 102
 Kos, Nikolina 33, 106
 Kosanović, Ozren 33, 106
 Kosnica, Ivan 40, 107
 Krešić, Mirela 40, 107
 Križe Gračanin, Željka 43, 53
 Kukić, Boris 38, 108
 Kukić Rukavina, Ivana 38, 108

Kunčić, Meri 40, 109
 Kuntić-Makvić, Bruna 41, 110
 Kurilić, Anamarija 6
 Kursar, Vjeran 27, 110

L

Labus, Alan 33, 111
 Ladić, Zoran 35, 111
 Leček, Suzana 39, 112
 Lencović, Hana 33, 113
 Leskovec, Vlatka 31, 166
 Lonza, Nella 32, 113
 Lovrić, Andrija 35, 188, 190
 Lučić, Ivica 43, 114
 Luetić, Tihana 36, 114
 Lukić, Anamarija 28, 115
 Lukić, Sonja 34, 187
 Lupis, Vinicije B. 27, 116

M

Magić, Ivanka 28, 116
 Majnarić, Ivan 32, 33, 117
 Mance, Ivana 36, 117
 Manea-Grgin, Castilia 40, 118
 Marijan, Marijan 35, 190
 Markovina, Dragan 41, 118
 Marohnić, Jelena 41, 119
 Matasović, Maja 27, 119
 Matić, Tomislav 32, 120
 Matić, Zdravko 43, 120
 Matijašić, Robert 6, 23, 41
 Matijević, Ivan 42, 122
 Matijević, Vjekoslav 35, 188
 Matijević Sokol, Mirjana 35, 121
 Matković, Stjepan 36, 122

Mayhew, Tea 32, 123
 Medved, Marko 30, 123
 Mendeš, Nikša 37, 124
 Mesarić Žabčić, Rebeka 31, 125
 Mihaljević, Josip 38, 125
 Mijić, Petar 43, 126
 Mijić, Roko 43, 126
 Mikulec, San 30, 99
 Mileusnić, Ivo 40, 127
 Miličić, Branislav 28, 127
 Milovan, Iva 29, 128
 Miljan, Suzana 33, 129
 Miškulin, Ivica 43, 129
 Mladineo, Goran 43, 130
 Mlekuž, Jernej 31, 130
 Mlinarić, Dubravka 29, 131
 Mogorović Crljenko, Marija 40, 132

N

Nagy, Božidar 31, 132
 Najbar-Agičić, Magdalena 30, 133
 Nemet, Dražen 33, 133
 Neralić, Jadranka 28, 134
 Novak, Igor 34, 187

O

Ograjšek Gorenjak, Ida 40, 134
 Orbanic, Elvis 28, 135
 Ostajmer, Branko 36, 136
 Osterman, Jasmina 41, 136

P

Paić-Vukić, Tatjana 41, 137
 Pantić, Julija 35, 190

Paušek-Baždar, Snježana 32, 137

Peić Čaldarović, Dubravka 27, 138

Peklić, Ivan 36, 139

Perić Kaselj, Marina 31, 139

Pernjak, Dejan 42, 79

Pešorda Vardić, Zrinka 6

Petrić, Hrvoje 29, 140

Pezo, Edvin 38, 140

Pinjuh, Dijana 27, 141

Pisk, Silvija 32, 141

Poje, Matija 35, 188

Polić, Maja 6, 33, 40, 142

Poropat, Branka 35, 143

Previšić, Martin 38, 143

Priante, Monica 36, 144

Prlender, Ivica 30, 145

R

Radman, Ivan 41, 145

Radonić Vranjković, Paulina 33, 146

Radoš, Ivan 43, 60

Radoš, Ruža 41, 146

Radošević, Milan 30, 147

Rafaelić, Daniel 33, 147

Raukar, Tomislav 6

Ravančić, Gordan 6, 34

Rizmaul, Leon 33, 148

Roknić Bežanić, Andrea 38, 148

Ružić, Slaven 43, 149

S

Sardelić, Mirko 32, 150

Sekula, Janja 43, 150

Sikirić Assouline, Zvezdana 36, 151

Slišković, Slavko 23, 27, 28

Sopta, Marin 31, 152

Stančić, Nikša 6, 36

Stanić, Damir 40, 153

Stanić, Igor 38, 153

Strčić, Petar 6, 30, 154

Szabo, Agneza 36, 154

Š

Šahinpašić, Monika 35, 190

Šarić, Marko 41, 155

Šetić, Nevio 34, 156

Šimetin Šegvić, Nikolina 30, 157

Škreblić, Bruno 29, 157

Škuflić, Ana 35, 190

Škvorc, Đuro 43, 158

Šokčević, Dinko 34, 159

Šourek, Marina 34, 186

Špoljarić, Luka 27, 159

Štefančić, Domagoj 43, 160

Štefanec, Nataša 29, 161

Šubic, Ivana 33, 162

Šute, Ivica 38, 39, 162

Švoger, Vlasta 33, 163

T

Tomaić, Tatjana 34, 164

Tomas, Domagoj 33, 164

Tomašegović, Nikola 35, 188

Tomičić, Daniel 39, 165

Tomić, Filip 31, 166

Tomorad, Mladen 42, 167

Torjanac, Jan 35, 188

Trogrlić, Marko 6, 34, 36, 167

Trogrlić, Stipan 28, 168

Turkalj, Jasna 6, 36, 37, 169

Turk-Presečki, Valerija 34, 35, 186, 187, 188

Tvrtković, Tamara 27, 119

V

Vekarić, Nenad 6, 23

Vilogorac Brčić, Inga 41, 169

Virć, Zlatko 37, 170

Vlašić, Anđelko 38, 171

Vojak, Danijel 29, 39, 171

Volner, Hrvoje 38, 172

Vrandečić, Josip 34, 173

Vrbanus, Milan 29, 173

Vujić, Perica 41, 174

Vukas (ml.), Budislav 30, 174

Vukelić, Deniver 41, 175

Vukelić, Vlatka 41, 145

Vukičević, Marko 37, 175

Vuković, Marinko 31, 176

Z

Zadro, Dejan 35, 176

Zaradić, Radoslav 31, 177

Zlodi, Zdravka 37, 178

Zoričić, Filip 34, 178

Zovko, Valentina 31, 179

Zubac, Ivan 28, 179

Ž

Žagar, Ivan 39, 180

Žebec Šilj, Ivana 30, 181

Živaković-Kerže, Zlata 37, 39, 181

Župan, Dinko 36, 183